

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

KIRIM HANLIĞI'NDA II. DEVLET GİRAY HAN
DÖNEMİ (1699-1702, 1709-1713)

Yüksek Lisans Tezi

Alper Yücel

Türk Tarihi Anabilim Dalı

İZMİR
2023

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

KIRIM HANLIĞI'NDA II. DEVLET GİRAY HAN
DÖNEMİ (1699-1702, 1709-1713)

Yüksek Lisans Tezi

Alper YÜCEL
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Şen

Türk Tarihi Anabilim Dalı
Türk Tarihi Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum **Kırım Hanlığı'nda II. Devlet Giray Han Dönemi (1699-1702, 1709-1713)** adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları kaynakçada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Alper Yücel

ÖNSÖZ

Çalışmamızda dört ayrı dönemde toplam 16 yıl süren kalgaylık ve iki ayrı dönemde toplam 8 yıl 2 ay süren hanlık dönemini konu aldığımız II. Devlet Giray'ın siyasi faaliyetlerini incelemeye çalıştık. Birinci bölümde II. Devlet Giray'ın Kırım hanı olmadan önceki dönemi yani; şeceresi, karakteri, fiziksel özellikleri, çocukları ve gençlik yıllarını kapsayan kalgaylık dönemlerini ele aldık. İkinci bölümde ise II. Devlet Giray'ın ilk hanlık dönemini kardeşleri Gazi Giray ve Kaplan Giray'ın isyanları çerçevesinde inceleyerek kısa süre sonra hanlıktan azledilmesine sebep olacak durumları açıklamaya çalıştık. Üçüncü bölümümüz II. Devlet Giray'ın ikinci ve son defa hanlık yaptığı dönemi kapsamaktadır. İlk olarak birinci ve ikinci hanlık dönemi arasında sürgünde geçen yıllarda Kırım Hanlığı'nın içinde bulunduğu genel siyasi durumu aktararak konu bütünlüğünün bozulmasını engellemeye çalıştık. Daha sonra II. Devlet Giray'ın yeniden han tayin edilmesindeki koşulları açıklayarak belki de tüm hayatının en büyük olayı olan Prut Savaşı'nı Kırım Hanlığı açısından ele aldık. Çalışmamız daha sonra Prut Savaşı'nı takiben azledilen II. Devlet Giray'ın ölümüyle son bulmaktadır.

Çalışmamız *Osmanlı kaynak ve arşiv belgelerine dayalı* olarak hazırlanmıştır. Çalışmamız sırasında en çok istifade ettiğimiz başvuru eserleri ise : Es-seb'ü's-Seyyâr Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar, Gülbün-i Hanan, Tarih-i Mehmed Giray, Tarih-i Raşid, Zübde-i Vekayiât, Umdetü't Tevârih, Anonim Osmanlı Tarihi, Nusretname, Silahdar Tarihi gibi önemli Kırım tarihçeleri ve Osmanlı kronikleridir. Tükçe ve Osmanlı Türkçesi olarak kullandığımız tüm bu başvuru eserlerine ek olarak; A. De La Motraye, Ernst Friedrich von Fabrice, Robert Sutton ve J. Egmont – J. Heyman gibi seyyah ve elçilerden oluşan dönemin olaylarına doğrudan şahitlik etmiş kişilerin kayıtlarından istifade ettik. Avrupalı devletleri ilgilendiren hususlarda, doğrudan kendi arşiv belgelerini kullanmış olmasına dikkat ettiğimiz batılı araştırma eserlerini de başvuru rehberimize eklemeye gayret ettik.

İZMİR – 03.04.2023

Alper Yücel

ÖZET

Çalışmamıza konu edindiğimiz II. Devlet Giray'ın siyasi faaliyetleri 1683 yılında kalgay ilan edilmesiyle başlamıştır. 16 yıl süren bu kalgaylık dönemi, vassalı olduğu Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan atmak isteyen hristiyanlara karşı girişilen mücadelelerle geçmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması sonrası durulan siyasi ortamda babası Hacı Selim Giray'ın kendi lehine tahttan feragat etmesiyle Kırım hanı ilan edildi. II. Devlet Giray, bu ilk hanlık döneminde kardeşleri Gazi Giray ve Kaplan Giray'ın isyanları ile uğraşmak zorunda kalmıştır. O sıralar barış akdedilmiş Rusya'ya karşı saldırgan tutumu yüzünden de kısa süre içinde görevinden azledilerek 1702 yılında sürgün edilmiştir. Bu sıralarda giderek zayıflayan Osmanlı Devleti, Kırım'da hakimiyetini kolaylaştırmak için hanları sık sık değiştiriyordu bu çerçevede 1709 yılında II. Devlet Giray yeniden hanlık makamına getirildi. Onun bu ikinci hanlık dönemi ilkinden çok daha önemli olaylara şahit olmuştur. Özellikle mimarı olduğu Prut Savaşı tüm Doğu Avrupa tarihi açısından adeta bir kırılma noktasıdır. Nitekim Rusya'ya karşı verilen bu mücadelede alınan zafere en büyük katkıyı yapmasına rağmen kısa bir süre sonra İsveç Kralı'nın memleketine gönderilmesi sırasında çıkan olayların sorumlusu ilan edilerek yeniden han tayin edilmemek üzere 1713 yılında azledildi.

Anahtar Kelimeler: Kırım Hanlığı, II. Devlet Giray, Osmanlı Devleti, Rusya

ABSTRACT

The subject of our study contains the political activities of the II. Devlet Giray started with the declaration of Kalgay in 1683. This period of for 16 years passed through the struggles against Christians who wanted to relegate the Ottoman Empire, which was the vassal. After the 1699 Karlowitz Treaty, in the stagnant political environment, his father Hacı Selim Giray declared a Crimean Khan when he waived the throne in his favour. During this first khanate period, Devlet II. Giray had to deal with the rebellions of his brothers Gazi Giray and Kaplan Giray. Peace was dismissed from his post in 1702 due to his offensive attitude towards to Russia. The Ottoman Empire, which was gradually weakened at this time, often changed the khans in order to facilitate the dominance in Crimea. The II. Devlet Giray was brought to the Khanate title again. His second period has witnessed much more important events than the first. Especially, The Prut River Campaign, which is a leader, is a failure point in terms of all Eastern European history. As a matter of fact, although he made the greatest contribution to the victory in this struggle against Russia, during the sending of the King of Sweden to his hometown, he was declared responsible for the events and was dismissed in 1713 to be not appointed again.

Key Words: Crimean Khanate, Ottoman Empire, II. Devlet Giray, Russia

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HANLIK DÖNEMİNDEN ÖNCE II. DEVLET GİRAY

1.1. Şeceresi.....	2
1.2. Fiziksel Özellikleri ve Karakteri.....	4
1.3. Kalgaylık Dönemi.....	6
1.3.1. Birinci Kalgaylık Dönemi.....	8
1.3.2. İkinci Kalgaylık Dönemi.....	11
1.3.3. Üçüncü Kalgaylık Dönemi.....	20
1.3.4. Dördüncü Kalgaylık Dönemi.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

II. DEVLET GİRAY'IN BİRİNCİ HANLIK DÖNEMİ

2.1. II. Devlet Giray'ın Kırım Hanlığına Tayin Edilmesi.....	28
2.2. II. Devlet Giray'a Karşı Gazi Giray ve Kaplan Giray İsyanları.....	32
2.3. II. Devlet Giray'ın Hanlıktan Azledilmesi ve İsyanı.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DEVLET GİRAY'IN İKİNCİ HANLIK DÖNEMİ

3.1. II. Devlet Giray'ın İkinci Hanlık Dönemine Kadar Geçen Sürede Kırım Hanlığı'nın Genel Durumu.....	47
3.2. II. Devlet Giray'ın İkinci Defa Kırım Hanlığına Tayin Edilmesi.....	53
3.3. 1711 Prut Savaşı'nda Kırım Hanlığı ve II. Devlet Giray'ın Rolü.....	56
3.4. II. Devlet Giray'ın Hanlıktan Azledilmesi ve Ölümü.....	72
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA.....	77
EKLER.....	89
TEŞEKKÜR.....	110
ÖZGEÇMİŞ.....	111

KISALTMALAR

- A. DVNS.MHM .d : Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri
A. DVNS.NHM. d : Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Nâme-i Hümâyûn Defterleri
a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
a.g.t. : Adı Geçen Tez
AE : Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emiri Tasnifi
Bkz. : Bakınız
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. : Cilt
C. DH : Cevdet Dahiliye
C. HR : Cevdet Hariciye
C. MTZ : Cevdet Eyalet-i Mümtaze
Çev. : Çeviren
D.T.C.F : Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Der. : Derleyen
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed. : Editör
Haz. : Hazırlayan
İ.A. : İslâm Ansiklopedisi
İE. : İbnülemin Tasnifi
İE. DH : İbnülemin Dahiliye
İE. HR : İbnülemin Hariciye
MAD. d : Maliyeden Müdevver Defterleri
s. : Sayfa
S. : Sayı
TSMA : Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
YE. EE : Yıldız Esas Evrakı

KIRIM HANLIĞI'NDA II. DEVLET GİRAY HAN DÖNEMİ (1699-1702, 1709-1713)

Giriş

Cengiz Han'ın kurmuş olduğu devasa Moğol İmparatorluğu onun ölümünden sonra çocukları ve torunları arasında meydana gelen anlaşmazlıklarla parçalanmış ve pek çok ardıl devlet ortaya çıkmıştı. Bu ardıllar arasında en uzun süre mevcudiyetini koruyanlardan biri olan I. Hacı Giray'ın 1441 yılında kurduğu Kırım Hanlığı da Cengiz Han'ın torunu Batu Han'ın kurmuş olduğu Altın Orda Devleti'nin bir uzantısıydı.

Kırım Hanlığı'nın çağdaşlarından biri olan Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmed döneminde Karadeniz üzerinde hakimiyet tesis etmek amacıyla dikkatini Kırım'a çevirmişti. Bu sırada Kefe'de yerleşik bulunan Cenevizliler sahilleri ve önemli ticaret yollarını elinde bulunduruyordu. Osmanlı Devleti ilk olarak Cenevizliler'i Kırım yarımadasından tamamen kovdu ve daha sonra 1475 yılında Kırım Hanlığı'nın hamiliğini üstlenerek Karadeniz'deki hakimiyetini sağlamış oldu.

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti ile olan bağıllık ilişkisi oldukça girift ve kendine özgü gerçekleşmiştir. Nitekim bu karmaşık durum I. Selim Giray'ın hanlık döneminde olduğu gibi zaman zaman tam bir itaat halini alırken çoğunlukla büyük siyasi krizlere dönüşüyordu. Yine de özellikle I. Selim Giray sonrası Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı üzerinde otoritesinin arttığı açıktır.

I. Selim Giray'ın bu tutumu en büyük oğlu II. Devlet Giray'a sirayet etmemiş hatta tam tersi bir şekilde kendisini göstermiştir. II. Devlet Giray kısa sayılabilecek iki hanlık döneminde de Osmanlı Devleti'nin emir ve isteklerine karşı kendi bildiğini okumuş her zaman ilk olarak Kırım'ın çıkarlarını göz etmiştir. Hanlıktan iki kere azledilmesine sebep olan bu durumlar ve tüm siyasi faaliyetleri çalışmamızın ana konusunu teşkil ettiğinden aşağıda detaylıca değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HANLIK DÖNEMİNDEN ÖNCE II. DEVLET GİRAY

1.1. Şeceresi

II. Devlet Giray, Cengiz Han oğlu Cuci Han oğlu Togay Timur oğlu Öreng Timur oğlu Sarıça oğlu Köncek oğlu Tülek Timur oğlu Canay oğlu Taş Timur oğlu Gıyaseddin oğlu Hacı Giray oğlu Mengli Giray oğlu Mübarek Giray oğlu I. Devlet Giray oğlu Selamet Giray oğlu Bahadır Giray oğlu Selim Giray'ın oğludur.¹

Babası Selim Giray, dört defa olmak üzere (1671-1677, 1684-1691, 1692-1699 ve 1702-1704) Kırım'da hanlık görevini üstlenmiştir.² Kendisinin 75 kadar çocuğa sahip olduğu bilinmektedir.³ Çocukları arasında II. Devlet Giray dışında; III. Gazi Giray (1704-1707), Kaplan Giray (1707-1708, 1713-1715, 1730-1736), III. Saadet Giray (1717-1724), II. Mengli Giray (1724-1730, 1737-1740) ve II. Selamet Giray (1740-1743) da hanlık görevi yürütmüşlerdir. Bunlar dışında II. Devlet Giray'ın I. ve II. kalgaylık döneminde nureddin olan kardeşi Azimet Giray ve ilk hanlık döneminde kalgayı olan kardeşi Şahbaz Giray vardır ki bunlara ileride detaylı değineceğiz.

18. yüzyılın başlarından, Kırım Hanlığı'nın Rusya tarafından ilhakına kadar görev yapmış olan tüm Kırım hanları (III. Devlet Giray -Kara- hariç) Selim Giray'ın soyundan gelmektedir. Bu noktada II. Devlet Giray'ın yeri oldukça önemlidir öyle ki diğer kardeşlerinden çok daha fazla oğlu ve torunu Kırım'da hanlık yapmıştır. II. Devlet Giray'ın oğullarından; II. Fetih Giray (1736-1737), Arslan Giray (1748-1756, 1767), Kırım Giray (1758-1764, 1768-1769) hanlık görevi yaparken torunlarından ise; Ahmed

¹ Hacı Giray öncesi şecerenin sıralaması ve isimlendirmeleri kaynaklarda birbirleri ile ihtilaflı şekilde verilmiştir. Konumuzun dışında kaldığı için burada detaya değinilmedi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Muzaffer Ürekli, **Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1987, ss. 1-5, Halim Giray, **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), İstanbul, 1327, s. 11, Ebu'l Gazi Bahadır Han, **Türk'ün Soy Ağacı**, Çeviren: Rıza Nur, Sadeleştiren: Yunus Yiğit, İstanbul, 2009, s. 157-158, Yavuz Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar (Tenkitli metin neşri, inceleme)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016, s. 256, Hasan Ortekin, **Kırım Hanlarının Şeceresi**, İstanbul, 1938, s. 3-10

² H. Mustafa Eravcı, "Selim Giray", **DİA**, C. 36, İstanbul, 2009, s. 428

³ Muhammet Şen, **Kırım Hanlığı'nda I. Selim Giray Han Dönemi (1671,1704)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 5

Giray oğlu II. Sahib Giray (1772-1775), II. Bahadır Giray (1782) ve Rus ilhakından önceki son Kırım hanı olan Şahin Giray (1777-1782, 1782-1783), Arslan Giray oğlu IV. Devlet Giray (1769-1770, 1775-1777), Şahbaz Giray (1787-1789) ve Kırım Giray oğlu Baht Giray (1789-1792) hanlık görevinde bulunmuştur.⁴

Söylenenlerin dışında hanlık görevi icra etmeyen erkek aile fertleri hakkında bilgilere ulaşım oldukça kısıtlıdır. İsimlerini Bahçesaray şehrindeki Hansaray haziresindeki kitabelerden öğrendiğimiz II. Devlet Giray'ın üç oğlu daha vardır. Bunlar; Hacı Giray Sultan (H. 1146), Bahadır Giray Sultan (H. 1170) ve Baht Giray Sultan'dır (H. 1141). Bunlardan başka daha önce adını yukarıda zikrettiğimiz Ahmet Giray'ın mezarı da bu alanda bulunmaktadır. Ahmet Giray'a ait kitabede ise aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“Hüve'l-hallâku'l-bâkî
Merhûm ve mağfûr Ahmed Giray Sultan
Bin merhûm Devlet Giray Han bin
El-Hâc Selim Giray Han
Rahimehumu'l-lâhi te'âlâ bi hürmeti'l-fâtiha
Sene 1164 (1750-1751)”⁵

Dönemin sosyolojisinden kaynaklanarak aile fertlerinden kadınların bilgilerine ulaşım ne yazık ki pek mümkün değildir. II. Devlet Giray'ın annesi hakkında herhangi bir kayıt bulunmazken, Kaya Hanım ile Fatma Sultan adında iki kız kardeşinin ve Safiye Sultan adında bir kız çocuğunun olduğu yine Hansaray'ın haziresinde bulunan mezarların kitabelerindeki kayıtlarla tespit edilebilmiştir. II. Devlet Giray'ın kızı Safiye Sultan'a ait mezar kitabesinde aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“Bir vücûd-ı nâzenînün merkaddidür bu mezar
Hâke yeksân eyledi nâzik tenin rüzgâr
Bint-i Devlet Giray Han Safiye
Sultan Hanî ruhına Fatiha
Sene 1150 (1737-38)”⁶

⁴ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.7, Şen, **a.g.t.**, s. 7-8

⁵ Nicole Kaňal, **Kırım Hanları'nın İmar Faaliyetleri ve Mezar Taşları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, ss. 95-116

⁶ Nicole Kaňal Ferrari, “Saray'a Bağlı Bir Cami Haziresi: Kırım Hanlığı'nın Payitahtı Bahçesaray'daki Hansaray'ın Haziresi”, **Belleten**, C. 66, S. 246, Ağustos-2002, ss. 387-399

1.2 Fiziksel Özellikleri ve Karakteri

II. Devlet Giray'ın fiziksel özellikleri ve karakteri ile ilgili bilgiler, dönemin kaynaklarında ne yazık ki oldukça kısıtlı şekilde aktarılmıştır. Bu çerçevede fiziksel görünüşü ile ilgili tespit edebildiğimiz kadarıyla II. Devlet Giray, heybetli ve yiğit görünüşlü olmakla birlikte kısaya yakın orta boya sahip, güzel yüzlü bir zat olarak tarif edilmektedir.⁷ Ayrıca doğrudan II. Devlet Giray'ı Sakız Adası'nda sürgünde bulunduğu yıllarda ziyaret eden iki seyyah onun kısa boylu, uzun gri sakallara ve çok da soylu görünmeyen bir dış görünüşe sahip olduğunu belirtmektedir.⁸

İncelemiş olduğumuz kaynaklarda II. Devlet Giray'ın karakteri hakkında ise nispeten daha geniş çaplı bilgiler bulunmaktadır. Bu noktada kaynaklar ihtilafa düşmeyecek şekilde özellikle onun çok cesur, iyi yetiştirilmiş bir asker gibi savaştan çekinmeyen, mücadeleci ve bu özelliği ile düşmanlarına korku salan bir karakterinin olduğunu belirtmektedirler. Halim Giray, eserinde onun hakkında ayrıca dostlarına karşı oldukça eli açık ve yardımsever, dostluğunun da kuvvetli biri olduğunu belirterek şu notları düşmüştür: *“Devlet Giray kahraman, heybetli bir zat olub dostlarını semahatına meftun ider, düşmanlarını heybet ve celadetiyle titretir idi. Müşarünileyhin gavga'â gösterdiği muhabbet ve cesareti akranları dahil efrad-ı asakirden bile bir ferd gösteremediği herkes tarafından tasdik olunmuştur.”*⁹ Kırımî ise onun Selim Giray gibi dini yönünün kuvvetli olduğunu belirtirken savaşçılık ve cesaret yönünden ondan üstün olduğunun söylendiğini bildirmiş ayrıca yalan ve yalakalığı sevmediğini eklemiş olduğu notla şu şekilde aktarmıştır: *“Devlet Giray bin el-hac Selim Giray Han ekber ebna Hacı Selim Giray'dan olub kendüsi vasat'ül kamet ve biraz kısra karib lakin celadet ve şeceati pederine bile galib dirler ve kizb ve müdaheneyi sevmez ve diyanet ve istikamete mail*

⁷ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.135, s. 106, Kırımî Elhac Abdulgaffar, **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), İstanbul, 1343, s. 134, ayrıca heybetli görünüşü ile ilgili diğer kaynaklara göre zıt bilgi veren Mehmed Giray onu “Nahîfü'l-cesm” şeklinde tanımlayarak zayıf yapıda olduğunu belirtmiştir ayrıntılı bilgi için bkz: Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006,

⁸ Uzun gri sakallarının bir açıklaması olarak 1720-1723 yılında gezilerini yapmış olan Heyman ve Egmont onu gördüklerinde 60 yaşları civarında olduğunu da belirtmektedir. J. Egmont – J. Heyman, **Travels Through Part of Europe, Asia Minor, The Islands of the Archipelago**, C: 1, London, 1759, s. 256

⁹ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.135, Cevdet Paşa da eserinde II. Devlet Giray'dan bahsederken “dost-nevaz, düşman-gidaz” sözlerini kullanarak bu özelliklerine işaret etmiştir. Cevdet Paşa, **Kırım ve Kafkasya Tarihçesi**, İstanbul, 1307

olub düşman dine belayı nagehani ve her seferinde muzaffer olub...”¹⁰ Bunlar dışında daha yakın dönem olarak biyografi uzmanı olan Mehmed Süreyya da Sicil-i Osmanî isimli eserinde cesur ve sert mizacına değinmiştir.¹¹

Eserinde II. Devlet Giray’ın cesurluk ve yiğitliği dışında bilgiler de veren Mehmed Giray ise onu sert mizacına ters düşecek şekilde tatlı dilli olarak nitelendirmiş ve “arslan gönüllü” olup ihsan sahibi bir zat olduğunu şu ifadelerle belirtmiştir: “*Nahîfü’l-cesm, zarîfü’l-resm, tatlı dilli ve arslan göñli, merd-i meydân, sâhibü’l-i ‘tâ ve’l-ihsân, şecî’ ve bahâdır pâdişâhdı. Hattâ niçe def ‘a vâkı ‘olmuşdur ki, bi’z-zât gazâ idüp, kendü eliyle kâfir katl idüp, ve esîr dahı itmişlerdür. Bir gâzî pâdişâh idi. Âkıbet Kırım beglerinin söziyle belâya giriftâr olmuşdur. Hakk halâs eyleye!*”¹²

¹⁰ **Umdetü’t Tevârih**, (Necib Asım Neşri), İstanbul, 1343, s. 134

¹¹ Mehmet Süreyya, **Sicil-i Osmanî**, C. 2, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayan, İstanbul, 1996, s. 419

¹² Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s.106

1.3 Kalgaylık Dönemi

Kırım Hanlığı'nda ilk defa Mengli Giray'ın döneminde ortaya çıkan “kalgay” müessesesi temelde mevcut handan sonra kimin başa geçeceğini belirleme yöntemidir. 1475 yılında Mengli Giray, oğlu Mehmed Giray'ı kendinden sonra başa geçmesi için kalgay ilan edince bu durum daha sonraki yıllarda da devam ettirillerek adet haline gelmiştir.¹³ Genellikle mevcut hanın büyük kardeşi kalgay tayin edilirdi ve hanlık içi hiyerarşide handan hemen sonra gelirdi. Bu durum dönemin kaynaklarında Osmanlı'daki veziriazama benzetilmesine de sebep olmuştur.¹⁴ Yabancı devletlerle iletişim kurabilecek kadar geniş yetkilere sahip olan kalgayların Akmesid'de¹⁵ kendilerine ait bir de merkezleri bulunuyordu.¹⁶

Kalgay mevkîne ek olarak II. Mehmed Giray döneminde ikinci bir makam da “nureddîn” ismiyle meydana gelmiştir. II. Mehmed Giray, oğlu Saadet Giray'ı kalgay yapmak istemiş ancak ağabeyi Alp Giray'ın karşı çıkması üzerine onu kalgay ilan etmek zorunda kalmıştı. Bu duruma bir çözüm olarak, Seyyid Mehmed Rıza'ya göre oğlu Saadet Giray için de atası Nureddin Mirza'ya atıfla onu ikinci veliaht manasında “nureddîn” ilan etmişti.¹⁷ Kalgay makamında olduğu gibi nureddin makamı da devam ettirilmiş ve gelenek haline gelmiştir. Bu iki makama usûle göre genellikle hanın büyük erkek kardeşi kalgay, büyük erkek evladı ise nureddin olacak şekilde atama yapılırdı.¹⁸

¹³ Hammer'a göre: Mengli Giray bir gün Kırım'dan ayrılıp sefere çıktığında, İstanbul'dan ona yokluğunda memleketini kimin yöneteceği sorusu yöneltilmiş. Mengli Giray da bu soruya “*Oğlum Mehmed Giray kalsın*” diyerek yanıt vermişti. Kırımlıların kalsın kelimesini “kalga” veya “kalgay” olarak söylemesinden dolayı “kalgay” olarak isimlendirilmiştir. Joseph Von Hammer-Purgstall, **Kırım Hanlığı Tarihi**, Çeviren: Seyfi Say, İstanbul, 2020, s. 36, Aynı anlatı Ahmed Cevdet Paşa'nın eserinde de aktarılmaktadır. **Kırım ve Kafkasya Tarihçesi**, s. 15-16

¹⁴ Halil İnalçık, “Kalgay”, **DİA**, C. 24, İstanbul, 2001, s. 259, Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 108-109,

¹⁵ Akmesid'de bulunan bu merkez, bozkırda yaşayan diğer boyların, hanlık merkezi olan Bahçesaray'a yapabilecekleri olası saldırılarını engelleme işlevi de görmekteydi. Muzaffer Ürekli, “Akmesid”, **DİA**, C. 2, İstanbul, 1989, s. 283-284

¹⁶ II. Devlet Giray'ın 1684 yılında kalgay olarak Çar I. Petro ve V. İvan'a göndermiş olduğu örnek yarlık için bkz: P.P. Абдужемилев, **Документы Крымского ханства из собрания Хусейна Фейзханова**, Акмесджит, 2017, s. 424

¹⁷ “*Saadet Giray'ı velî'ahd-ı sanî olmak üzre mansıb-ı cedid ihdasiyla tatyib ü irzâ eyledi. Saadet Giray'ın hacet-i terbiye-i ridâ'îyesinde nemâ-yâb olduğu Nureddîn Mirza'ya nisbeti muktezâsı Nureddîn Sultanî dimekle şehîr olmağla ile'l-an rütbe-i mansıb-ı mezburî ihraz idenler Nureddîn dimekle mümtaz oldılar*”, Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 144, **Kırım ve Kafkasya Tarihçesi**, s. 25-26

¹⁸ İnalçık, **a.g.m.**, s. 259

Bu çerçevede II. Devlet Giray'ın sırasıyla; II. Hacı Giray (1683-1684), I. Selim Giray (1684-1691), Saadet Giray (1691), I. Selim Giray (1692-1699) zamanlarında olmak üzere 4 defa kalgaylık dönemi bulunmaktadır. Saadet Giray döneminde kalgaylıktan azledildiği ve Safa Giray'ın 1691-1692 arasındaki 10 aylık hanlığı hariç tutulursa II. Devlet Giray 16 sene boyunca kesintisiz bir şekilde Kırım Hanlığında “ikinci adam” olarak devlet tecrübesi kazanmış ve birçok yararlılık göstermiştir. Bunun bir kanıtı olarak Halim Giray, II. Devlet Giray'ın kalgay olduğu dönemlerde yaptığı hizmetler karşılığında Osmanlı Devleti tarafından iki defa ödüllendirildiğini, bu durumun ondan önce ve sonra kimseye nasip olamadığını belirtmiştir: “¹⁹

II. Devlet Giray'ın nureddin olduğuna dair ise yalnızca Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmani'de değinmiştir.²⁰ Bunun dışında II. Devlet Giray'ın nureddin olduğuna dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Dönemin kaynaklarının birlik içinde olmalarını göz önüne alarak onun nureddin makamına hiçbir zaman tayin edilmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

¹⁹ “...Devlet Giray'a kalgaylık zamanında (hizmetlerine mukabil) Devlet-i Âliyye tarafından iki defa, vüzera-yı azama mahsus olan ser'a ser'e kaplı samur kürk giydirilmiştir ki böyle bir iltifata eslaf ve ahlâfından hiçbir kimse nail olamamıştır...” **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.135

²⁰ Süreyya, **a.g.e.**, s. 419

1.3.1. Birinci Kalgaylık Dönemi

Osmanlı Devleti için kırılma noktalarından birini teşkil eden Viyana Bozgunu sırasında Kırım Hanlığı tahtında Murad Giray bulunuyordu. Savaş sonunda Murad Giray yenilginin sorumlularından²¹ biri sayılmış ve 1683 yılı Eylül ayında Budin’e gelen Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından hanlıktan azledilmişti. İlk başta kimse Murad Giray’ın azlini kabul etmemiş hatta bir süre yeni han tayin edilememişti. Daha sonra ilk olarak Şirin mirzalarının desteklerini çekmesiyle Murad Giray’ın etrafındaki kalabalık azalmış ve böylece herhangi bir isyana dönüşmeden Murad Giray’ın hanlık dönemi son bulmuştu.²²

Yeni han için arayışlar devam ederken daha önce Viyana Kuşatması’nda düşman üzerine birden atılması ile Osmanlılar arasında kahramanlığıyla ünlenen II. Hacı Giray gelen hanlık teklifini kabul etti ve Essek kasabasında kendisine Kırım Hanlığı tevdi edildi.²³ II. Devlet Giray böylelikle ilk defa kalgay olurken kardeşi Azamet Giray da nureddin tayin edilerek Budin muhafazasına sevk edildi.²⁴

Kırım’a dönmek üzere hareket eden yeni Kırım Hanı II. Hacı Giray, bir kısım Leh kuvvetlerinin Bucak’a²⁵ doğru harekete geçtiğini öğrenmişti. Tuna üzerinden Akkerman’a hareket eden Leh kuvvetleri, Yaş şehrini ele geçirip bu bölgede yaşayan Bucak Tatarları başta olmak üzere Müslüman halka eziyetlerde bulunuyorlardı. II. Hacı Giray’ın göndermiş olduğu öncü kuvvetler Akkerman yolunda Leh ordusuna yetişti. Yapılan baskınlar ile ağır hasarlar verildiği gibi düşman ordusu hakkında da detaylı bilgi

²¹ Desteği ile Viyana Kuşatması’nın seyrini değiştiren isim III. Jhon Sobieski’nin geçiş güzergahını korumakla görevli olan Murad Giray ona engel olmamış ve bu hareketi için ona teki gösterenlere şu açıklamayı yapmıştı: “*Behey efendi sen bu Osmanlı’nun bize itdiği cevri bilmezsin. Ancak bizi bir hâl kodular ki, yanlarında Eflak ve Boğdan keferesi kadar rağbetimiz kalmadı.*” Prut Savaşı sonrası II. Devlet Giray’ın da buna benzer bir şekilde sitemde bulunması dikkate değerdir ki aşağıda detaylı değineceğiz. Nazire Karaçay Türkal, **Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa: Zeyl-i Fezleke**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 875, Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Murad Giray arasındaki anlaşmazlıkla beraber bozgunun genel çerçevesi için bkz: Cevat Üstün, **1683 Viyana Seferi**, Ankara, 2010, ss. 92-99, Martyn Rady, **The Habsburgs**, New York, 2020, s. 173-176

²² Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 7-8

²³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Ankara, 1995, s. 162, Halil İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar (1441-1700)**, İstanbul, 2017, s. 238

²⁴ **Umdetü’t Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 123

²⁵ Turla ve Prut nehirleri arasında kalan stratejik konumu yüksek bir şehirdir. Kemal Karpat, “Bucak”, **DİA**, C. 6, 1992, İstanbul, ss. 341-343

edinmişlerdi. Leh ordusu hakkındaki malumattan sonra Han, İsmail kasabasında diğer kuvvetlerle birleşerek Tubak mevkiinde düşmanla karşılaştı. Burada yapılan savaşta, Leh kuvvetleri dağıtılmış ve Bucak bölgesindeki işgal girişimi sonuçsuz bırakılmıştır.²⁶

İstanbul tarafından büyük bir sevinçle karşılanan bu haberin Kırım'daki etkisi pek uzun sürmedi. Zaferin getirmiş olduğu özgüven, II. Hacı Giray'ın *"Bu fütûhât, ekser benim elimden ve şecâ'atimden zuhûra geldi. Cihânda destim üzre bâlâ dest bir ferd olmaz"*²⁷ sözleriyle büyük bir kibre dönüşmüştü. Ayrıca tüm teammülleri çiğneyerek Kili kasabasında ayanların mallarına ve cariyelerine el koyması, savaş ganimetlerini çevresi ile paylaşmayarak cimrilik etmesi, Kırım beylerinin nefretini ve şiddetli muhalefetlerini kazanmasına sebep oldu. Halihazırda azledilmesine karşı çıkılan Murad Giray'ın yerine göreve gelmesi de henüz sindirilememişti.²⁸ Öyle ki II. Hacı Giray'ın vezirinin ta kendisi İstanbul'a zaferi müjdelemeye gittiğinde onun için şu sözleri sarf etmişti: *"bu hân didikleri kimesne bir dîvânedür, hânlık âdemisi degildir. Bi'l-cümle Kırım kavmi bunu sevmezler. Hasbe'liktizâ ile hân olmuşdur, yohsa bunıñ hân olmaga lâyük akl ve tedbiri yokdur."*²⁹

Aynı zamanda Kırım ve İstanbul aristokrasisinde güçlü bir konuma sahip Rodos sürgünündeki eski Kırım Hanı Selim Giray, kalgay ve nureddin olan oğullarına göndermiş olduğu mektuplarla lehine taraftar toplamaya çalışıyordu.³⁰ Tahtgâhı Akmesicid'de bulunan II. Devlet Giray da oluşan bu muhalefete gizliden gizliye katılmıştır. Kendisini hanlık makamına tayin ettirmiş olan Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana Bozgunu sonrası idam edilmesiyle³¹ İstanbul'dan da bir desteği kalmayan II. Hacı Giray'a, Şirin beylerinin öncülüğünde Akkaya mevkiinde büyük bir isyan hareketi başladı. İsyancılar, Kalgay II. Devlet Giray ve Vezir Bahadır Ağa başta olmak üzere tüm kapıkullarına haber göndererek kendilerine dahil olmalarını istediler.

²⁶ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 12-13, **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.123, İncalcık, **a.g.e.**, s. 238-239,

²⁷ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 13

²⁸ **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 128, **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.123, İncalcık, **a.g.e.**, s. 241

²⁹ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 13,

³⁰ Silahdâr Mehmed Ağa, **Silahdâr Tarihi**, C. II, İstanbul, 1928, s. 131

³¹ 25 Aralık 1683 tarihinde idam edilmiş ve kafası padişahın emriyle İstanbul'a gönderilmiştir. N. Berin Taşan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Mezarı ve Viyana Müzesindeki Kafatası", **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu**, Amasya, 2000, ss. 287-295, Abdükadir Özcan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", **DİA**, Ankara, 2004, s. 246-249

Burada Kur'an'a el basarak Han'ı tahttan indireceklerine yemin ederek Bahçesaray'a hareket ettiler. II. Devlet Giray'ın ve Bahadır Ağa'nın isyancılara müdahale etmemesiyle Han'ın sarayı basıldı. Han'ın tüm mallarını yağmaladıkları gibi haremine girerek cariyelerini ele geçirdiler. Çevresinde onu destekleyen tüm adamları tarafından terk edilen II. Hacı Giray, dört Çerkez kölesiyle Mankup³² tarafına kaçarak canını zor kurtardı.³³

Daha sonra isyancılar, İstanbul'a mektuplar göndererek Selim Giray'ın hanlığa tayinini istediler. Bunun üzerine 1684 yılı temmuz ayında II. Hacı Giray azledildi. Bulunduğu Mankup Kalesi'nden alınmak üzere bir kapıcıbaşı sevk edildi ve daha sonra Rodos'a sürüldü. 1689 yılı haziran ayında ise burada vefat etti.³⁴

Bu çerçevede II. Devlet Giray'ın 9 aylık ilk kalgaylık dönemi siyasi çekişmelerle geçmiştir. Sonuç itibariyle II. Hacı Giray'ın hanlıktan azledilmesinde rol oynayarak onun yerine han tayin edilen babası Selim Giray'ın kalgayı olarak makamını korumuş oluyordu. Makamını koruyan bir diğer kişi de kardeşi Azamet Giray'dır. Çıkarılan fermanla 1684 yılında Selim Giray, Mirahur Recep Paşa tarafından Rodos'tan getirilirken II. Devlet Giray da babası Kırım'a ulaşana dek onun yerine vekalet atanmıştı.³⁵

³² Smirnov buranın çok daha önceleri Brunevsky ve Vitsen isimli kişiler tarafından ziyaret edildiğini ve harabe olarak bulunduğunu belirterek II. Hacı Giray'ın farklı bir yere kaçma olasılığına değinir. V. D. Simirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul, 2016, s. 378

³³ Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 268-269, **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.123, **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 128, **Zübde-i Vekayiât**, s. 175, Mehmed Giray hiçbir soruşturma yapılmadan II. Hacı Giray'ın azledilmesine tepki göstererek açıkça eleştiride bulunmaktan çekinmemiştir: "*Hâcî Giray Hân'ıla vilâyet-i Kırım halkınıñ imtizâc idemedüklerinden Âsitâne-i sa'âdetinize arz-ı hâl eylemişler. Azl olunması ma'kûl görünür. A'lâsın merhametli hudâvendigârimız a'lemdür*" didükde, sultân-ı cihân-sitân merhûm ve magfûr, cennetmekân Sultân Mehemmed Hân rahmetü'llâhi aleyh hazretleri dahı gaşlet üze bulunup, Hâcî Giray Hân'ı azl eylediler. Buyurmadılar ki: "*Şer'-i Muhammedî üze İslâm pâdişâhları azl olunmaz. Teftiş olunsun. Eger hânıñ cürmi var ise şer'an icrâ-yı Hakk olması talebümdür*" dimediler. Hemân bir Türk'üñ ve birkaç Tatar'üñ gulüvvisiyle bilâtevaffuk arz u mahzarları mücebince amel olundı" Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 14,

³⁴ Halil İnalcık, "II. Hacı Giray", **İA**, C: 5, Kısım: 1, İstanbul, 1987, s. 28, **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.123, Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 269, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 15,

³⁵ Şen, **a.g.t.**, s. 76-77, **Silâhdâr Tarihi**, C. II, s. 132, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 16

1.3.2. İkinci Kalgaylık Dönemi

Viyana önündeki başarısızlık, Osmanlı Devleti için neredeyse tüm Rumeli'nin kaybedilme tehlikesini beraberinde getirmişti. Bozulan ordular, geri çekilirken Avusturya ve Lehistan kuvvetleri tarafından takip ediliyordu. Bu sırada bozgunun sorumlusu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa azledilmiş yerine mevcut durumun düzeltilmesi için Kara İbrahim Paşa getirilmişti. Ancak ordusunun başında sefere dahi çıkmayarak paşalarını serdar tayin etmesi³⁶ ve ordu içindeki huzursuzluklar gibi etmenlerin yanında 5 Mart 1684 yılında Kutsal İttifak'ın da ilan edilmesiyle durum daha kötüye gitmiştir.³⁷

Osmanlı Devleti, aynı yıl temmuz ayında ittifak ordularına karşı üç farklı cephede savaşa devam etmek zorunda kalmıştı. Birinci kol Avusturya ordularına karşı Macaristan'da mücadele ediyordu. Vaç, Vişegrad ve Peşte gibi bölgeleri ele geçiren Loren Dükü, 43 bin kişilik ordusuyla temmuz ayının ortalarında Budin kapılarına dayanmıştı. İkinci kol ise Dalmaçya kıyılarında Venedik'e karşı mücadele ediyordu. Son olarak üçüncü kol da kuzeyde Lehistan ile diğer cephelere nispetle daha başarılı bir direniş gösteriyordu ki bu cephe Kırım kuvvetlerinin en etkin olduğu cepheydi.³⁸ II. Devlet Giray'ın yedi yıl sürecek olan ikinci kalgaylık dönemi ise işte bu karmaşa dönemiyle geçmiştir.

Henüz Kutsal İttifak kurulmadan önce Lehistan Kralı III. Jhon Sobieski, müttefiklerine açıkça Podolya bölgesi başta olmak üzere Osmanlı'ya ait tüm kuzey topraklarındaki emellerini belirterek bu konuda onlardan destek alabileceğini ümit etmekteydi³⁹ ancak Viyana Kuşatmasındaki başarıyı takiben müttefiklerinden gerekli desteği alamamakla birlikte Avusturya Kralı I. Leopold ile de arası açılmıştı. Esasen I. Leopold, Lehistan Kralının özellikle Macaristan toprakları üzerindeki isteklerini kabul etmemiş ancak Osmanlı'ya karşı desteğini alabilmek ümidiyle bütünüyle de karşı

³⁶ Yunus Özger, “Sadrazam Kara İbrahim Paşa Vakıfları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 23, S.2, İzmir, Aralık 2008, s. 111, Özcan Abdulkadir, “Kara İbrahim Paşa”, *DİA*, C. 21, İstanbul, 2000, s. 329-330

³⁷ Kenneth M. Setton, *Venice, Austria, and Turks in the Seventeenth Century*, Philadelphia, 1991, s. 271, Oscar Halecki, *A History of Poland*, New York, 1943, s. 172

³⁸ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, İstanbul, 2011, s. 80-81, Setton, *a.g.e.*, s. 273

³⁹ Miltiades Varvounis, *Jan Sobieski: The King Who Saved Europe*, U.S.A, 2012, s. 206

çıkma siyasetini benimsemişti.⁴⁰ Buna ek olarak kuzeyde yeni bir cephe açarak yüklerini hafifletebilmek amacıyla Rusya'nın da ittifaka katılması için girişimlerde bulunuyordu. Ancak Lehistan Kralının Kiev ve Smolensk üzerindeki hak iddiaları Rusya'yı ittifaka katılmaktan alıkoyuyordu. Bu sebeple Rusya'nın desteğini alabilme ümidiyle Lehistan Kralına büsbütün sırtını çevirmişti.⁴¹ Sonuç olarak III. Jhon Sobieski Osmanlı topraklarındaki emellerini gerçekleştirmek için artık yalnız başına hareket etmek zorunda kalmıştı.

Lehistan Kralı, Podolya toprakları üzerinde hakimiyet kurmak amacıyla Kamaniçe çevresinde faaliyet ve tacizlerini arttırmıştı. Hatta ileri hareketlerle baskınlar düzenleyerek bu bölgelerden yağma elde ediyorlardı. Bunlardan bir tanesi de henüz 1684 Şubat ayında İsmail kasabası üzerine yapılan baskındır. Yerli ahalinin yardımına ise henüz o dönem hanlıktan azledilmemiş olan II. Hacı Giray yetişmişti.⁴² Tüm bu faaliyetler İstanbul tarafından fark edilmiş ve önlem için buraya ivedi şekilde ulaşması adına serdar olarak Sarı Süleyman Paşa atanmıştı.⁴³ Kendisi aynı zamanda Eflak ve Boğdan Voyvodolarının dindaşlarına karşı yapılan bu savaşta tutumlarını yakînen takip etmek istiyordu. Babadağ mevkiindeki merkezine gelen Süleyman Paşa çok geçmeden Leh kuvvetlerinin 80.000 kişilik kalabalık bir ordu ile Kamaniçe'yi muhasaraya niyetle harekete geçtiklerini öğrenmişti. Bunun üzerine merkeze yardım talebinde bulunmuş ve imdadına Selim Giray'ın komutasında Kırım kuvvetleri tayin edilmişti.⁴⁴

40 gündür muhasara altındaki Kamaniçe Kalesine, emrindeki kuvvetlerle yetişen Selim Giray, Kartal mevkiinde Süleyman Paşa ile buluştu. II. Devlet Giray'ın öncü kuvvet olarak başlattığı savaş, Leh kuvvetlerinin bozulmasıyla zaferle sonuçlandı.⁴⁵ Zaferin neticesi olarak sefer sırasında gösterilen başarılarla istinaden, başta Selim Giray olmak üzere II. Devlet Giray'a hilatlar gönderildi.⁴⁶

⁴⁰ Varvounis, **a.g.e.**, s. 206, Halecki, **a.g.e.**, s. 173-174

⁴¹ J. B. Morton, **Sobieski: King of Poland**, London, 1932, s. 237

⁴² **İsa-zade Tarihi**, Hazırlayan: Ziya Yılmaz, İstanbul, 1996, s.184-185

⁴³ Ömer Faruk Akün, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mirahur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi ile İlgili Bir Konuşma Zaptı", **Türkiyat Mecmuası**, C. 19, İstanbul, 1997, s. 26-27

⁴⁴ Şen, **a.g.t.**, s. 80-81, Abdulkadir Özcan, "Sarı Süleyman Paşa", **DİA**, Ankara, 2019, s. 536, **İsa-zade Tarihi**, s. 189

⁴⁵ **Zübde-i Vekayiât**, s. 189-190, Şen, **a.g.t.**, s. 83

⁴⁶ 11 Kasım 1684, **BOA, İE. HR.**, 3/254, **Zübde-i Vekayiât**, s.190

Lehistan Kralı ertesi yıl Podolya, Eflak ve Boğdan bölgelerindeki taleplerini devam ettirebilmek için Jablonowski komutasında oluşturulmuş bir orduyu bu bölgeye sevk etti. Kendisi hastalığı sebebiyle bu sefere katılamamıştı. Ordunun kumandanı Jablonowski ise elindeki 15.000 kişilik orduyla Kamaniçe Kalesinin kuşatılamayacağını farkındaydı.⁴⁷ Nitekim Bukovina mevkiinde Osmanlı ve Kırım kuvvetleriyle karşı karşıya geldiler. Selim Giray'ın emri altındaki ordu ise 60.000 kişiden oluşmaktaydı.⁴⁸ Prut Nehri ve Bukovina ormanları arasında gerçekleşen çarpışma, ezici Osmanlı-Kırım üstünlüğüne rağmen coğrafyanın zor koşulları altında beklenenden de uzun sürmüştü ancak bu durum sonucun değişmesine yeterli olmadı ve Leh kuvvetleri ülkelerine dönmek üzere geri çekildiler. Bu çekilişi takip etmesi için bir kısım Kırım askeri peşlerine sevk edildi.⁴⁹

Kuzeyde, Lehistan'a karşı alınan bu ikinci zafer sayesinde İstanbul'da zaferin mimarı kabul edilen Serdar Sarı Süleyman Paşa, 1685 Aralık ayında Osmanlı Devleti'nin yeni sadrazamı ilan edilmişti.⁵⁰ Esasen kuzeydeki başarılar Selim Giray'ın ve Kırım kuvvetlerinin eseri idi ve bir önceki yıl olduğu gibi Selim Giray ile Kalgay II. Devlet Giray, İstanbul tarafından ödüllendirildi.⁵¹

Osmanlı Devleti'nin kuzeyde almış olduğu bu başarı, III. Jhon Sobieski'yi hedefine ulaşmak için farklı alternatifler aramaya itmiştir. Bunlardan ilki; Osmanlı karşısında sürekli başarısız olmasının temel sebebi olan Kırım Hanlığını kendi yanına çekemese bile tarafsız bırakarak saf dışı etmektir. Bu amaçla 1685 sonlarında Golczewski isimli elçi Selim Giray ile müzakereye gönderilmiş ancak Selim Giray'ın İstanbul'a olan sadakati sayesinde bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Selim Giray'dan almış oldukları bu ret, Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı için esasen daha büyük bir tehlikeyi doğuracak ve III. Jan Sobieski'yi Rusya ile anlaşma yoluna itecektir. Nitekim çok zaman geçmeden çaresiz kalan Lehistan, Rusya ile 6 Mayıs 1686'da Grzymultowski Antlaşmasını imzaladı.⁵² Böylelikle ittifaka katılmak yönünde önünde engel kalmayan Rusya, Osmanlı karşısında Kutsal İttifak'ın bir parçası olmuştu.

⁴⁷ Morton, **a.g.e.**, s. 242, Zinkeisen, **a.g.e.**, s. 96

⁴⁸ Şen, **a.g.t.**, s. 85

⁴⁹ İsa-zade Tarihi, s. 194

⁵⁰ Özcan, "Sarı Süleyman Paşa", s. 536

⁵¹ Şen, **a.g.t.**, s. 86, 28 Kasım 1685, **BOA, İE. HR.**, 3/242

⁵² Sabire Arık, "Polonya Kralı III. Jan Sobieski Hükümdarlık Dönemi 1674-1696), **Ankara Üniversitesi D.T.C.F Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S. 38, Ankara, 2005, s. 228-229.

Müttefik kuvvetlerin kuzeydeki temsilcisi olarak Rusya'nın ilk hedefi Kırım olmuştur çünkü Leh kuvvetlerine karşı kuzeyde başarılı işler yapılmasının en büyük sebebi Kırım kuvvetleriydi. Rusya, Osmanlı'yı bu güçten mahrum bırakmak adına 1687 yılının hemen başında 150.000 (50.000'i Kozak) kişiden oluşan devasa bir ordu oluşturmuştu. Ordunun başında uzun süredir Rus siyasetinde etkin olan Golitsin bulunuyordu.⁵³ Yapılan harekât esasen onun bile tahminlerinin ötesinde bir büyüklükte gerçekleşiyordu ancak bu denli kalabalık bir ordu için Golitsin yeterli planlamayı yapamamıştı.⁵⁴ Üstelik Selim Giray, Rus ordusunun güzergahı üzerindeki tüm otlak alanları yaktırarak başarılı bir stratejik hamle yapmıştı. Bu durum sonucunda orduda baş gösteren kıtlık sayesinde büyük bir çarpışma olmadan Golitsin, ordusunu geri çekmeye karar verdi. Yine de yalnızca açlık yüzünden 30.000'e yakın kayıp vermişti.⁵⁵ Zafer sonrası II. Devlet Giray ise yaklaşan kış sebebi ile Tımişvar'daki kışlağa çekildi.⁵⁶

Bu sırada Avusturya cephesinde ise durum çok vahimdi. Sadrazam Sarı Süleyman Paşa komutasındaki 60.000 kişilik Osmanlı kuvvetleri 15.000 kişilik Kırım kuvvetiyle desteklenmiş bir halde Belgrad'da bulunuyordu.⁵⁷ Selim Giray da bu sırada Avusturya cephesine destek için davet edilmiş ancak yukarıda bahsettiğimiz Rus tehdidi sebebiyle davete olumlu yanıt verememişti.⁵⁸ Mevcut ordu ise Ağustos 1687 tarihinde Mohaç'ta Avusturya orduları ile karşı karşıya geldi ve yapılan savaşta ağır bir yenilgi alındı.

Vienna önlerinden ayrılışı takip eden dört yıl boyunca ardı ardına kayıplar, ekonomik bunalımlar ve bunun getirisi olarak ağır vergiler sonunda büyük bir isyanı tetikledi. Padişah IV. Mehmed ordunun başında değil ve tüm bu süreçte av merasimleriyle meşgul oluyordu. Edirne'ye dayanan isyancılar Padişahı tahttan indirerek yerine II. Süleyman'ı getirdiler.⁵⁹ Yeni padişah, Kırım Hanı'nın görevini onayladığını ve taht değişimini bildirirken Selim Giray da II. Süleyman'a bağlılığını bildirmişti.⁶⁰

⁵³ Alan Fisher, **Kırım Tatarları**, İstanbul, 2009, s. 76

⁵⁴ Brian T. Boeck, **Imperial Boundaries: Cossack Communities and Empire-Building in the Age of Peter the Great**, New York, 2009, s. 101-102

⁵⁵ Brian Davies, "Muscovy at War and Peace", **The Cambridge History of Russia**, C.1, New York, 2006, s. 516, William C. Fuller, **Strategy And Power in Russia 1600-1914**, New York, 1992, s.18

⁵⁶ 20 Kasım 1687, **BOA İE.HR.**, 2/116

⁵⁷ Setton, **a.g.e.**, s. 285

⁵⁸ **Zübde-i Vekayiât**, s. 230

⁵⁹ Zinkeisen, **a.g.e.**, s.101

⁶⁰ Şen, **a.g.t.**, s. 100

Osmanlı Devleti'nde padişah değişimi herhangi bir fark yaratmadığı gibi işler kötüye gitmeye devam etmiştir. II. Süleyman tahta çıktıktan sonra Macaristan serdarlığına Yeğen Osman Paşa'yı tayin etti. Ancak eşkıyalıktan gelen bu zat, bulunduğu bölgeyi haraca bağlamaktan görevini ihmal ediyor ve gerekli özeni göstermiyordu. Nitekim bu ihmalkarlık sonucu 1688 yılında Belgrad da Avusturya orduları tarafından ele geçirildi.⁶¹

Bu sırada Avusturya'nın almış olduğu zaferler karşısında Rusya'nın iştahı kabarıyor ve 1687 yılında başarısız Kırım seferinin intikamı alınmak isteniyordu. Bu çerçevede 1689 yılı Şubat ayında bir önceki seferi aratmayacak şekilde kalabalık bir Rus ordusu Kırım üzerine sevk edildi. Selim Giray bu esnada 1688 yılı sonlarında bağlılık bildirmek üzere gitmiş olduğu Edirne'de bulunuyordu, Kalgay II. Devlet Giray ise Kırım'da memleketin idaresindeydi.⁶² Rus ordularının harekâtını babasına bildiren II. Devlet Giray, memleketin elden gitme tehlikesinin bulunduğunu belirterek bir an evvel Kırım'a dönmesini istiyordu.⁶³

Bir önceki mağlubiyetin sorumluluğunu Kozak Hatmanı⁶⁴ Samoilovich'in üzerine yıkan Golitsin, onun yerine Kozak ordularının başına Mazepa'yı getirmiş ve 200.000 mevcuda ulaşan ordusunu 1689 ilkbaharında Kırım önlerine getirmişti.⁶⁵ II. Devlet Giray'ın yardım isteği üzerine yola çıkan Selim Giray süratle memleketine ulaştı ve ordularının başına geçti. Ruslara karşı girişilecek mücadele için ordusunu üç kısma ayırdı. Birinci kısım kuvvetlerin başında Selim Giray kendisi bulunurken ikincisinde Kalgay Devlet Giray ve son kısımda ise Nureddin Azamet Giray ile Selamet Giray komutan tayin edildi.⁶⁶

Selim Giray'ın ordu taksimatı ve savaş planlamasını tamamlamasının ertesi günü muharebe başladı. Kalabalık ve hantal Rus kuvvetleri, hızlı ve hareketli Kırım kuvvetleri

⁶¹ Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 9, Ankara, 2002, s. 761, Songül Çolak, "Macaristan Serdarlığında Bir Eşkıya: Yeğen Osman Paşa", **Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık ve Terör**, Samsun, 2017, ss. 121-135

⁶² Şen, **a.g.t.**, s.102

⁶³ Smirnov, **a.g.e.**, s. 384

⁶⁴ Orhun Kitabelerinde dahi rastlayabildiğimiz bu kelimeyi Kozaklar en yüksek askeri rütbe olarak kullanmaktaydı: Mahir Aydın, "Tarih Boyunca Türkiye-Ukrayna İlişkileri", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 28, 2015, s. 33, Ferhad Nagiyev, "hatman", **DİA**, İstanbul, 1997, s. 484-485

⁶⁵ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.112, Davies, **a.g.m.**, s. 516-517, Paul Bushkovitch, **Peter the Great: The Struggle for Power 1671-1725**, Cambridge, 2004, s. 152

⁶⁶ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.112

karşısında oldukça zorlanıyordu. Ancak Rus ordusunu en çok etkileyen durum bir önceki seferde olduğu gibi açlık olmuştur. Hatalı sefer planlamaları ve sefer güzergahı boyunca otlakların Kırım askerleri tarafından yakılıp kül edilmesi gibi sebepler bu duruma yol açmıştır. Buna rağmen gün sonuna kadar gerçekleşen çarpışmalarda Rus orduları zaman zaman üstünlük göstermiştir. Bu anların birinde Nureddin Azamet Giray'ın atının üstünden inerek ordusuna yaptığı cesaret verici konuşma gidişatın tamamen Kırım lehine dönmesini sağladı.⁶⁷

İkmal ve su yolları kesilen Rus kuvvetleri gün sonunda deniz suyu içecek kadar zor duruma düşmüştü. Ordu içindeki huzursuzluk giderek artmış ve firarlar başlamıştı. Golitsin, gidişatın iyi olmadığını fark ederek Selim Giray'a Kalmuk adında bir elçi gönderdi ve barış görüşmelerine başlamak istediğini bildirdi ancak bu girişim, Rus ordularına ricat için zaman kazandırma amacından başka bir şey değildi. Nitekim Selim Giray da bunun farkındaydı ve görüşmelerin başlamış olduğu gece, sabaha kadar hazırlık yaparak bekledi. Sabah olduğunda ise şüphelendiği gibi Rus ordusunun çekilmiş olduğunu gördü. Bunun üzerine hemen takibe koyulan Kırım kuvvetleri, düşman ordusunu sınırdan çıkana kadar taciz ve baskınlarla kayba uğrattı.⁶⁸

Rus kuvvetlerinin çekilmesi ile Kırım üzerindeki tehlike kalkmış bulunduğundan Selim Giray, Osmanlı ve Avusturya arasında devam eden savaşlara yardım için 1689 Ağustos'unda Üsküp'e doğru yola koyuldu.⁶⁹ Bu sırada İstanbul'da sık yaşanan sadrazam değişikliğine bir tanesi daha eklenmiş ve Bekri Mustafa Paşa yerine Köprülü Fazıl Mustafa Paşa tayin edilmişti.⁷⁰

Selim Giray, Üsküp'e hareketi sırasında Niş'in düştüğünü öğrendiğinden Avusturya ordularının önünü kesmek amacıyla yönünü Sofya'ya çevirdi. Kalgay II. Devlet Giray ve Nureddin Azamet Giray ile 15 Kasım 1689 tarihinde düşmana karşı Sofya'da hazır bulundu.⁷¹ Bu sırada Kumanova Kralı Karpos, Üsküp ve Kaçarnik

⁶⁷ “*Kanı benimle bu dem rızâ-yı Rahmân, hûr u gılmân isteyen, zümre-i şehedâ ve livâ-i mürtazâ tahtında dâhil olmak dileyen. Fî-sebî'lillâh cân fedâ iden ve gâzî defterlerine ism yazdıran*”, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s.24

⁶⁸ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.112

⁶⁹ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.113

⁷⁰ Abdulkadir Özcan, “Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa”, **DİA**, Ankara, 2002, s. 263-265

⁷¹ Kırım Hanının Sofya sahrasına gelmesinden dolayı kendisi, oğulları ve maiyyetine verilen hilatlar, **BOA C. HR.**, 88/4374 (H-02-02-1101)

civarında faaliyetlerde bulunarak yerli ahaliye zarar veriyordu. Yapılan ileri hareketle Karpos'un ordusu bozulduğu gibi kendisi de esir alınıp idam edildi.⁷²

1689 Aralık ayında serdar tayin edilen Halil Paşa bölgeye ulaştıktan sonra, Kaçanık mevkiinde bulunan 10.000 kişiden müteşekkil Avusturya ordusunun üzerine sefere gidilmesine karar verdi.⁷³ Burada Osmanlı ve Kırım kuvvetleri tarafından kuşatılan Avusturya birlikleri ilkin barış teklifinde bulunsalar da daha sonra destek kuvvetlerin geldiğinin haberi ile tekliflerini geri çekmişlerdi ancak Selim Giray'ın Osmanlı ordularından ayrılarak destek kuvveti bozguna uğratması sonucu daha fazla direniş gösteremeyen Kaçanık'teki kuvvetler teslim oldular.⁷⁴ Bölgede geri kalan nispeten daha ufak kuvvetler için (7.000) Kalgay Devlet Giray ve Hasan Beyzade Mahmud Paşa sırasıyla Prizrin, Priştine ve Niş istikameti boyunca takipte bulunup birçok ganimet elde ettiler.⁷⁵ Avusturya kuvvetleri üzerine yapılan bu başarılı seferler sonunda II. Devlet Giray Kırım'a, Selim Giray ise Padişah II. Süleyman'ın daveti ile Edirne'ye hareket etti.⁷⁶

Yeterli hazırlık yapılmadan girişilen muharebelerin sonucunu açıkça gören yeni sadrazam Fazıl Mustafa Paşa, 1690 yılı başlarından itibaren Avusturya'yı Tuna Nehri'nin öteki yakasına atmak için hazırlıklara girişmişti. Temmuz ayında ise ileri harekât için tüm hazırlıklarını tamamladı. Bu sırada Edirne'de bulunan Selim Giray, hastalığının ilerlemesi sebebi ile yapılacak sefere katılamadı. Onun yerine Kırım kuvvetlerinin başına Kalgay Devlet Giray tayin edildi ve Edirne'den hareket eden Osmanlı kuvvetlerine Filibe mevkiinde katılması istendi.⁷⁷ Emrindeki 20.000 kişiden mütecaviz kuvvetlerle kritik bir zamanlamayla Osmanlı birliklerine dahil olan II. Devlet Giray'ın gelişi başta sadrazam olmak üzere tüm ahalide sevinç yaratmıştı.⁷⁸

⁷² **Zübde-i Vekayiât**, s. 351, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 29

⁷³ **Zübde-i Vekayiât**, s. 353

⁷⁴ **İsa-zade Tarihi**, s. 241, Michael Hochedlinger, **Austuria's Wars Of Emergence 1683-1797**, New York, 2013, s. 198

⁷⁵ **Zübde-i Vekayiât**, s. 354-355, **Silahlâr Tarihi**, C. II, s. 490-491

⁷⁶ **Zübde-i Vekayiât**, s. 356, Şen, **a.g.t.**, s. 113

⁷⁷ Muzaffer Fehmi Şakar, **1101/1102 (1690/1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 85-86
Orduya katılan II. Devlet Giray beraberindeki komutanlarıyla samur kürk ile ödüllendirildi. **Zübde-i Vekayiât**, s. 369-370

⁷⁸ “Devlet Giray Sultân hazretleri dahı yigirmi biñden mütecâviz asker-i Tatar-ı bâd-reftâr adû-şikârıla berk-ı hâtıf misâl imdâd-ı dîn ü devlete acele ve sür'atile gelüp, yetişdükde vezîr-i a'zam hazretleri mesrûr u ferah-nâk olup, sultân hazretlerinin bu zayyık mahallde, böyle asker-i cür'et-şi'âr-ı Tatar-ı düşmen-şikârıla irişdüğünden gâyetde mahzûz ve bir mertebe ve sürûr hâsıl kıldılar ki, vasfa gelmez. Cümle asâkir-

80.000 kişilik Osmanlı-Kırım kuvvetleri ağustos sonlarında Vidin ve 8 Eylül’de Niş’i ele geçirerek kısa sürede önemli başarılar elde ettiler. Sonraki hedef Belgrad üzerine yürünmesiydi ancak Semendire’nin henüz düşmandan kurtulmamış olması hareketin güvenliğini riske atıyordu. Bu sebeple II. Devlet Giray ve Bosna Valisi Vezir Hüseyin Paşa, Semendire üzerine harekete geçerek burada güvenliğini sağladılar.⁷⁹ Vakit kaybetmeden Belgrad üzerine harekete geçildi. 8 Ekim 1690 tarihinde kale içindeki barut deposunda meydana gelen patlama sayesinde büyük bir direniş olmaksızın Belgrad da ele geçirildi.⁸⁰

Kış mevsimi iyiden iyiye kendini gösterdiğinden Sadrazam, muzaffer olarak İstanbul’a dönüşe başlamış ve bir sonraki yıl yapılacak sefer için planlamalarında yanında bulunması için Selim Giray’ı da beraberinde götürmüştü. II. Devlet Giray ise Belgrad zaferinden sonra Sava Nehri ötesine geçerek Essek kasabası civarında akınlarda bulunduktan sonra Tökeli İmre’yi, Erdel tahtına oturtmak için görevlendirildi. Erdel üzerine harekete geçen II. Devlet Giray, 15.000 kişilik bir Osmanlı kuvvetinin de eşlik ettiği ilk muharebede üstün geldi. Ancak Ludwig von Baden’in başında bulunduğu takviye bir kuvvetin geldiğini öğrenmesi üzerine Erdel muhasarasından vazgeçildi.⁸¹

Selim Giray’ın yine Edirne’ye gidişi, kış mevsiminin zorlu koşullarında yapılan seferler ve memleketlerinin istilaya açık kalması gibi sebeplerle Kırım ordusu ve beylerinde büyük bir memnuniyetsizlik oluştu. Nitekim Erdel muhasarası sonrası bir araya gelen beyler II. Devlet Giray’a “*Allah bela versün sana da babana da. Nedir bu sizden çektiğimiz, inkirazımıza sebep olup Kırım diyarına incir diküp ocağımızı*

i İslâm içinde donanma gibi şenlik idüp; top ve tüfenk atılıp, şâd u hurrem oldılar” Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 33

⁷⁹ Zinkeisen, **a.g.e.**, s. 104, **Anonim Osmanlı Tarihi**, Hazırlayan: Abdulkadir Özcan, Ankara, 2000, s.16-17, Şakar, **a.g.t.**, s. 186

⁸⁰ Robert A. Kann, **A History of the Habsburg Empire: 1526-1918**, California, 1977, s.66, Zinkeisen, **a.g.e.**, s. 104, Yaşanan patlamayla ilgili olarak Defterdar Sarı Mehmed Paşa şunları kaydetmiştir: “*Haleb Vâlisi Halil Paşa kolunda olan humbara havânlarından tiz-destî-i himmet-i merdân ile bir humbara-i zafer-peyvend atılıp, iç kal’ada kulle-i kebîre mülâsik düşmenin cebe-hânesi olan Küçük küllenin zirve-i a'lâsına âteş-zen-i kahr ü kîn olmağla, kulle-i mezbûrun depesi sine-i 'adû-yı makhûr gibi şerâre-gir olup, vücûd-ı dalâlet-âlûd-ı a'dâ-misâl yanmağa başladı. Vakt-i gurûba dek âteş-i kahr-ı Samedânî cebe-hânesine te'sir eyledikde, bir tarrâka-i 'azîme-i gulgulefermâ kopdu, ve ol mahalde deffû] itfâ' kasdıyle etrâfına tecemmu' iden a'dâ-i li'âm rîziş-i seng ü gubâr ile havâyâ perrân ve tezelzül-i sadme-i bârûtdan hisar divânının bir tarafı hedm ü vîrân olduğu müşâhede olundukda...*” **Zübde-i Vekayiât**, s. 374

⁸¹ Ali İrfan Kaya, “Osmanlı Belgeleri Işığında Tökeli İmre’nin Osmanlı Himayesindeki Mücadelesi ve Osmanlı Devletinden Sağlanan Parasal Yardımlar”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 62, Erzurum, Mayıs 2018, s. 357-358, Robert A. Kann, **a.g.e.**, s. 74, **Silahdâr Tarihi**, C. II, s. 540

sönündürdünüz ve bizim bu seferde ne alakamız var idi ki, bu kış kıyamette sürüyüp bizi bu fezâhatlara uğratdınız ve Osmanlu alacağın olur işhin bitürüb vilayetlerine gitdi maslahat bizi bu berzahlara gezdirmek neden iktiza ider idi ve baban olacak giddi yine Osmanlu çanağın yalamaya İstanbul'a gitdi. Ne onun hanlığın ve ne senin kalgaylığın isteriz.” diyerek öfkelerini açıkça göstermişlerdi.⁸² Zaten bu sıralarda da Selim Giray, İstanbul'a ricada bulunarak hanlıktan azlini istemekteydi. Talebi ilkin reddedilse de ısrar etmesi sonucu 6 Mart 1691 tarihinde Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa tarafından kabul edildi.⁸³ Sadakati ve son yıllardaki başarıları sebebi ile İstanbul'da destekçisi çok olan Selim Giray, Sadrazamdan son istek olarak hacca gitmesine izin verilmesini istedi. Doğrudan Padişah II. Süleyman tarafından verilen izinle Selim Giray hac yoluna uğurlandı.⁸⁴

⁸² İncalcık, **a.g.e.**, s. 284, **Silâhdâr Tarihi**, C. II, s. 552

⁸³ Selim Giray'ın hanlıktan ayrılması çeşitli sebeplere dayandırılmaktadır. Yakalanmış olduğu nikris hastalığı, hacca gitme arzusu ve oğlu Azamet Giray'ın ölümüne karşı duyduğu derin üzüntü bu sebepler arasındadır. Şen, **a.g.t.**, s. 116-117, Halil İncalcık ise Kırım'da baş gösteren büyük huzursuzluktan dolayı öldürüleceği korkusu sebebiyle azlini istediğini belirtir. İncalcık, **a.g.e.**, s. 284

⁸⁴ Şen, **a.g.t.**, s. 116-117

1.3.3. Üçüncü Kalgaylık Dönemi

Babası Selim Giray'ın kendi isteği doğrultusunda tahttan feragat etmesiyle ikinci kalgaylık dönemi sona eren II. Devlet Giray kendisini hanlık makamına hazırlıyordu. Ancak Selim Giray, İstanbul'dan öneri olarak sunulmasına rağmen oğlunun hanlık yapmasına kefil olmamıştı.⁸⁵ Kendinden sonra tahta geçmesi için “...*İbtida hanlığında bazı hizmette kullanub Kamaniçe cenginde sol gözi nihbed olmuş Yanbolu'da sakın ammem Kırım Giray Sultan oğlu Saadet Giray Sultan var... Anı isteniz makul idi.*” sözleriyle Saadet Giray'ı önermişti.⁸⁶ Selim Giray'ın bu önerisi kabul edildi ve onun yerine Saadet Giray hanlık makamına Mart 1691 tarihinde tayin edildi. Kalgay II. Devlet Giray görevinde kalırken Azamet Giray'ın ölümü üzerine boşalan nureddinlik makamına ise Saadet Giray'ın oğlu Fetih Giray getirildi.⁸⁷

Saadet Giray esasen kardeşi Cihan Giray'ı kalgay yapmak istiyordu ancak kendisini Kırım tahtına tayin ettiren Selim Giray'a karşı gelemeyeceğinden II. Devlet Giray'ın kalgaylığına ses çıkaramamıştı. Üzerinden çok zaman geçmemişti ki II. Devlet Giray'a karşı bazı beyler Saadet Giray'ı doldurmaya başladılar. Onlara göre; II. Hacı Giray zamanında olduğu gibi iktidar karşısı işler çeviren Kalgay, bu sefer babası için değil kendisi için çalışıyordu. Nitekim Saadet Giray da 1683 yılından beri kalgay olan II. Devlet Giray'ın hanlık içindeki otoritesinden oldukça rahatsızdı. Haziran ayında Avusturya üzerine yapılan sefer hazırlıkları sırasında bu durumu fırsat bilerek II. Devlet Giray'ı azletti ve yerine kardeşi Cihan Giray'ı tayin etti.⁸⁸

Sefer hazırlıklarını tamamlayan sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa 15 Haziran 1691'de harekete geçmiş ve Saadet Giray'a da en kısa sürede kendisine katılması

⁸⁵ “Beli, her vecihle müdebbir ve akil ve şeci bahadır ve hizmetinin uhdesinden gelmeğe kadir. Lakin tazelik hasebiyle tiz tabiatdır. Belki çekinize el vermeğe. Şimdiki halde size bir baba yollu ihtiyar âdem ister.” **Silahdâr Tarihi**, C. II, s. 555, Halil İncik, Selim Giray'ın son çıkan huzursuzluk sebebi ile oğlunun hanlığının kabul edilmeyeceğini ve bu karmaşada hakimiyetini sağlayamayacağını düşündüğünü belirtir. İncik, **a.g.e.**, s. 546

⁸⁶ **Silahdâr Tarihi**, C. II, s. 556, Saadet Giray'ı Selim Giray'ın oğullarından biri olarak gösteren Hammer'ın bu hatalı tespitini Howorth, sikkeler üzerinden isabetli olarak yanlışlamış ve Saadet Giray'ın Kırım Giray'ın oğlu olduğunu tespit etmiştir. Henry H. Howorth, **History of the Mongols**, Part II, Division I, London, 1880, s. 567

⁸⁷ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s. 122, Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 280

⁸⁸ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s.43, **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.122, II. Devlet Giray Nogaylar tarafından çokça destekleniyordu. Saadet Giray onun azline ses çıkarmamaları için yüklü miktar rüşvet vermişti. Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 281

gerektiğini bildirmişti. Bu sırada Padişah II. Süleyman vefat etmiş yerine ise II. Ahmed tahta çıkmıştı.⁸⁹ Yeni padişah, sadrazamın seferini iptal etmeyerek hareketin yapılması emrini ilettiler. Salankamen mevkiinde Osmanlı ve Avusturya orduları karşı karşıya geldiler. Saadet Giray'ın emrindeki Kırım kuvvetleri ise henüz ulaşmamıştı. Yapılan uyarılara rağmen Sadrazamın emri ile çarpışma başladı. Muharebenin zorlu geçtiği bir anda askeri cesaretlendirmek için öne atılan Fazıl Mustafa Paşa, bir kurşunun isabet etmesiyle savaş meydanında hayatını kaybetti. Bunu gören ordu ise büsbütün bozularak çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı ordusu Salankamen'de büyük bir yenilgiye uğramış oldu.⁹⁰

Alınan yenilginin sorumluluğu sefere yetişemeyen Saadet Giray'a yıkıldı. Halk arasında “*Eğer Han muhârebede hazır bulunmuş olsaydı, düşmana zafer bulmak mukarrer idi*” şeklinde söylentiler dolaşıyordu.⁹¹ Yaşanan gecikmenin temel sebebi ise Kırımlıların hiçbir zaman Saadet Giray'ı kabul etmemiş olmalarıydı.⁹² Sefer sırasında Eflak bölgesini yağmalayan askerlerini şiddetle cezalandırması sonucu Kırım beyleri arasında da büsbütün istenmeyen kişi ilan edilmişti. Nitekim İstanbul'a “*Han, bizden biraderi Hacı Giray'ın intikamını almak niyetindedir. Kendisine emniyetimiz yoktur*” şeklinde şikayetler gönderip azlini istemişlerdi. Tüm bunlar sonucunda Aralık 1691 tarihinde Saadet Giray azledilerek Rodos adasına sürgün edildi.⁹³

⁸⁹ Caroline Finkel, **Osman's Dream: The History of Ottoman Empire 1300-1923**, New York, 2006, s. 315, Mücteba İlgürel, “Ahmed II”, **DİA**, İstanbul, 1989, s. 33

⁹⁰ Özcan, “Köprülüzade Fazıl...”, s. 265

⁹¹ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.126

⁹² **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), İstanbul, 1343, s. 130

⁹³ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.126

1.3.4. Dördüncü Kalgaylık Dönemi

Kırım Hanlığı'ndan Saadet Giray azledilince, yerine Aralık 1691 tarihinde Safa Giray han tayin edildi. Kalgaylık mevkiine Kara Devlet Giray getirilirken, Şahin Giray ise nureddin olarak atandı.⁹⁴

Safa Giray, esasen Kırım beyleri tarafından pek kabul gören bir zat değildi. Nitekim onun han olabilmek amacıyla bazı Kırımlı beylere ve hatta sadrazama dahi rüşvet verdiği söylenmekteydi.⁹⁵ Rüşvet meselesi hakkında bir kanıt olmasa bile sevilmediği kesindi. Bu durum çok kısa bir süre sonra Avusturya üzerine yapılan seferde kendini göstermişti. Yeni sadrazam Hacı Ali Paşa⁹⁶ tarafından sefere davet edilen Safa Giray, ordusunu toplayıp yola koyulmuş ancak Yerköyü Kalesi⁹⁷ civarında ordusundan büyük bir kitle emirlerine itaat etmeyerek Kırım'a dönmüşlerdi. Sadrazam tarafından ordudan ayrılanların itaat altına alınması emredilse de Safa Giray buna muvaffak olamadı. Emrindeki askere söz geçirememesi İstanbul tarafında büyük bir güvensizliğe sebep oldu. Bazı Kırımlı beyler de halihazırda Safa Giray'ı istemediklerini, yerine Selim Giray'ın tayin edilmesi gerektiğini belirtmişlerdi. Nitekim Avusturya cephesindeki hassas durum sebebi ile yeni bir sorun yaşamamak adına Safa Giray azledilerek Rodos adasına sürgüne gönderildi.⁹⁸

Safa Giray'ın yerine Ekim-Kasım 1692 yılında hanlığa Selim Giray getirildi.⁹⁹ Bu sırada Silivri'deki çiftliğinde ikamet eden Selim Giray, hanlık tevdi için Edirne'ye

⁹⁴ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.126, Kırımî Safa Giray'ın han tayin edildiği tarih hakkında detay vermeden doğrudan 1103 tarihini vermektedir. **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 131, Seyyid Mehmed Rıza ise Halim Giray 'ın tarihlendirmesi ile uygun olarak Aralık 1691 tarihini vermektedir. Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 283-284

⁹⁵ **Silahdâr Tarihi**, C. II, s. 682

⁹⁶ 27 Mart 1692'de Arabacı Ali Paşa yerine atandı. Abdulkadir Özcan, "Hacı Ali Paşa", **DİA**, İstanbul, 1996, s. 440

⁹⁷ Yerköyü olarak geçen bu yer esasen "yergöğü" şeklinde söylenmekle birlikte bugünkü adı "Giurgiu" şeklindedir. Tuna Nehri'nin sol kıyısında Bükreş'e 65 kilometrelik bir mesafede bulunur. Mihai Maxim, "Yergöğü", **DİA**, İstanbul, 2013, s. 483-484,

⁹⁸ Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 285-286, **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.126, **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 131

⁹⁹ Selim Giray'ın yeniden han tayin edildiği tarih hakkında yalnızca Seyyid Mehmed Rıza ay belirterek Ekim-Kasım 1692 yılını işaret etmektedir. Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 285-286, Mehmed Giray ve Kırımî ise 1104 olarak yalnızca yıl belirtmektedir. **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.126, **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 131

geldiğinde II. Devlet Giray da onunlaydı. Selim Giray üçüncü defa Kırım hanı ilan edilirken, II. Devlet Giray ise dördüncü defa kalgay makamına atandı. İslam Giray'ın oğlu Şahin Giray da nureddin tayin edildi.¹⁰⁰

Padişah II. Ahmed, hem Salankamen'de alınan mağlubiyetin yaratmış olduğu olumsuz havayı yok etmek hem de kendi otoritesini sağlamlaştırmak için Avusturya üzerine yeni seferler yapılmasını planlıyordu. Esasen aynı zamanlarda Avusturya orduları da bu bölgede faaliyetleri arttırmış ve Belgrad muhasarasına hazırlanıyorlardı.¹⁰¹ 1693 yılı Şubat ayında gönderilen bir nâme-i hümayun ile Selim Giray, Erdel üzerine yapılacak sefer için hazırlık yapmaya çağırıldı. Selim Giray'da bu sırada Kırım'da bulunan oğlu, Kalgay II. Devlet Giray'a sefer hazırlıklarına başlaması gerektiğini: “*Kalga sultân oğlunuz ve sâ'ir begler ve Karaçi kullarımıza ba'de's-selâm-selâmet peyâm, inhâ-i hânî budur ki: Emr-i şehriyârile imdâd-ı sefer-i hümayûna me'mûr olmuşsızdur. Bir gün mukaddem gelmege sa'y-i maktûrîñuz sarf idesiz*”¹⁰² diyerek iletmişti.

Sefer için hazırlıklar başladığı sırada İstanbul'da bir sadrazam değişimi daha gerçekleşti ve Hacı Ali Paşa yerine Bozoklu Mustafa Paşa getirildi.¹⁰³ Selim Giray, yeni Sadrazam ile Avusturya seferine gitmek üzere Bucak'ta buluştu. Bu sırada düşmanın Belgrad üzerine harekete geçtiğinin öğrenilmesi üzerine Erdel'e yapılacak sefer iptal edildi ve Belgrad'a doğru yola çıkıldı.¹⁰⁴ Osman-Kırım kuvvetleri Morava mevkiine geldiklerinde Sadrazamın emriyle burada kamp kurdular. Daha sonra Saadet Giray emrinde küçük bir birlik, düşman hakkında araştırma yapmak üzere öncü kuvvet olarak sevk edildi. Vidin civarında düşman ordusu ile karşılaşan bu öncü birlik, birkaç baskın yaparak geri döndüler ancak Osmanlı-Kırım kuvvetlerinin gelmiş olduğunu öğrenen Avusturya orduları, muhasaranın başarılı olamayacağını anlayarak geri çekildiler.¹⁰⁵ Bu geri çekilmeyi fırsat bilen Kırım orduları Saadet Giray ve II. Devlet Giray emrinde Tımsıvar-Erdel yönünde akınlar yaparak birçok esir ve yağma elde ettiler.¹⁰⁶

¹⁰⁰ **Gülbün-i Hanan**, (O. Cudi Neşri), s.116, Şen, **a.g.t.**, s. 120

¹⁰¹ Robert A. Kann, **a.g.e.**, s. 67

¹⁰² Şen, **a.g.t.**, s. 123, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 60

¹⁰³ Merve Karaçay Türkal, “Muasır Osmanlı Kroniklerine Göre Bozoklu Mustafa Paşa”, **I. Uluslararası Bozok Sempozyumu**, C. 1, Yozgat, Mayıs 2016, s. 347

¹⁰⁴ **Zübde-i Vekayiât**, s. 453, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 61

¹⁰⁵ Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 12, İstanbul, 1994, s. 207,

¹⁰⁶ **Zübde-i Vekayiât**, s. 458

Ertesi yıl Avusturya ordularının bu sefer Varadin mevkiinde toplandığı haber alındığından düşman ordusu üzerine yeni bir sefer düzenlendi. 1694 Haziran ayında başlayan sefer planlamalarını, 12 Mart 1694 tarihinde Bozoklu Mustafa Paşa yerine sadrazam tayin edilen Sürmeli Ali Paşa yapmıştı¹⁰⁷. Sava Nehri kıyısındaki Zemun mevkiinde sadrazam Ali Paşa ve Selim Giray buluştular ve yapmış oldukları toplantıda Varadin üzerine gitmeye karar verdiler.¹⁰⁸ Eylül ayında yirmi iki gün boyunca kuşatma altına alınan Varadin, şiddetli yağmur ve buna bağlı olarak nehir taşkınları sebebi ile ele geçirilemedi.¹⁰⁹ Muhasaranın kaldırılması ile birlikte Selim Giray, Edirne'ye giderken Devlet Giray ise Kırım'a dönmek üzere yola koyuldu. Ancak dönüş yolunda Devlet Giray'ın emrindeki birtakım askerler, Sofya üzerinde yağma ve talana başladılar. Osmanlı tebaasının yaşadığı bu bölgede yaşanan talan sebebi ile Devlet Giray uyarılmış ve ele geçirilen tüm malların geri toplanması, sorumluların cezalandırılması için gerekeni yapması bildirilmişti.¹¹⁰

1695 yılında Avusturya üzerine yapılacak yeni seferler için hazırlıklar hızla başlamıştı ancak bu sırada II. Ahmed vefat edince yerine II. Mustafa padişah ilan edildi. Yeni padişah, selefi gibi Viyana Bozgunu sonrası ardı ardına gelen yenilgilerin hesabını sormak istiyordu. Bunun için henüz tahta çıkışının üçüncü günü Sadrazama vermiş olduğu hatt-ı hümayun ile yapılacak seferlere bizzat kendisinin de katılacağını bildirmişti.¹¹¹ En başından beri Padişahın sefere katılmasına karşı olan Sürmeli Ali Paşa, henüz sefer başlamadan azledilerek yerine Elmas Mehmed Paşa tayin edildi.¹¹² Aynı zamanda Selim Giray da yapılacak sefere davet edildi.¹¹³

Osmanlı sarayında Avusturya üzerine yapılacak sefer hazırlıkları yapılırken Moskova'da da Çar I. Petro, Azak Kalesi üzerine büyük bir sefer planlaması yapmaktaydı. Karadeniz ve Akdeniz'e açılmak isteyen Rusya, güneyde kendisine kalıcılığı sağlayacak güvenli bir liman arıyordu. Kırım ve Osmanlı merkezine nispeten

¹⁰⁷ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 68, Hatice Oruç, “Tarih-i Varadin Der Zeman-ı Sultan Ahmed Bin İbrahim”, **Belleten**, C. 36, S. 40, Ankara, Aralık 2021, ss. 51-190.

¹⁰⁸ Şen, **a.g.t.**, s. 126

¹⁰⁹ **Zübde-i Vekayiât**, s. 493, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 71

¹¹⁰ Ekim 1694, **BOA, A.DVNS.MHM.d** 105/90

¹¹¹ Zinkeisen, **a.g.e.**, 107, Abdulkadir Özcan, “Mustafa II”, **DİA**, C. 31, Ankara, s. 275

¹¹² Mücteba İlgürel, “Elmas Mehmed Paşa”, **DİA**, İstanbul, 1995, s. 62, **Zübde-i Vekayiât**, s. 524

¹¹³ Mehmet Topal, **Nusretname (Tahlil ve metin)**, (Yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 26

uzak Azak Kalesi, stratejik olarak çok önemli bir konumdaydı ancak burada kalıcı olabilmek için ilk olarak Özü Nehri (Dnyeper) ¹¹⁴ üzerindeki stratejik noktaların ele geçirilmesi gerekiyordu.¹¹⁵ Bu amaçla Rus ordusu 1695 Mayıs ayında Azak üzerine harekete geçti.

Daha önce II. Mustafa tarafından sefere davet edilen Selim Giray, Prut Nehrini geçmek üzereyken Rus kuvvetlerinin geldiği haberini aldı. Hemen askeri meclis toplandı ve tüm beyler Kırım'a dönüş için karar alınması gerektiğini belirttiler ancak haberin doğruluğu teyit edilemediğinden Selim Giray, Osmanlı kuvvetlerini yalnız bırakma ihtimali karşısında kararsız kalmıştı. Nitekim onun bu davranışı beyleri tarafından “*Siz giderseñüz asker vormeyüz. Hemân bir kendiñ gidersüñ. Biz dahı birisin bulurız*” denerek tehdit yollu eleştirilmişti.¹¹⁶ Bunun üzerine Selim Giray, oğlu Saadet Giray'ın emrine bir ordu vererek Avusturya cephesine öncü olarak gönderdi.¹¹⁷

Temmuz ayı ortalarında Azak üzerine başlayan ilk saldırıda Rus ordusunun mevcudu 200.000 kişiden mütecavizdi. 120.000'i Şeremetev, 31.000'i Golovin, Lefort ve Patrick Gordon geri kalanı ise bizzat çar I. Petro'nun emrinde olmak üzere 1687 – 1689 Perekop seferlerini aratmayacak kalabalıktaydı ancak seferde komutan bulunan Gordon'ın günlüğünde de belirttiği üzere aceleyle getirilmiş, yeteri kadar hazırlanılmamış bir seferdi.¹¹⁸ Buna ek olarak Azak Kalesi surlarına yerleştirilmesi planlanan mayınların kamp alanında patlaması birçok kayıba neden olmuş ve büyük moral bozukluğu yaratmıştı.¹¹⁹

İlk muhasaranın başarısız olmasının ardından Selim Giray, Osmanlı kuvvetlerine yardım için Avusturya cephesine harekete geçmiş ve eylül ayında Tımişvar'a ulaşmıştı.

¹¹⁴ Türk halkları tarafından muhtelif isimlerle anılan bu nehir, 11. yüzyıldan beri “Özü” olarak anılmaktadır. Osman Karatay, “ Dnyeper Nehri'nin Türkçedeki Adı ve İzahı Gereken 2500 Yıl”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 26, Yaz 2010, İzmir, s. 17-26

¹¹⁵ 16. yüzyıl itibarıyla komşuları aleyhinde genişleyen Moskova, özellikle Sibiry topraklarındaki fetihlerinde nehir yollarını çok aktif kullanmış bu sebeple nehirlerde hâkim olmadan herhangi bir gölgede kalıcı olamayacağını biliyordu. Moskova yayılcılığında nehirlerin kullanımına dair detaylı bilgi için bkz: Henry R. Huttenbach, “Muscovy's Penetration of Siberia”, **Russian Colonial Expansion to 1917**, edited by Michael Rywkin, New York: Mansell 1988, ss. 70-100

¹¹⁶ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 77

¹¹⁷ Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 316

¹¹⁸ Patrick Gordon, **Passages from the Diary of General Patrick Gordon of Auchleuchries 1635-1699**, Aberdeen, 1859, s. 184, Robert K. Massie, **Büyük Petro**, Çeviren: Hakan Abacı, İstanbul, 2019, ss. 167-169

¹¹⁹ Massie, s. 170

Buraya geldikten sonra Lugoş'un fethine görevlendirilen Mahmud Paşa'ya yardım etmek üzere yeniden harekete geçti. Kırım kuvvetlerinin desteğiyle birlikte 22 Eylül günü Lugoş ele geçirildi.¹²⁰ Tam bu sıralarda henüz geri çekilmemiş olan Rus ordularının Togan Kalesini ele geçirdiği ve Azak'ı yeniden muhasara ettiği öğrenildi. Selim Giray'ın ordusundaki beyler yeniden ayaklandılar. Hatta bir aralık İnayetşah Mirza adında bir zat Selim Giray'ın sakalını tutmakla arbedeye sebep olmuş ve Kalgay Devlet Giray'ın bu kişiyi şiddetle takdir etmesiyle sonuçlanmıştı.¹²¹ Durumun giderek ciddileşmesi üzerine daha fazla tepki almamak adına Selim Giray Kırım'a hareket etti.

Bu sırada Rus kuvvetleri Togan Kalesi'nin alınmasını takiben ekim ayında Azak Kalesi'ni yeniden muhasara etmişlerdi. Avusturya cephesinden dönmekte olan Devlet Giray'ın gelmiş olduğunu öğrenen Rus kuvvetleri, kış şartlarının da iyiden iyiye kendini göstermesiyle geri çekilmeye karar verdiler. Doksan altı gün süren muhasara sonunda Azak şimdilik düşman tehdidinden kurtulmuş oluyordu.¹²²

Rusya'nın ilk Azak girişimindeki başarısızlık, I. Petro tarafından bir tecrübe olarak değerlendirildi. Kalenin ele geçirilememesi sebeplerinden biri yeterli donanma gücünün olmayışydı. Bunu çok iyi teşhis eden I. Petro, Don Nehri kıyısındaki Voronej kasabasında büyük bir donanma inşasına başladı. Bu çerçevede ertesi yıl haziran ayında Rusya'nın II. Azak seferi başlamıştı.¹²³ Aynı sıralarda Osmanlı kuvvetleri, Avusturya üzerine sefer hazırlığı yapıyorlardı. Değişmeyen bir adet olarak Kırım Hanı da bizzat davet edilmişti ancak Selim Giray, bir önceki yıl yaşananlardan dolayı Kırım ahalisinin buna razı gelmeyeceğini bildiğinden İnayetşah Mirza, Defterdar Mustafa Ağa ve Şeyh Murtaza Efendi'den oluşan bir heyeti Padişah II. Mustafa'ya göndererek seferden affını istedi.¹²⁴ Selim Giray'ın sefere çıkmama talebi kabul edilmiş olsa da donanma ile güçlendirilmiş Rus ordusu haziran ayında kuşatılan Azak Kalesini Ağustos 1696'da ele geçirmeyi başardılar.¹²⁵

¹²⁰ *Zübde-i Vekayiât*, s. 565, Topal, *Nusretname*, s. 94

¹²¹ Söylemez, *Es-seb'ü's-Seyyâr*, s. 318-319

¹²² Topal, *Nusretname*, s. 129

¹²³ Gordon, *a.g.e.*, s. 185-186, Simon Sebag Montefiore, *The Romanovs: 1613-1918*, New York, 2017, s.84-85

¹²⁴ Şen, *a.g.t.*, s. 159, Söylemez, *Es-seb'ü's-Seyyâr*, s. 323

¹²⁵ Seyyid Mehmed Rıza Azak'ın düştüğü haberinin 7 Ağustos'da ulaştığını belirtirken, Defterdar Sarı Mehmed Paşa bu tarihi 6 Ağustos olarak belirtir. Söylemez, *Es-seb'ü's-Seyyâr*, s. 331, *Zübde-i Vekayiât*, s. 603, Gordon, *a.g.e.*, s. 186

Azak'ın kaybedilmesinde pek çok etmen olmakla birlikte kalenin güçlendirilmesi, savunmaya yardıma gidilmesi gibi konularda özensiz davranılmıştı.¹²⁶ Bu ihmale sebep olan Konya Sancak Beyi Kadri Bey, Kalaylı Ahmed Paşa ve Canik Mutasarrıfı Hasan Paşa gibi görevliler ya idam edildi ya da mallarına el konularak hapsedildi.¹²⁷ Padişah II. Mustafa'nın kalenin yeniden alınması yönündeki talep ve destekleri ise sonuca etki edemedi.

Tüm bunlara ek olarak ertesi yıl Avusturya üzerine facia ile sonuçlanacak yeni bir sefer düzenlemişti. Henüz seferin planlama aşamasında ordu komutanları arasında ihtilaf mevcuttu ve bu uzlaşmazlık durumu kuşatma sırasında kendini göstermişti.¹²⁸ Zenta Kalesi'ni kuşatmak amacıyla Tisa Nehri'ni geçerken Prens Eugen'in orduları tarafından hazırlıksız yakalanan Osmanlı ordusu ağır kayıplar vererek bozguna uğradı. Sadrazam Elmas Mehmed Paşa dahil birçok üst düzey komutan da burada yaşamını yitirdi.¹²⁹ Bu noktadan sonra cephelerde savaş yoluyla herhangi bir kazanım elde edilemeyeceği anlaşıldı ve en azından şimdilik barış için yollar arandı.

¹²⁶ En büyük karşı etmen ise I. Petro'nun askeri ve ekonomik alanda yapmış olduğu başarılı yeniliklerdir. Hatta I. Petro, Azak'ın fethedilmesini kurmuş olduğu yeni düzenin başarısının ilk büyük emaresi olarak görüyordu. George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, İstanbul, 2015, s. 180

¹²⁷ **Zübde-i Vekayiât**, s. 603

¹²⁸ Osmanlı ordularının sefer sırasındaki savaş düzeni ve anlaşmazlıklar hakkında detaylı bilgi için bkz: Güner Doğan, “ Venedik Elçisinin Raporlarında Zenta Savaşı ve Osmanlı Ordusunun Harp Düzeni Hakkında Yeni Bilgiler”, **Harp Tarihi Dergisi**, S. 5, İstanbul, Haziran 2022, ss.1-39

¹²⁹ Hakan Karagöz, “Belgrad, Petervaradin ve Zenta Arasında Osmanlı-Habsburg Savaşı: Habsburg Gözüyle Prens Eugen'in 1697 Zenta Seferi ve Seferin Günlükleri”, **Ankara Anadolu Rumeli Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S.2, Ankara, 2020, s. 544-545, Hilmi Özkan, “Türk Tarihi'nin Kırılma Noktası: Zenta Faciası” **Turkish Studies**, Vol. 4/3, Spring 2009, s. 1788

İKİNCİ BÖLÜM

II. DEVLET GİRAY'IN BİRİNCİ HANLIK DÖNEMİ

2.1. II. Devlet Giray'ın Kırım Hanlığı'na Tayin Edilmesi

II. Viyana Kuşatması sonrası Osmanlı Devleti, kendilerine karşı kurulmuş olan Kutsal İttifak'ın farklı cephelerdeki kuvvetleriyle uzun yıllar mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bu yıllarda yapılan savaşlar, tarafların masaya oturmasını sağlayacak bir yapıda değildi ancak kuzeyin yeni aktörü Rusya'nın 1686 yılında Kutsal İttifak'a katılması bu durumu kısa sürede tersine çevirdi. Sonuç olarak Azak Kalesi'nin kaybedilmesi, Kırım'ın tehdit edilmesiyle Tatar yardımından Avusturya cephesinde mahrum kalınmasını takiben Zenta hezimetini Osmanlı Devleti'ni barış yapmaya zorlamıştır.

Zenta muharebesi sırasında hayatını kaybeden sadrazam Elmas Mehmed Paşa'nın yerine atanan Amcazade Hüseyin Paşa¹³⁰, yıllardır devam eden savaşın getirmiş olduğu ağır mali yükün farkında olduğundan barış yanlısı politika taraftarıydı.¹³¹ Kırım Hanı Selim Giray da tâbi olduğu Osmanlı Devleti'nin birden çok cephede savaşmasından ve bu cephelere kendi memleketi tehlike altında olmasına rağmen ısrarla davet edilmesinden oldukça rahatsızdı. Yeni sadrazam atamasını takiben Selim Giray, Bab-ı Âli'yi barışa ikna etmek amacıyla 1697 Eylül'ünde Edirne'ye hareket etti. Bu sırada yanında oğulları Saadet Giray, Şahbaz Giray ve Kalgay Devlet Giray olmak üzere Kili kasabasına geldiğinde Barabaş Kazaklarının saldırılarına karşın Şahbaz Giray'ı burada bıraktı.¹³² Edirne'de Sadrazam tarafından karşılanan Selim Giray, fikirlerini paylaştıktan sonra barış konusunda mutabık kaldılar.¹³³

¹³⁰ 18 Eylül 1697 tarihinde sadrazam ilan edildi. Selim Hilmi Özkan, **Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa**, Vezirköprü, 2010, s.64-65

¹³¹ M. Münir Aktepe, "Amcazade Hüseyin Paşa", **DİA**, C. 3, İstanbul, 1991, s. 8, **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 130

¹³² "...akıncı taifesine Saadet Giray Sultan serdar tayin olundığı ahalinin muhteri olmayup ebna-i Selim'den mücerreblü'l-etvar ve yümn-i kudum ile nam-dar olan Kalgay Devlet Giray yahud Şahbaz Giray'ı niyaz eylediklerinde tir-i recaları hedef-i kabule vasıl olmala hatırhahları olan Şahbaz Giray yevm-i samin-i şehri recebül'l müreccebe ecnad-ı garet-mu'tad-ı Tatar ile azim-i rah-ı cihad oldu.", Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 351

¹³³ Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 352

Selim Giray ile Amcazade Hüseyin Paşa arasında gerçekleşen görüşmeden kısa süre sonra bir yandan Belgrad üzerine yeni sefer planlaması yapılırken diğer yandan Avusturya ve müttefiklerine barış koşullarının görüşülebileceğine dair elçiler gönderildi.¹³⁴ İngiltere ve Hollanda'nın aracı devlet olarak katıldığı görüşmelerde ilk adım 1698 Ocak ayında Edirne'de yapılan protokolle atıldı. Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'nın denetiminde Reisülküttab Rami Mehmed Paşa ve tercüman İskerletzade Aleksandre Mavrokardato'nun¹³⁵ bulunduğu heyet görüşmeler için yetkilendirildi.¹³⁶

Belgrad'ın 80 kilometre kuzeybatısında bulunan Karlofça kasabası, görüşmelerin yapılabilmesi için merkez seçildi. Burada başlayan görüşmelerde Osmanlı Devleti, müttefik devletlerle ayrı ayrı olarak müzakerelerde bulundu. Bu tarihe kadar Osmanlı devlet adamlarının müzakere konusunda pek bir tecrübesi bulunmuyordu çünkü anlaşma şartlarını dayatan ve talepleri onay veya reddeden taraf her zaman kendileriydi.¹³⁷ Buna rağmen görüşmeler sırasında, daha önce Edirne protokolünde verilen tavizlerden bazıları için düzeltme yapılarak nispeten başarılı bir müzakere süreci geçirildi.

En başta Avusturya ile barış sağlandı. Yapılan antlaşmaya göre Tımişvar hariç tüm Macaristan toprakları Avusturya'nın oluyordu.¹³⁸ İkinci olarak Lehistan ile müzakereler başladı ve görüşmeler sonucu Podolya toprakları Lehistan'a bırakıldığı gibi Kırım Hanlığını yakından ilgilendiren sınır boylarında yağma yasağı da getirilmişti.¹³⁹ Osmanlı Devleti'nin özellikle kıyı hatlarında mücadele ettiği Venedik ise Mora ve Dalmaçya kıyılarında kazanımlar elde etmişti. İttifakın son üyesi Rusya ise savaşa devam

¹³⁴ Abdulkadir Özcan, "Karlofça Antlaşması", **DİA**, C. 24, İstanbul, 2001, s. 505, barış görüşmeleri için somut adımlar atılırken tedbir olarak Kaplan Giray, Bucak bölgesinde güvenlikten sorumlu tutulmuş ve Leh sınırından istihbarat elde etmesi emredilmişti. **BOA A. DVNS.MHM. d. 110/2026** (bkz. EK-A)

¹³⁵ Yunan kökenli İskerletzade, Osmanlı divan-ı hümayun tercümanıdır. Bunun yanında hekimliği ile de oldukça tanınmaktaydı. Şeref Etker, "İskerletzade Aleksandros Mavrokordatos'un Pneumaticum Instrumentum Circulandi Sanguinis sive De Motu et Usu Pulmonum (1664) Başlıklı Tezinin Çevirileri", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 19, S. 1, İstanbul, 2017, s. 141

¹³⁶ Topal, **Nusretname**, s. 366, **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 135-136

¹³⁷ Uğur Kurtaran, "Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi", **Ankara Üniversitesi D.T.C.F Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 35, S. 60, Ocak 2016, Ankara, s. 115

¹³⁸ Arno Strohmeyer, "The Symbolic Making of the Peace of Carlowitz", **The Treaties of Carlowitz (1699)**, Edited: Colin Heywood, Ivan Pervev, Boston, 2020, s. 221-222

¹³⁹ H. 24-07-1110, **BOA. Y. EE.**, 31/29, s. 7, **TS.MA.d.**, 7018, s. 33-36. **BOA A. DVNS.NMH. d. 5/140** (bkz. EK-B) İleride görüleceği üzere bu maddeler II. Devlet Giray'ın hanlık döneminde sorunlara sebep olacaktır.

etme taraftarıydı ancak Avusturya ve diğer müttefiklerini ikna konusunda başarılı olamadı. Nitekim barış görüşmelerinde Rus elçisi Vozhinitzin kesin hüküm verecek bir anlaşmaya imza atmaya yetkili olmadığını belirtmiş ve imza edilen iki yıllık mütareke ile sorunlar şimdilik daha sonra görüşülmek üzere rafa kaldırılmıştı.¹⁴⁰ Böylelikle 26 Ocak 1699 tarihinde yirmi beş yıl geçerli olmak üzere tamamlanan Karlofça Antlaşması ile tüm cephelerde savaş sonlandı. Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin batıda giderek azalan otoritesinin o zamana kadarki en net göstergesi oldu.

Bu sırada Karlofça'da barış görüşmelerinin başlamasını takiben Selim Giray, ilerlemiş yaşı ve hastalık sebebi ile 9 Şubat 1698 tarihinde Çatalca'ya gelerek hanlıktan azlini istemişti.¹⁴¹ Karadeniz üzerinden tüm haremını de buraya getirmiş olan Selim Giray'ın bu isteği Padişah II. Mustafa tarafından kabul edilmedi. Beraberinde gelen harem mensupları tekrar Kırım'a dönmek üzere gönderildikten sonra Selim Giray'a 14 Şubat 1698 tarihinde Edirne Timurtaş mevkiindeki Kara Mustafa Paşa çiftliğinde dinlenmek üzere yerleşmesine izin verildi.¹⁴² Padişahın Selim Giray'ın hanlıktan çekilme talebine olumsuz yanıt vermesinin sebebi muhtemelen o tarihlere kadar Kırım tahtına oturmuş tüm hanlardan daha itaatkâr ve güvenilir görünmesiydi. Halihazırda savaşlar sonlanmış olsa bile henüz kesin koşullarla antlaşma imza edilmemişti ve bu noktada hanlık değişimi riskli olabilirdi.¹⁴³ Selim Giray da II. Mustafa'nın asıl niyetini anlamış olacak ki Karlofça görüşmelerinin sonlarına doğru 20 Aralık 1698 tarihinde Alay Köşkü'ne gelerek oğlu II. Devlet Giray lehine azil talebini yeniden ilettili.¹⁴⁴ Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'nın da aracılığı ile Selim Giray'ın talebi bu sefer kabul edildi. O sırada Kırım'da bulunan II. Devlet Giray'ın Edirne'ye davetini bildirmek üzere Dergâh-ı âli Kethüdası Kiblelizade Ali Bey görevlendirildi. 16 Şubat 1699 tarihinde Edirne yakınlarındaki Gülbaba mevkiine gelen II. Devlet Giray, henüz han olmaması

¹⁴⁰ BOA. Y. EE. 31/29, s. 10, *Zübde-i Vekayiât*, s. 672

¹⁴¹ Selim Giray'ın İstanbul'da bulunduğu bu sırada Kırım'da bulunan Kalgay II. Devlet Giray'a Taman ve Özi arasındaki alanda güvenliğin tesis edilerek habersiz yapılacak herhangi bir akın olması durumunda engellenmesi görevi verilmişti. BOA A. DVNS.MHM. d. 110/1114 (bkz. EK-C)

¹⁴² Topal, *Nusretname*, s. 364

¹⁴³ Nisan 1698 tarihli nâme-i hümayûn ile II. Devlet Giray'ın Kırım Hanlığına vekaletle atanması, kardeşi Saadet Giray'ın Çerkes ve Nogay arazilerine güvenliği tesis etmek için görevlendirmesi ve tüm bu işlere harcanmak üzere ayrılan 4500 kuruşluk bütçe sağlanması bu tedirginliğin kanıtı niteliğindedir. BOA A. DVNS.MHM. d. 110/1513 (bkz. EK-D)

¹⁴⁴ Topal, *Nusretname*, s. 417, *Gülbün-i Hanan* (O. Cudi Neşri), s. 117

sebebi ile sadrazam tarafından karşılanmamış onun yerine sahib-i devlet kethüdası, silahdar ağaları ve ocak çavuşları bu göreve tayin edilmişlerdi.¹⁴⁵ II. Devlet Giray 1699 Mart ayının ikinci günü Padişah II. Mustafa'nın huzuruna çıkmadan önce misafir edileceği Ahmed Paşa Sarayı'na yerleştirildi.¹⁴⁶

5 Mart 1699 günü Padişah II. Mustafa'nın huzuruna çıkan II. Devlet Giray, mücevherlerle süslenmiş bir kılıç, yine mücevherden mâmul sorguç, samur kürk ve kıymetli eşyalarla süslenmiş bir at hediye edilerek yeni Kırım Hanı ilan edildi. Kalgaylık mevkiine kardeşi Şahbaz Giray getirilirken nureddin olarak ise Gazi Giray tayin edildi. Bir müddet Ahmed Paşa Sarayı'nda dinlendikten sonra 17 Mart 1699'da ; yeniçeri ocağı zabitleri ve silahdar ağalarının selamlama merasimi eşliğinde, Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa dahil olmak üzere uğurlama merasimi yapıldı. İsteği doğrultusunda Kırım'a dönmeden önce II. Devlet Giray'a babası Selim Giray'ı ziyaret izni verildi ve böylelikle Tatarların yeni hanı yola koyulmuş oldu.¹⁴⁷ Bahçesaray'a vardığında bütün devlet büyükleri ve şeyhler tarafından karşılandı. Karşılayanlara ihsanlarda bulunan II. Devlet Giray ilk iş olarak meyhane ve bozahaneleri yıktırarak içki içilmesini yasakladı. Hatta yakalanan birkaç sarhoş tabuta koyularak şehrin çarşısında ölmüş gibi gezdirildiler.¹⁴⁸

¹⁴⁵ **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 149, **Zübde-i Vekayiât**, s. 677, Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 357, Raşit Gönöğdu, **Uşşakîzâde Tarihi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, s.139

¹⁴⁶ **Zübde-i Vekayiât**, s. 677, Topal, **Nusretname**, s. 428

¹⁴⁷ Topal, **Nusretname**, s. 429, Gönöğdu, **Uşşakîzâde Tarihi**, s. 139, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 106, **Zübde-i Vekayiât**, s. 677, 5 Mart tarihinden farklı olarak tarihlendirme sunan Kırım ve Osmanlı kronikleri mevcuttur. Seyyid Mehmed Rıza tarihlendirme için yalnızca ay belirterek Ramazan (mart-nisan) ayına işaret eder. Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 358, Halim Giray da yalnızca ay belirterek Şaban (şubat-mart) ayını göstermektedir. **Gülbün-i Hanan** (O. Cudi Neşri), s. 129, **Anonim Osmanlı Tarihi**'nde ise 15 Ramazan (17 Mart) tarihi verilmektedir. **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 150

¹⁴⁸ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 107

2.2. II. Devlet Giray’a Karşı Gazi Giray ve Kaplan Giray İsyanları

II. Devlet Giray’ın ilk hanlık dönemi oldukça kısa ve sancılı geçmiştir. Bu durumun başat unsuru kardeşler arasındaki hakimiyet mücadelesidir. Daha hanlığının ilk gününde II. Devlet Giray, kalgay olarak kardeşi Saadet Giray’ı istemiş ancak onun yerine daha önce Avusturya cephesinde yararlılık göstermiş olan Şahbaz Giray kalgay tayin edilmişti. II. Devlet Giray bu duruma büyük kardeşleri Saadet Giray dururken küçüğünün atanmasının ayrılığa sebep olacağını bildirerek itiraz etti ancak vezirler tarafından talebi “*padişahın emridir, yeniden atama mümkün değildir*” denerek reddedildi. II. Devlet Giray bu durumu istemeyerek de olsa kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁴⁹

Han’ın otoritesini zayıflatan bu atama, kısa sürede kendisini iki kardeş arasındaki iletişimde gösterdi. II. Devlet Giray, Çerkez tarafında meşgul olan Şahbaz Giray’a yapılacak işlerle ilgili emirler göndermekteydi ancak emirlerin yerine getirilmemesi sebebi ile taleplerini tekrarlayan mektuplar iletti.¹⁵⁰ Bunun üzerine Şahbaz Giray, padişahın onu han ilan ettiği gibi bizzat kendisi tarafından kalgay ilan edildiğini belirtip emir buyurulmasına gerek olmadığını iletti.¹⁵¹ Sadece buradan Han ve Kalgay arasındaki terazinin ne kadar şaşmış olduğu teşhis edilebilir.

Şahbaz Giray ve II. Devlet Giray arasında yaşanan bu anlaşmazlık üzerinden çok zaman geçmemişti ki Şahbaz Giray bir suikast sonucu hayatını kaybetti. Bu suikastı en detaylı şekilde anlatan Mehmed Giray’a göre: Şahbaz Giray bir gün çadırında istirahat ederken Çerkez askerlerinden birkaçı gece vakti çadırına gelerek içeri girmeye çalışmışlar ancak Kalgayı korumakla görevli iki nöbetçi durumu fark edince aralarında münakaşa başlar. Bu esnada uykuda olan Kalgay, yaşanan münakaşanın sesine uyanarak çadırına dayanan bu kişilerin dertlerini öğrenmek amacıyla nöbetçilerden onları bırakmalarını ister. Çerkezler, Şahbaz Giray’ın izni ile içeri girdikleri anda üzerine yürüyüp tüfek ve

¹⁴⁹ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 109

¹⁵⁰ Bu emirler genellikle imza edilen Karlofça Antlaşması’nın şartlarına uygun olarak hareket edilmesi ve güvenliğin kesintisiz sağlanmasıyla ilgiliydi. II. Devlet Giray’ın iktidarı yıllardır devam eden bir krizi sonlandıran antlaşmanın imza edilmesi ile başladığından ilk ayları antlaşma koşullarının sağlanmasına yönelik eforla geçmiştir. Kalgay, Nureddin ve hanedanın diğer kardeşleri de bu konuda sıkı tembihlerle görevlendirilmişlerdir. **BOA A. DVNS.MHM. d. 111/113** (bkz. EK-E)

¹⁵¹ “*Anlara Kırım hanlığın ihsân eyleyen pâdişâh-ı encüm-sipâh hazretleri, baña dahı kalgalık in’âm buyurdılar. Biz kendü mesâlihimiz bilmez degilüz ki, her dem hükmile âdem gönderür*” Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 109-110

kılıç darbeleriyle oracıkta öldürdükten sonra kaçmaya da muvaffak olurlar. Daha sonra Şahbaz Giray'ın adamları tüm çevreyi kontrol etmelerine rağmen katillerden hiçbir ize rastlayamazlar.¹⁵²

Olay hakkında bilgi veren kaynakların neredeyse tamamı bu cinayetin sorumlusu olarak II. Devlet Giray veya Saadet Giray'ı göstermektedir.¹⁵³ Kaynakların II. Devlet Giray'a yönelttiği bu suçlamalar anlaşılır görünmektedir. II. Devlet Giray ve Şahbaz Giray arasındaki otorite mücadelesi kalgay atama meselesinden çok daha önce ortaya çıkmış olmalıdır. Nitekim henüz 1695 yılında Şahbaz Giray, Avusturya cephesinde üstün başarılar göstermiş bu sebeple de Padişah II. Mustafa tarafından ödüllendirilmiş hatta Selim Giray yerine han tayin edilmesini emretmişti ancak vezirlerin araya girmesiyle bu tayin gerçekleşmemişti.¹⁵⁴ 1683 yılından beri Kırım Hanlığı'nın kalgayı olan II. Devlet Giray, yaşı ilerleyen babasının yerine kendisini hazırladığını düşünecek olursak Şahbaz Giray'ı kendisi için büyük bir tehlike olarak algılaması şaşılacak bir durum değildir.

Şahbaz Giray olayının yanı sıra II. Devlet Giray'ı hanlığının ilk yılında uğraştıran bir başka unsur daha vardı; Nogaylar. Karlofça Antlaşması'nın Lehistan ile imza edilen on bir maddelik kısmında bulunan dördüncü ve altıncı maddeler sınır boylarında yağma yapmayı yasaklıyordu.¹⁵⁵ Bunun yanında Mehmed Giray'ın aktardıklarına göre barış görüşmelerinde Bucak bölgesinde yaşayan Nogayların buradan çıkarılarak farklı bir bölgeye iskân ettirilmeleri konusunda teklif sunulmuş ve Reisülküttap Rami Mehmed Efendi tarafından kabul edilmişti. Devlet Giray ise bu durumu han olduktan sonra öğrendiğinden kabule mecbur olmuştu.¹⁵⁶

¹⁵² Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 110, Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 365, Şahbaz Giray'ın ölümü ile ilgili Raşid Mehmed Efendi, Tarih-i Raşid isimli eserinde hançerle veya tüfekte değil zehirletilerek öldürüldüğünü bildirmektedir. Raşid Mehmed, **Tarih-i Raşid**, (Matba-i Âmire), C. 2, İstanbul, 1865, s. 507, Uşşakizade Tarihinde de zehirlenerek öldürüldüğünü belirtilmektedir, Gündoğdu, **Uşşakîzâde Tarihi**, s. 189

¹⁵³ "...Devlet Giray Han'ı vesile-i dağdağa-ı hatr olub, akıbet kendünün emin-i deruni için biçareyi helak etmek üzere tesmim ve bir tarikke fırsat bulub tesmim eyledi...", **Tarih-i Raşid**, C. 2, s. 508, **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 200, Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 370, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 110, Howorth da önceki ve sonraki aktardıklarına bakılırsa muhtemelen Tarih-i Raşid ve Uşşakîzâde Tarihi'nden hareketle suikastın Devlet Giray veya Saadet Giray tarafından yapıldığını ve zehirleme yönteminin izlendiğini belirtmiştir. Henry H. Howorth, **a.g.e.**, s. 569

¹⁵⁴ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 80

¹⁵⁵ **BOA A. DVNS.MHM. d. 55/1**, s.24

¹⁵⁶ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 107

Yağmanın yasak edilmesi ve yurtlarından çıkarılacaklarını öğrenen Nogaylar, bu kararları tanımadıkları gibi yağma ve çapula devam ederek daha bağımsız davranmaya başlamışlardı.¹⁵⁷ Bunun üzerine askerlerini toplayarak Akkerman üzerine yürüyen II. Devlet Giray, beklenmedik şekilde birlik olan Nogaylar tarafından Cankerman civarında 80.000 kişilik bir kuvvetle karşılandı. Nogaylar üzerlerine sefer düzenleyen II. Devlet Giray'a: *"Sa'âdetli hân-ı alî-şân efendimiz böyle tedârikle ve asker, top ve tüfenkile bu kullarınıñ üzerine azîmet buyurduklarından cümle havfa düşdik. Murâd-ı şerîfleri nedür? Cümle Nogay kulları su'âl ve recâ iderler. Bu âna dek Kırım Hânı olan şehriyârlar böyle tedârikle bizim üzerimize gelmezler idi. Cürm ü günâhımız nedür beyân buyursunlar"* diyerek sitem yollu soru sordular. Nogayların bu tavrı ve isyankâr tutumlarına sinirlenen II. Devlet Giray *"Ne yebâna söyler şu mel'ûnlar? Yohsa murâdları cebre döndürmek midür? Elbetde ben yolımdan dönmezim"* diyerek ilerlemeye çalıştı ancak kalabalık Nogay ordusu hemen Han'ın ordusunu kuşatmış bulundu. Bunun üzerine iki kuvvet arasında kısa süreli bir muharebe yaşandı. Ertesi gün ulema ve devlet ricalinden kimselerin ricalarıyla II. Devlet Giray askerî tedarikinin az olmasını da göz önüne alarak barış teklifini kabul etti ve Kırım'a dönmek üzere geri çekildi.¹⁵⁸

Bu sırada II. Devlet Giray, Şahbaz Giray'ın ölümünü takiben daha önce kalgaylık makamına tayin etmek istediği kardeşi Saadet Giray'ı kalgay tayin etmiş ve halihazırda nureddin olan Gazi Giray'ı da görevinde bırakmıştı.¹⁵⁹ Şahbaz Giray'ın ölümü üzerine şüpheler henüz tazeyken böyle bir atama Gazi Giray'ı kuşkulandırdığı gibi korkuya kapılmasına da sebep olmuştur. Bu şüpheli durum üzerine Gazi Giray, kendisini Çerkez vilayetine serasker tayin ettirerek kardeşi Şahbaz Giray'ın cinayetini araştırmaya niyetlendi. Yapmış olduğu soruşturma sonucu sorguladığı birkaç Çerkez, Şahbaz Giray'ı kendilerinin öldürdüklerini itiraf edip bu işin yapılması için kendilerine emir veren kişinin Kalgay Saadet Giray olduğunu belirttiler.¹⁶⁰ Bunun üzerine Gazi Giray, durumu istişare

¹⁵⁷ Bu durum Osmanlı Devletini uluslararası alanda zor duruma sokuyordu. Bunun önüne geçilmesi için II. Devlet Giray'a suçluların en ağır şekilde bir an evvel cezalandırılması emredilmişti. **BOA A. DVNS.NMH. d. 5/148** (bkz. EK-F)

¹⁵⁸ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 107

¹⁵⁹ Gündoğdu, **Uşşakîzâde Tarihi**, s. 189, Anonim **Osmanlı Tarihi**, s. 200, **Zübde-i Vekayiât**, s. 703

¹⁶⁰ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 118, Seyyid Mehmed Rıza'ya göre katiller, Tumhinoğlu (Tumcır, Tumhir, Tokçin, Tumcin, Tumçin) ve onun üç arkadaşıydı. Gazi Giray yakalamış olduğu bu şahısları Kırım Hanı II. Devlet Giray'a gönderterek Saadet Giray ile aralarında ayrılık yaratmayı planlamıştı. Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 370

etmek üzere hemen Kırım'a gelerek Şirin mirzası Cantimur'un evine misafir oldu. Aralarında o gece yapılan istişarede Cantimur, Gazi Giray'ı kardeşi II. Devlet Giray'a karşı kışkırtarak cinayette onun da sorumlu olduğunu hatta kendisi hakkında da suikast planlarının olduğunu belirterek isyana teşvik etti.¹⁶¹

Cantimur'un dolduruşları karşısında korkuya kapılan Gazi Giray maiyeti ile birlikte Or-kapı üzerine doğru hareket etti. Or-kapı'yı aşarak Özi Nehri'ni geçmek için Cankerman civarına geldiğinde kaledeki görevli, Han'ın fermanı olmaması sebebiyle geçişlerine izin vermedi. Bunun üzerine Gazi Giray ve maiyeti buldukları balıkçı kayığı ile Özi Nehri'ni arkalarında atlarını bırakarak geçtiler. Geride bırakmış oldukları atların yerine yerli ahalinin atlarına el koydular ve Bucak'a varmak üzere hareket ettiler.¹⁶² Bu sırada Gazi Giray'ın yanlarına geldiğini haber alan Nogaylar, 20.000 kişi ile karşılamak için yola koyuldular ve Akkerman'a kadar eşlik ettiler. Kardeşinin Nogaylara katıldığını öğrenen Devlet Giray, derhal haberciler göndererek teslim olması halinde ona zarar vermeyeceği üzerine yemin etmişti.¹⁶³ Bunun üzerine Nogay beyleri bir araya gelerek üzerlerine ordu sevk edilse dahi birlik olacaklarını ve Gazi Giray'ı teslim etmeyeceklerini belirterek bağlılık yemini etmişler ve Gazi Giray'ı da sonuna kadar kendileri ile olma konusunda yemine davet etmişlerdi. Daveti kabul eden Gazi Giray, kardeşi II. Devlet Giray'ın teslim olma çağrısını böylelikle reddetmiş oluyordu.¹⁶⁴

Bu sırada Nogayların ayaklanmış olduğunu öğrenen Şirin mirzalarından Öktimur isimli bir firari, saklanmış olduğu Murad Giray'ın çiftliğinden çıkarak II. Devlet Giray

¹⁶¹ Gazi Giray'ın hanın bu cinayetten haberi olup olmaması konusunda sorduğu soru üzerine Cantimur şunları söylemişti: *"Belî ! Ma'lûmlarıdır. Eger ben kulîñ kelâmına istimâ' buyursañüz zinhâr hân hazretlerine müşerref olmak sadedinde olmayasız. Size dahı yamân kasdı olduğuna ilm-i lâ-hakkdur. Velâkin bir tâze şahzâdesin ve el-Hâc hân bâbâñdan çok in'âm görmüşimdür. Velî-ni'memdür. Anlarıñ hâtırı sıyâneten size dahı muhabbet üzreyüz. Hemân siz dahı başıñüz tedârikin görîñ"*, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 107

¹⁶² Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s. 127

¹⁶³ *"Her kanda irüp yetişürseñüz fermânımız sultân-ı mezkûra gösteriñ. Eger mutî' olur ise gelsün, karındaşımızdır. Benim ña zerre mikdârı yaman kasdım yokdur"* Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 118

¹⁶⁴ Gazi Giray'ın isyana teşviki hakkında en detaylı bilgiyi Mehmed Giray vermektedir. Diğer kaynaklar da genellikle bu bilgilerin özeti olacak şekilde bilgi vermektedirler. Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Gazi Giray isyanını ele alırken herhangi bir dolduruştan bahsetmemiş ve Nogaylar ile Lehistan sınırındaki akınlar sebebi ile hanla arasında ayrılık doğmuştu. Topal, **Nusretname**, s. 505, Raşid Mehmed'e göre Gazi Giray kendine bağlı birkaç Nogay beyinin dolduruşuna gelip korkuya kapılarak Bucak mevkiine kaçmıştı. **Tarih-i Raşid**, C. 2, s. 507, Abdulaffar Kırımî'ye göre Gazi Giray'ın isyan sebebi Urusoğlu Arslan Mirza ve Kasımoğlu Cavim Mirza beraberinde Lehistan sınırında Karlofça Antlaşmasına aykırı olarak yağmalar yapması ve kardeşi Kırım Hanı II. Devlet Giray'ın buna tepki göstermesiydi. **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 134

aleyhine isyancıların arasına katıldı. Bu şahsın firari olma sebebi daha önce II. Devlet Giray'ın hala oğlu olan Kadir Şah mirzayı iki oğlunu da yanına alarak öldüresiye dövmüş olmasıdır. Akrabasına gösterilen muameleye karşı oldukça sinirlenen II. Devlet Giray, Öktimur'un yakalanmasına karar vermiş ancak Han'ın gazabından korkan Öktimur çoktan kaçmayı başarmıştı. Bunun üzerine II. Devlet Giray evini yağmalatmış ve oğullarından birini de hapsetmişti. Şimdi ise Nogayların isyanını fırsat bilerek II. Devlet Giray'dan intikam alma imkânına sahip olmuştu.¹⁶⁵

Öktimur, Nogaylar arasına katılır katılmaz Cavim Mirza, Arslan Mirza ve Gazi Giray'ı ikna ederek Osmanlı padişahına II. Devlet Giray'ı azletmesi yerine kimi atarlarsa kabul edip itaat edeceklerini bildiren haberler gönderdiler.¹⁶⁶ Bu haber, isyancıların beklemiş olduğu tepkinin tam tersi bir etki oluşturdu ve İstanbul'da isyancı Nogayların istilasına karşı bir korku oluştu. Nogayların İstanbul'a gönderdiği azil taleplerini Devlet Giray'a bildirilmek üzere İstanbul'dan bir kapıcıbaşı tayin edildi. Aynı zamanda azil talebini ileten isyancıların habercilerine de onları oyalamak için Amcazade Hüseyin Paşa'nın fikriyle II. Devlet Giray'ın azledildiği bildirildi.¹⁶⁷

Kırım Hanı'nın azil haberini sevinçle karşılayan isyancılar Akkerman'da bir araya gelerek yeni han tayini için istişarede bulundular. Öktimur, Cavim Mirza, Arslan Mirza ve Gazi Giray arasında yapılan bu istişarede Safa Giray ve Hacı Selim Giray gibi isimler üzerinde dursalar da karar veremediler. Sonuç olarak II. Devlet Giray yerine kim han atanırsa ona biat etme konusunda karar kıldılar.¹⁶⁸ Onlar bu hesabı yaparken Osmanlı padişahından destek alan II. Devlet Giray, Kırım civarındaki tüm birliklerini toplayarak 100.000 kişiden mütecaviz bir ordu oluşturmuştu.¹⁶⁹ Kırım kuvvetlerine ek olarak Özi Valisi Yusuf Paşa, Kefe Beylerbeyi Murtaza Paşa, Acu Sancakbeyi Ahmed Paşa, Eflak

¹⁶⁵ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 121

¹⁶⁶ Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 371

¹⁶⁷ “Elem çekmen. İşinüz olur. Bir mikdâr meks ü ârâm idin. İşte bu kapıcıbaşı agayı, hânı getürmek için ta'yîn ve ırsâl olunmuşdur. Geldügi gibi azl olunur ve sizin maksûdîñüz üzre hân nasb olunur” Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 122

¹⁶⁸ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 123, Defterdar Sarı Mehmed Paşa bu hususta Gazi Giray'ın kendi veya babası Selim Giray'ın atanmasına razı olacağını bildirmektedir. **Zübde-i Vekayiât**, s. 703 Uşşakizade Tarihi de Defterdar Sarı Mehmed Paşa ile aynı bilgileri vermektedir. Gündoğdu, **Uşşakîzâde Tarihi**, s. 189

¹⁶⁹ Çerkez vilayetinden ordusuna katılanlar arasında Cihan Sadak olarak anılan bir ailenin de üç bin kişilik bir kuvvetle katıldığı bildirilir. Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 124-125, Abdulgaffar Kırımı de Yediçekoğlu olarak anılan bir Nogay ailesinin on bin kişilik bir kuvvetle katıldığını belirtir. **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 136

Voyvodası Kostantin, Boğdan Voyvodası Antioch ve Babadağı, Akkirman, Kili ve İsmailgeçidi Kadıları ile birlikte tüm vilayet ayanlarına emirler verilerek Kırım Hanı II. Devlet Giray’a Bucak meselesinin halli için emirler gönderildi.¹⁷⁰

Kırım kuvvetleri 1699 Kasım’ında Cankerman dolaylarına geldiklerinde Özi Nehri, kış şartlarının hafifliği sebebiyle henüz donmamıştı. Bu sebeple ordu, Özi Nehri’nin bir kolu olan ve çok daha küçük olması sebebiyle donmuş vaziyette bulunan Aksu üzerinden geçerek Akkerman’a ulaştılar. Kırım kuvvetlerinin gelişini haber alan Nogaylar 80.000 kişilik kuvvetleriyle hemen toplanıp hanın ordusunun karşısına çıktılar. Fuyanlık olarak isimlendirilen alanda iki ordu arasında başlayan muharebe, Kırım kuvvetlerinin ateşli silahlarla donanmış olmasından dolayı çok uzun sürmeden Nogayların barış istemesiyle son bulmuştu¹⁷¹. Ateşkes yapıp o gece asilerle görüşme yapılması bekleniyordu ki düşen sisi fırsat bilen isyancılar kaçmayı başarmış bu durum ancak sisin kalkmasıyla tespit edilebilmişti. Daha önce isyancılar hakkında teslim olmaları halinde kötü muamelede bulunmayacağını tekrar belirten II. Devlet Giray bu kandırmacaya oldukça sinirlenerek askerlerine yağma ve talan izni verdi.¹⁷²

Kırım kuvvetlerinin elinden kaçan Gazi Giray, Cavım Mirza ve Arslan Mirza kuzeye doğru kaçarak Cankerman civarındaki Aksu Nehri’nin kıyısına gelmişlerdi. Burada II. Devlet Giray’ın Nogaylar üzerine yaptırmış olduğu yağmanın intikamını almak için Kırım’ı yağma etmeyi düşünseler de kendi yurtlarına böyle bir girişimde bulunamayacaklarına karar verdiler. Bu noktada Nogayların büyük çoğunluğu gidecek yerleri kalmaması sebebi ile Han’dan af dilemek için Akkerman’a döndüler. Gazi Giray, Cavım Mirza ve Arslan Mirza ise beraberinde yalnızca 200 kişi kalmış halde Çehrin Kalesi’ne doğru kaçtılar.¹⁷³

¹⁷⁰ Recep Temel, **111 Numaralı Mühimme Defterinin 168.-337. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Artvin, 2019

¹⁷¹ “Pâdişâhımızdur. Bu kullarına bu günlük emân buyursunlar. Hâliyâ üç dörd gündür ki, at üzerinden bir lahza zemîne raht itmeyüp, bî-tâb ve tâkat kalmışızdur. İnşâ’allahü’r-rahmân ale’s-seher efendimiziñ bi’lcümle hâkipâ-yı kempâ misâllerine rû-yi aczimiz sürülür. Kendü kullarıyuz. Biz hatâ ve isyân eyledik, merhamet ve şefkatleri ümîdindeyüz. Pâdişâhdur, cürmümüzü diler ise afv ider. Murâd ider ise itâb ider”, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 127

¹⁷² Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 128

¹⁷³ **Umdetü’t Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 136, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 130

Üç ay boyunca firari olarak sıkıntı çeken kardeşine karşı II. Devlet Giray: “Benim birâderim ! Zâhir budur ki, bir olmaz işdür ki, bir iki müfsid ve nekbet igvâsıyla âmil oldunuz. Mâzî cürmüñüz afv olundu. Bu tarafa gelesiz”¹⁷⁴ diyerek defaatle haberler yollamış ve en sonunda Gazi Giray teslimine ikna olarak Akkerman’a gelip teslim olmuştu. Kırım Hanı, kardeşini onun tahminlerinden de öte iyi karşılamış hatta kendi üzerindeki elbisesini vererek merhamet göstermişti. Bu sırada isyankâr Gazi Giray için İstanbul’dan görevlendirilmiş bir kapıcıbaşı bekliyordu. Gazi Giray bu durum karşısında korkuya kapılarak Osmanlılara teslim edilmemesi için talepte bulundu. Bunun üzerine II. Devlet Giray: “Elem çekme birâder. Hâtırın hoş tut. Size bir zarar u ziyân isâbet eylemez. Vallâ sa’âdetli pâdişâh-ı âlî-vakâr izza’llahu şânühû hazretleri iltimâs ve fermânları sizin Âsitâne-i sa’âdete varmanız murâd buyurmuşlar. Hasbe’l-iktizâ varmalısınız. İnşâ’llâhü’r-rahmân kat’an size bir yüzden ziyânları olmaz”¹⁷⁵ diyerek teselli yollu bu isteği reddetmek zorunda kaldı.¹⁷⁶ İstanbul’a gönderilen Gazi Giray bir süre “kapıarası” denen mevkide hapsedildikten sonra Rodos’a sürgün edildi.¹⁷⁷ Cavım Mirza ve Arslan Mirza ise korkularından II. Devlet Giray’a teslim olmayıp Kocabeg mevkiinde bulunan Kalgay Saadet Giray’ın yanına giderek teslim oldular ve bunlara bağlı Nogay kabileleri Halil Paşa Yurdu’na¹⁷⁸ yerleştirilmek üzere Bucak’tan çıkarıldılar.¹⁷⁹

Gazi Giray isyanının son bulmasıyla sorumlular cezalandırılmış ve ortalık durulmuştu ancak II. Devlet Giray lehine tahttan çekilerek Silivri’deki çiftliğinde

¹⁷⁴ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 131

¹⁷⁵ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 132

¹⁷⁶ Gazi Giray’ın teslim olması hakkında kaynaklar arasında ihtilaf bulunmaktadır. Abdulgaffar Kırımı, teslim olma teklifinin Cavım Mirza tarafından yapıldığını ve II. Devlet Giray’ın bunu merhametle karşıladığını bildirmektedir. **Umdetü’t Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 137, Raşid Mehmed ise: Gazi Giray’ın kendi isteği ile teslim olduğunu ancak kardeşi II. Devlet Giray’a değil doğrudan Özi Valisi Yusuf Paşa’ya gelerek teslim olduğunu belirtir. **Tarih-i Raşid**, C. 2, s. 507-508, Defterdar Sarı Mehmed Paşa’ya göre ise: Bizzat İstanbul tarafından teslim davet edildiği, bunun üzerine Gazi Giray’ın Edirne’ye gelerek Amcazade Hüseyin Paşa’ya teslim olduğunu belirtir. **Zübde-i Vekayiât**, s. 705, Yine Uşşakizade Tarihinde Gazi Giray’ın Özi Valisi Yusuf Paşa’ya teslim olduğu bildirilmektedir. Gündoğdu, **Uşşakizade Tarihi**, s. 189, Osmanlı arşiv belgelerinde ise Eylül 1700 tarihli Özü Valisi Yusuf Paşa’ya gönderilen hükümde: Gazi Giray’ın İstanbul’a getirmek üzere görevlendirilen kapıcıbaşına teslim edilmesi bildirilmektedir. **BOA, A. DVNS.MHM.d**, 111/1389

¹⁷⁷ **BOA, A. DVNS.MHM.d**, 111/2262, **BOA, İE. HR 6/624, Zübde-i Vekayiât**, s. 705, **Umdetü’t Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 137, **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 200, **Tarih-i Raşid**, C. 2, s. 508-509

¹⁷⁸ Bucak bölgesinin kuzeybatısındaki seyrek yerleşimli bir mevkii. Feridun Emecen, “Halil Paşa Yurdu”, **DİA**, C. 15, İstanbul, 1994, s. 326, Tahsin Gemil, “Yeni Belgelere Göre Halil Paşa Yurdu ve İki Saatlik Arazisi”, **IX. Türk Tarih Kongresi**, C. 2, Ankara, 1988, s. 1012

¹⁷⁹ **BOA, A. DVNS.NHM.d**, 5/204, **Tarih-i Raşid**, C. 2, s. 508, Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 131-132

dinlenmekte olan yaşlı Selim Giray bu isyanın sorumlularından sayıldı. Mehmed Giray'ın aktardığına göre Sultan II. Mustafa, Gazi Giray isyanının sonlandırılması için Selim Giray'dan evladına talepte bulunmasını istemişti. Selim Giray'ın tüm taleplerine rağmen isyan sonlandırılmayınca “*Ne mümkündür ki, pederinün kelâmını redd eyleye? Hemân murâdları bir imiş*” diyerek Selim Giray işbirlikçi ilan edilmiş ve Rodos'a sürgün edilmesi kararlaştırılmıştı ancak sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'nın araya girmesiyle sürgün yeri, hayli yaşlanmış olan eski Kırım Hanı için hava şartları daha uygun olan Siroz (Serez) olarak değiştirildi.¹⁸⁰ Burada bulunan Ali Efendizade isimli kişinin evi boşaltılıp yeniden hazır hale getirildikten sonra Selim Giray buraya yerleştirildi.¹⁸¹

II. Devlet Giray hanlığının henüz ilk aylarında başlayan Nogaylar ve Gazi Giray isyanını uzun uğraşlar sonucu 1700 Eylül'ünde bastırmayı başarmış ancak bu barış ortamı çok uzun sürmemiştir. Aradan 1 yıl bile geçmemiştir ki bu sefer II. Devlet Giray'ın diğer kardeşi Kaplan Giray ağabeyine karşı isyan başlattı. Esasen isyanın asıl müsebbibi Vezir Hacı Ali Ağa idi. Gazi Giray, isyan ile nureddinlik makamından azledilince yerine Kaplan Giray'ın atanması için birkaç sefer II. Devlet Giray'dan ricacı olmuştu. Hacı Ali Ağa'nın Kaplan Giray'a aracı olma sebebi ise Selim Giray'a odalık vermiş olduğu kız kardeşinden doğmuş olmasıydı. Nitekim yapmış olduğu bu ricalar II. Devlet Giray tarafından kabul edilmeyip yerine Kaplan Giray'dan yaşça büyük olması sebebiyle İneyet Giray atanmıştı. Bunun üzerine şansını İstanbul'da denemek isteyen Hacı Ali Ağa, bu sırada Kırım'da bulunan Mirahur Kiblelizade aracılığı ile padişahın Kaplan Giray'ı nureddin tayin etmesini rica etti. II. Devlet Giray bu durumu öğrenince Hacı Ali Ağa'yı yanına çağırarak sert bir şekilde azarladı ve Gazi Giray isyanının tetikçisi olmakla suçlayarak yanından kovmuş ancak hesabının henüz görülmediğini belirtmişti. II. Devlet Giray'ın huzurundan ayrıldıktan sonra korkuya kapılan Hacı Ali Ağa, Kaplan Giray'ı da yanına alarak Kefe'ye kaçtı. Kardeşi ve vezirinin kaçmış olduğunu öğrenen II. Devlet Giray hızla yola koyulsa

¹⁸⁰ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 139-140, Selim Giray'ın Siroz'a gönderilmesi meselesinde bazı kaynaklar II. Devlet Giray'ın bunu bizzat talep ettiği belirtilmektedir. Bu durum için ise otoritesine karşı muhaliflerin odağı haline gelmiş olduğunu düşünmesi öne sürülür. **Tarih-i Raşid**, C. 2, s. 509, **Zübde-i Vekayiât**, s. 705, Gündoğdu, **Uşşakîzâde Tarihi**, s. 191, Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus vardır ki o da Selim Giray'ın Siroz'a sürülmesinden kısa bir süre sonra vakıf ve mülk gelirleri için vasiyetinde II. Devlet Giray'ı dışarda bırakmış olmasıdır. Siroz sürgününden hemen sonra böyle bir kararın alınmış olması, II. Devlet Giray'ın bu meselede dahilinin olduğu ihtimalini arttırmaktadır. Hüseyin Çınar, “Hacı I. Selim Giray Han ve Çiftlik Vakıfları”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 11, İzmir, Güz 2006, ss. 19-39

¹⁸¹ BOA, A. DVNS.MHM.d, 111/1876

da onlara yetişemedi. Kalgay Saadet Giray da olmak üzere emrindeki kuvvetlerle Kefe önüne gelen II. Devlet Giray kale paşası ve kadısına mektuplar gönderip kaçakların teslim edilmesini talep etti. Kırım Hanı'nın taleplerinin yerine getirilmemesi konusunda ricada bulunan Hacı Ali Ağa'ya kale paşası: “*Elem çekmen. Bu kal'a pâdişâhîndur ve bizler ana mahkûm olmuşuzdur. Biz sag iken sizleri hân alamaz*” diyerek kendilerini teslim etmeyeceklerini belirtmişti. Aynı cevabı II. Devlet Giray'a da gönderdiler ve Osmanlı kalesine sığınanların akıbetine ancak padişah hükmü ile karar verilebileceğini bildirdiler. Böylece Gazi Giray ve Hacı Ali Ağa İstanbul'a Karadeniz üzerinden sevk edildiler. İstanbul'a vardıklarında İstanbul Kaymakamı tarafından hoşgörüyü misafir edilen Gazi Giray ve Hacı Ali Ağa için II. Devlet Giray'ın teslim talepleri reddedildi. Bunun yerine isyancılardan Hacı Ali Ağa Limni Adasına, Gazi Giray ise ilk önce Rodos¹⁸² sonra Seddülbahir'e sürgün edildi.¹⁸³ Böylelikle 1701 yılı sonlarına doğru II. Devlet Giray bir isyanı daha bastırmış olarak Kırım'a döndü.¹⁸⁴

¹⁸² Özlem Seçkin, **111 Numaralı Mühimme Defterinin 508-709. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Artvin, 2020

¹⁸³ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 141-145, Buraya kadar anlattıklarımız olayları en geniş şekilde aktaran Mehmed Giray'a dayanmaktadır. Seyyid Mehmed Rıza ise bundan daha farklı bir şekilde aktararak Kaplan Giray'ın daha önce Şahbaz Giray'ı katleden Besleney kabilesini çok şiddetli şekilde cezalandırmasına bağlamaktadır ki bu kabile II. Devlet Giray'ın çocukken talim ve terbiye aldığı kabileydi. Bunun üzerine II. Devlet Giray'ın öfkelenerek ciddi şekilde azarlaması Kaplan Giray da korku yaratmış ve bu sebeple Kefe üzerinden İstanbul'a kaçmıştı. Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 380-389, Hacı Ali Ağa'nın Limni Adasına hapsedilmesini bildiren hüküm, **BOA, A. DVNS. MHM. d**, 112/155, Kaplan Giray'ın Seddülbahir'de iskân edilmesi hakkında hüküm, **BOA, A. DVNS. MHM. d**, 112/321

¹⁸⁴ Howorth, bu isyanın bastırılması sırasında ücretli askerlere harcanmak üzere II. Devlet Giray'a 40.000 piastre (kuruş), Kalgay Saadet Giray'a ise 5.000 piastre ödendiğini belirtmektedir. Howorth, **a.g.e.**, s. 569

2.3. II. Devlet Giray'ın Hanlıktan Azledilmesi ve İsyanı

Kırım tahtına oturduğu günden beri iç siyasette rahata kavuşamayan II. Devlet Giray, isyanların son bulmasını takiben bu sefer de dış siyaset konusunda sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Daha önce Karlofça Antlaşması sırasında Osmanlı ve Rusya arasında iki yıllık bir geçici antlaşma sağlanmış ve kalıcı barış ötelenmişti. Bunun başlıca sebebi Rusya'nın özellikle Karadeniz'e çıkma konusunda yeterli kazanım elde edemediğinden barışa razı olmak istememesiydi¹⁸⁵ ancak değişen dengeler çerçevesinde Rusya, kuzeyde İsveç'e karşı Baltık Denizi'ne inme amacıyla mücadeleye girişmiş ve sonuç olarak daha önce razı olmadığı Osmanlı ile barış için can atar duruma gelmişti. Bu amaçla Çar I. Petro İstanbul'da barış görüşmelerini yapmak üzere Yamelyan Ukraintsev isimli elçisini görevli kıldı.¹⁸⁶

Ukraintsev temsilciliğinde İstanbul'da hararetli görüşmeler yapılırken bir yandan da Hollanda ve İngiltere elçileri her iki tarafı birbirine karşı dolduruşa getirerek barış antlaşmasını baltalamaya çalışıyorlardı. Buradaki amaçları Rusya'nın güney sınırını güvence altına alarak Baltık Denizi'ne inmek için kuzeydeki cepheye yoğunlaşmasını engellemektir.¹⁸⁷ Bu durum Osmanlı Devleti'nin dolaylı olarak işine yaramış ve Rusya'nın Karadeniz'de ticaret yapma dahi tüm taleplerini ısrarla reddedebilme kolaylığı sağlamıştı. Çar I. Petro'nun emriyle barış görüşmelerini uzatmamak amacıyla Rusya şimdilik kuzeydeki işlerini halletmek için Karadeniz emellerinden vazgeçerek 14 Temmuz 1700 tarihinde 14 maddelik İstanbul Antlaşması'nı imzaladı.¹⁸⁸

Antlaşma sonucunda Osmanlı Devleti Karadeniz'de taviz vermemiş ve Özi sahillerinde bazı kalelerin geri alınmasını da sağlayarak nispeten iyi bir sonuca ulaşmıştı. Diğer taraftan Kırım Hanlığı için ise tam tersi bir durum mevcuttu. Antlaşmanın sekizinci maddesi ile Kırım Hanlığı uzun süredir Rusya'dan almış olduğu yıllık vergiden yoksun

¹⁸⁵ İdris Bostan, “ Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)”, **Belleten**, C. 59, S. 225, Ankara, 1995, s. 354

¹⁸⁶ Sergei Soloviev, **History of Russia: Peter The Great**, C. 26, Çev. Lindsey Hughes, Florida, 1994, s. 226

¹⁸⁷ V. E. Şutoy, “ Osmanlı Devleti'nin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu”, Ç. Cenap Eren, **Belleten**, C. 53, S. 207-208, Ankara, 1989, s. 907-908

¹⁸⁸ **BOA, YB. (1)**, 1/19

bırakılmıştı.¹⁸⁹ Sınır boylarında yağma ve köle ticaretinin yasaklanmasıyla da birlikte ciddi bir ekonomik darbe alan Kırım Hanlığı, giderek güçlenen Rusya karşısında oldukça zor bir duruma sokulmuş oldu.

Yapılan barış antlaşmasıyla Kırım Hanlığı'nın eli kolu bağlandığı gibi Rusya da bir taraftan antlaşma hükümlerine aykırı hareketlerde bulunuyordu. Azak çevresinde donanma ve Özi Nehri sahillerinde kaleler inşa ettirme gibi girişimlerle doğrudan tehdit altında olan Kırım'ın durumunu bildirmek için II. Devlet Giray, İstanbul'a defaatle uyarılarda bulunmasına rağmen dikkate alınmadı. Bu durum Kırım Hanının en sonunda azline sebep olacak davranışlar içine girmesine sebep oldu. Bu süreci en detaylı şekilde anlatan Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa'ya göre: Yağma ve köle ticaretinden geçimini sağlayan Tatarlar dört yıllık barış döneminde giderek fakirleşmiş ve bu durumdan dolayı savaş ortamını arzulamaktaydılar. Bunun için sürekli olarak Moskova'nın; Kırım ve İstanbul'u işgal teşebbüsünde olduğunu, Azak üzerinde Fransa, İngiltere, Ceneviz, Hollanda ve İspanya gibi çeşitli ülkelerden 20.000 işçi getirerek donanma inşa ettiğini, Kamanice Kalesi'ni berkitip Azak'ın sağ ve solu, hatta tüm Özi boyunca kaleler inşa ederek buralara binlerce asker yerleştirdiğini İstanbul'a iletmekteydiler. Tüm bu uyarılar dikkate alınmayınca bu durumdan rahatsız olan mirzalar II. Devlet Giray'a danışarak toplantı düzenlemişlerdi. Düzenlenen bu toplantıda kendilerini antlaşma hükümlerine aykırı hareket ederek tehdit eden Rusya üzerine yürüyerek tüm kalelerini yıkıp memleketlerini talan etmek üzere karar aldılar. Bu noktada devlet erkânından birkaç kişi böyle bir harekete girilmeden önce İstanbul'a danışılmasının daha uygun olacağını belirtince Abdullatif isimli bir elçinin önderliğinde 50 kişilik heyet oluşturarak İstanbul'a sevk edildi.¹⁹⁰

Abdullatif önderliğindeki Kırım heyeti Şeyhülislam Feyzullah Efendi¹⁹¹ tarafından karşılanmış, tüm durum tek tek anlatıldıktan sonra hiç beklemedikleri bir

¹⁸⁹ BOA. A. DVNS. NHM.d, 5/203, s. 621, Rusya'dan alınan verginin tarihsel süreci hakkında bkz: Serkan Acar, "Moskof Çarlarının Kırım Hanlarına Ödediği Bir Haraç Türü: Tiş-Tiyiş(Mors Dişi)", **Karadeniz Araştırmaları**, C. 15, S. 60, İzmir, 2018, ss. 34-45

¹⁹⁰ Topal, **Nusretname**, s. 555

¹⁹¹ II. Mustafa dönemindeki olayların baş aktörlerinden biri olan Feyzullah Efendi elinde bulundurduğu dini gücün yanına siyasi gücü eklemiş hatta adet üzere padişahın sağında oturan sadrazamın yerini dahi almayı başarmıştı. Bu siyasi hegemonya daha sonra "Edirne Vakası" olarak anılan ve II. Mustafa'nın tahttan indirilmesine, kendisinin de idamıyla sonuçlanan olaylara sebep olmuştur. Ömer Kara – Sadi Çögenli, "Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", **Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid**

şekilde Feyzullah Efendi'den: “Siz bir âlây kezzâb tâifesiz, Moskovlu ile otuz seneye değin muhkem sulh ü salâh” olunmuştur. Bir vecihle sulha mugâyir hareket itmeziz ve anlar dahi sözlerinde sâbit-kademplerdir” şeklinde aşağılayıcı ve suçlayıcı bir yanıt almışlardı. Bunun üzerine Kırım elçisi Abdullatif: “ hâşâ kizbi kabûl itmeziz beş kerre yüz bin ehl-i islâmın vekili olup geldik. Bunlar cümle yalancı mıdır? Çünkü Moskov tâifesi sulhünde' sâbit kademdir, deryâda bu denlû sefâyin ve karada kılâ ve palanka yapmak neden iktizâ itdi? Bunlar ahid-nâmede memnû iken Der-i devletden me'zûn olmasalar cür'et idüp mübâşeret itmezlerdi. Gayret-i din-i mübin bu mudur? Moskov çarının tahtı Kırım'a iki aylık yol olup Kırım üzerine yürüdükçe on beşer yirmişer konak karşı varup otluğun yakar ve kurâsın yıkar, tahrib etmekle kendülerin ve davarların açlıktan zebûn idüp bi z-zarûri hezâr-ı fezâhatle giru döndürürdük. Şimdi ise Kırım'ın her cânibin kâfir aldı. Cem'iyet itdiklerinin sabâhisi kapumuz dibinde buluruz. İstanbul'un kilidi Kırım'dır ve içindeki Tatarı etden kal'anızdır. Müft, meccanen sizi bekliyorlar. Kırım size gerekmez ise Allah mübârek eyleye. Bize gayrı yer gösterin varup temekkûn idelim” diyerek sitem etmiş ancak hiçbir fayda etmemişti.¹⁹²

Feyzullah Efendi Sempozyumu, Erzurum, 2015, s. 64, Edirne Vakası hakkında detaylı bilgi için bkz: Tahir Sevinç, “II. Mustafa'nın İktidar Mücadelesi ve 1703 Edirne İsyanıyla Tahttan İndirilmesi”, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S. 9, Burdur, Temmuz 2017, ss. 25-42

¹⁹² Topal, **Nusretname**, s. 555, II. Devlet Giray'ın göndermiş olduğu bu heyet hakkında kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler bulunmaktadır. Mehmed Giray' a göre gönderilen heyet 30 kişiden oluşmakta ve aralarında Şirin kabilesinden mirzalar bulunmaktaydı. İstanbul'a durumu bildiren heyetin beyanları o sırada İstanbul'da olan Rus elçisi Tolstoy'dan sorulmuş ve Tolstoy da: “ Belî! Kal'a ihdâsı mukarrer. Lâkin kendü hudûdumuzdadur ve bâ'is budur ki; Butakani Kazağı tüccâr tâ'ifemizi rencide etmekden hâlî olmadığı ecilden ol bir beyâbâne kal'a bünyâdı mutlak tüccârımız hıfz u hırâset olunmak maslahatı içündür ve kendü sınırımızda bünyâd olunmuştur. Eger hilâfımız var ise âdem irsâl idüp, tecessüs buyuruñ. Kizb oldukda hakkımızdan gelüñ” diyerek kale inşası hakkında bilgileri doğrulamış ancak bunu kabul edilebilir bir temele oturttuğu için heyetin söyledikleri dikkate alınmayarak geri gönderildiği gibi II. Devlet Giray'ın azline karar verilmişti. Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 151-152, Raşid Mehmed Efendi'ye göre gönderilen elçinin adı Mehmed-i Sani'dir ve heyet 10 kişiden oluşmaktadır. Yine bu heyetin kale ve donanma konusundaki şikayetleri Rus elçisi Tolstoy'a sorulur, benzer olarak: “ Tatar askeri bizim ile suhu istemezler, zira anların ta'ayyüşü nehb ü garet ile olagelmıştır. Ve çarımızın sulha mugayir işi yoktur. Ve beni tekid-i sulh için göndermiştir. Kırım'a karib kale bina eylediler dedikleri, Or Kapusundan kırk saat yerden müteaviz mahaldedir. Potkalı Kazağı bizim dostumuzdur. Onları muhafaza için bir kale bina eyledik. Ve derya tarafına azim kalyonlar ve kayıklar indirmişlerdir dediklerinin aslı yoktur. Ceng vakitlerinde on iki kıta kalyon Azak suyuna gönderilmişti. Geriye getirmeye imkân olmamakla fena bulunca anda kalmalıdır, kapıcı başlarından biri tayin olunsun, eğer sözümüzde hilaf zuhur ederse elinizdeyim, nice bilerseniz öyle edin. Azak önünde bulunan on iki kıta kalyonu akçesiyle size fûruht edelim. Gayrı çare olmaz.” yanıtı Tolstoy tarafından verilir. **Tarih-i Raşid**, C. 2, s. 567-568, Anonim Osmanlı tarihine baktığımızda gönderilen elçilik heyeti 10 kişiden oluşmakla beraber başında Muhamed Baki Ağa ve bir imam bulunmaktadır. Yine heyetin bildirdikleri Tolstoy'dan sorulunca verilen yanıt Tarih-i Raşid'de verilen yanıtla aynıdır. **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 201

II. Devlet Giray'ın Rus meselesinde bugüne kadar kayıtsız kalınan yardım talepleri, 27 Eylül 1702 tarihinde Amcazade Hüseyin Paşa'nın yerine sadrazamlığa Daltaban Mustafa Paşa'nın getirilmesiyle karşılık buldu.¹⁹³ Yeni sadrazama göndermiş olduğu mektupta: *“sulha bizi karışdırmadılar, bir kör Tatar olsun bari tarafımızdan içinizde bulunsun deyü ricâ idegördüm, kabül itmeyüp bize külli ihânet eylediler. Âkıbet memiâlik-i islâmiyye-yi yıkup bu hâle koyunca çalışdılar. İşte bugüne şe'âmeti müşâhede olundu. Gayret ve hamiyet sizindir”* diyerek sitem eden II. Devlet Giray yardım talebini de yineliyordu. Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa'ya göre Daltaban Mustafa Paşa, tüm siyasi otoriteyi elinde bulunduran Feyzullah Efendi'ye karşı galip gelebilmek için Kırım Hanı aracılığıyla savaş çıkartacak yaşanan karışıklık ortamında faydalanarak da rakibini ortadan kaldıracaktı. Bu amaçla II. Devlet Giray'ın mektubuna verdiği yanıtla Rusya üzerine sefer açacağını ve kendisinin de tüm hazırlıkları yaparak Bucak'ta tüm askerlerini toplamasını istedi.¹⁹⁴

II. Devlet Giray ve Daltaban Mustafa Paşa arasındaki bu planlar yapılırken diğer yandan Reisülküttap Rami Mehmed Efendi durumu fark edip Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye durumu bildirmişti. Feyzullah Efendi de Padişaha durumu arz edince 25 Aralık 1702 tarihinde II. Devlet Giray hanlıktan azledildi ve yerine babası Selim Giray dördüncü defa han tayin edilerek kalgaylık makamı Gazi Giray'a, nureddinlik makamı ise Kaplan Giray'a tevdi edildi.¹⁹⁵ Görevinden alınan II. Devlet Giray'ı, Edirne'ye getirmek için ise Kapıcıbaşı Mehmed Ağa görevlendirilip Kırım'a sevk edildi. Bu sırada Bucak tarafında bulunan Kalgay Saadet Giray¹⁹⁶ gerek zorla gerekse de Rusya üzerine saldırı ve yağma

¹⁹³ Gülser Oğuz, “Daltaban Mustafa Paşa'nın Hayatına Dair İzler: Tereke Kaydından Hareketle”, **Türk Tarihine Dair Yazılar**, Ed: Alparslan Demir- Tuba Kalkan- Eralp Erdoğan, C. 2, Ankara, 2017, s. 409

¹⁹⁴ Topal, **Nusretname**, s. 555-556

¹⁹⁵ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 153, **A. DVNS. MHM. d.**, 112/1517-1592

¹⁹⁶ Saadet Giray'ın Bucak'a gelişi hakkında Defterdar Sarı Mehmed Ağa ve Raşid Mehmed Efendi daha farklı bilgiler verir. İkisinin de ortak anlatımına göre emrindeki askerlerle Saadet Giray, henüz İstanbul'a elçi heyeti gönderilmeden gelmiş ve Özi Valisi Yusuf Paşa'ya durumu bildirmişti. Bunun üzerine İstanbul'dan Saadet Giray'a gönderilen mektupta: *“Moskov keferesi deryadan azim kalyonlar ve çekdiriler ve kayıklar indirdi. Ve kara tarafından dahi Kırım'a karib yerde bir metin kale bina ve derununa top ve cebehane ve asker doldurmak gibi Kırım tarafına sui kasdını mütebeyyin harekâtı müşahede olunup vakti şita dahi karib ve Kırım tarafına mesafeyi ba'ide olmakla Han-ı alıhan hazretlerinin izinleriyle ahvali arz u mahzar etmek için Bucak'a geldik deyü yazmışsın, Kırım memleketinin hıfz u hırsati Devleti Aliyyenin azamı umurundan birisi olupale't-tevali ahval ü asarı tecessüs ü tefahhus olunmak üzeredir. Lakin mektubunuz vardına değin istima olunmadığından gayrı Kırım'dan arz u mahzar gelmek şimdi vaki olmamıştır. Ve ıztırab vakitlerinde azr u mahzar gönderilmekte usret yokken, şimdi ne mâni oldu ki Bucak'a gelip ahvali bildirirsiniz, itibar Han hazretlerinin arzınadır ve mahzar iktiza eyledükte ulema*

vaadiyle 100.000 kişiden mütecaviz bir ordu oluşturmuştu. Bu sırada Kırım'dan II. Devlet Giray'ı getirmekle görevli Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'yı ele geçiren Saadet Giray, onu çırılçıplak soyup, “*biz hânımızdan hoşmuduz, her kim hânlığa gelür ise bilâ-amân' katl ideriz. Hattâ babam Selim Giray dahi gelür ise bilâ-amân öldürürüm*” diyerek geri adım atmamak üzere isyancılarla yemin etti. Kardeşinin daveti üzerine beş yüz kadar adamıyla II. Devlet Giray da Kırım'dan hareket etti. Saadet Giray kendisine “nereye gidersiniz” diye soru soranlara: “*İstanbul'a çaparız, size ince belli uzun boylu püskürme benli, kınalı parmaklı Osmanlı kızları kapar getirürüz*” diyerek doğrudan İstanbul'u istila etmeyi planlıyordu.¹⁹⁷

Tatarların İstanbul'u istila planı öğrenilince Padişah II. Mustafa, Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa'yı çağırarak başının altından çıkan bu işi hemen halletmesini aksi halde bedelini canıyla ödeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Tatar istilasına karşı tedarike girişen Sadrazam, Özi Valisi Yusuf Paşa'ya haber göndererek İsmail kasabasını korumakla görevli kıldı. Destek kuvvet olarak da Kapıcı Kethüdası Veli Ağa ve Küçük Mirahur Selim Ağa sevk edildi. Tuna'nın sahil boylarını korumak üzere Edirne'den yirmi beş kıt'a şahi top, Zağarcıbaşı Osman Ağa ve iki bin yeniçeri görevlendirildi. Bu tedbirlere ek olarak Kırım ve Rusya ittifak ettiler dedikodusu çıkınca Anadolu Beylerbeyi Vezir Numan Paşa Sinop'a, Sivas Valisi ise Giresun'a destek olarak gönderildi.¹⁹⁸ Tüm bu tedariki gören Tuna ve İstanbul sakinleri “*Hiç Tatar için bu kadar külli tedarik mi olur? Galiba moskov bozuşmak gerekdir.*”¹⁹⁹ diyerek şaşkınlıklarını gizleyememişlerdi.

Yeni Kırım hanı ilan edilen Selim Giray, Bucak tarafına geldiğinde isyana en önde katılmış olan Şirin mirzalarından Sarı Kadirşah ve Bıyık Mehmedşah'ın kendisine itaat etmesiyle hızla diğer isyancıları da kendisine bağladı. Saadet Giray'ın emrindeki

vüa'yan ve mirzayan taraflarından mahzar olunup, birkaç mübeyyin ademler ile irsal olunagelmıştır. Böyle olduğu halde taşrada olanalrı Kırım'a cem edip bir ademi iki edecek vakit iken ve siz Kırım'ın müteayyin zabitinden olmağın, anda bulunacak iken bi-vakt ü hengam bu kadar nüfus-ı kesire ile Bucak'a gelip vakt-i şitada anda olan Müslümanları ehl ü iyalleri üzerine konup ve Develeti Aliyyeyi ebed-peyvend ile Moskov çarı ve Leh Kralı beyninde münakid olan sulhu salaha mugayir vaz u hareket bihude böyle bir haber zuhuruyla serhadde olanları ve sair ibadullahı vesveseye tebaiyyet ile bi huzur eylediniz. Bu makule namülayım vaz' suduru sizden me'mul değil idi. İcaleten sıhhati üzre ahvali i'lam eyleyesiz” diyerel yol gösterilmiş, askerleri dağıtması ve elçi göndermesi istenmiştir. Kırım heyeti ise bu olaydan sonra yola çıkmıştır. **Tarih-i Raşid**, C. 2, s. 567, **Zübde-i Vekayiât**, s. 758

¹⁹⁷ Topal, **Nusretname**, s. 556-560, **A. DVNS. MHM. d.**, 112/1584

¹⁹⁸ Topal, **Nusretname**, s. 556-562, **Zübde-i Vekayiât**, s. 761

¹⁹⁹ **Tarih-i Raşid**, C. 2, s. 581

isyancılar kitleler halinde yanından ayrılarak Selim Giray'ın yanına gitmeye başlayınca çaresiz kalan Saadet Giray kaçmak zorunda kaldı. II. Devlet Giray ise bu sırada Kırım civarında asker toplamakla meşguldü ancak Kefe müftüsünün: “*her kim atlanup hân-ı ma'zûle mutâba'at ve kasd eyledikleri fesâdâta mübâşeret ve re'yiyle mümaşât ider ise şer'an kendüleri kâfir, avretleri boş olup, kütâlleri helâl*” şeklinde vermiş olduğu fetva sebebi ile kimse katılmak istemiyordu. Son çare olarak II. Devlet Giray tüm bu asker tedarikinin Rusya üzerine yapılacak sefer için olduğunu ve sadrazamın izni ile yaptığını belirterek kendisini kurtarmaya çalıştıysa da başarılı olamadı.²⁰⁰

Son girişiminden sonra yanında yalnızca elli adamı kalan II. Devlet Giray, teslim olmanın hayatına mal olacağını düşündüğünden Or-kapı'dan dönmüş ve Taman'a geçerek oradan Çerkez vilayetindeki Kabartay bölgesine sığınarak kaçmayı başarmıştı.²⁰¹ Çerkez bölgesinde bir süre kaçak hayatı yaşadıktan sonra affını isteyen II. Devlet Giray'ın talepleri kabul gördü. Bunun üzerine yine Taman üzerinden Kırım yarımadasına geçen II. Devlet Giray, babası Selim Giray'ın yanına gelmiş ve İstanbul'dan kendisini teslim almaya gelen görevlilerle birlikte Balıklava'dan Ocak 1704 tarihinde Çatalca kasabasına ulaşmıştı. Bir müddet burada kaldıktan sonra Rodos Adası'na sürgün edildi.²⁰²

²⁰⁰ Topal, **Nusretname**, s. 559-562, Selim Giray'a ilk biat edenlerin arasında Ferahkerman'da bulunan nureddin İnalet Giray da vardı. Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 397-398

²⁰¹ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 156

²⁰² Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 407-408, **Zübde-i Vekayiât**, s. 765, Topal, **Nusretname**, s. 562, **BOA. MAD. d.**, 3143, s. 11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DEVLET GİRAY'IN İKİNCİ HANLIK DÖNEMİ

3.1. II. Devlet Giray'ın İkinci Hanlık Dönemine Kadar Geçen Sürede Kırım Hanlığı'nın Genel Durumu

Yukarıda bahsedildiği üzere Rusya'nın barış koşullarına aykırı hareketleri hakkındaki uyarıları ciddiye alınmayan II. Devlet Giray azledilmiş yerine Padişah II. Mustafa ile yapmış olduğu istişarede sadrazam Daltaban Mustafa Paşa'nın: “*Hâlâ Kırım halkının nizâmı el-Hâc Selîm Giray Hân'ula bulunur. Gayrı ilâc olmaz.*” diyerek önermiş olduğu Selim Giray'ın getirilmesi kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine 26 Aralık 1702 tarihinde Edirne'ye gelen Selim Giray, Padişah II. Mustafa'nın huzuruna çıktıktan sonra adet üzere kılıç, kürk ve sorguç gibi hediyelerle Kırım hanı ilan edildi.²⁰³

Daltaban Mustafa Paşa'nın hanlık için öneride bulunurken sarf ettiği kelimeler gerçekten de isabetlidir çünkü Selim Giray Bahçesaray'a ulaştığında Kırım halkı tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Hatta kimileri onun gelişini kutlamak amacıyla kurban kesip kölelerine özgürlük vermişlerdi.²⁰⁴

II. Devlet Giray hanlık döneminin ilk yıllarında kardeşleri Gazi Giray ve Kaplan Giray isyanları ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Selim Giray Bahçesaray'a geldiğinde Kaplan Giray yanında nureddin olarak bulunuyordu. Gazi Giray ise sürgün bulunduğu Rodos'tan serbest bırakılarak kalgaylık makamına tayin edildi.²⁰⁵ Buna ek olarak II. Devlet Giray isyanında vermiş olduğu fetva ile isyanın bastırılmasında çok önemli bir rol

²⁰³ Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 152-153, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'ya göre Edirne'ye çağırılan Selim Giray, 9 Aralık 1702 tarihinde sahib-i devlet kethüdası tarafından Edirne'de karşılanmış ancak hastalığı ve yaşlılığı sebebiyle Muhzır Ağa ile bostancılar odabaşının yardımıyla araba üzerinde Sinan Paşa Sarayı'na yerleştirilmişti. Bir müddet dinlendikten sonra 26 Aralık 1702'de sadrazam Daltaban Mustafa Paşa ile İmadiyye Kasrında yaptığı kısa bir istişarenin ardından Kırım hanı ilan edildi. Nureddin tayin edilen oğlu Kaplan Giray ve Dergâhı Âli Kapıcıbaşılarından Ali Ağa ile birlikte Bucak' gitmek üzere yola koyuldu. **Zübde-i Vekayiât**, s. 759-760

²⁰⁴ Smirnov'un Simferpol Guberniyası arşivindeki bir belgeye dayandırarak aktardığı bu olayın tarihi 1703 Ocak ayına denk düşmektedir. Selim Giray'ın Kırım'a dönmek üzere yola çıktığı tarihle karşılaştırıldığında uygun düşmektedir. Smirnov, **a.g.e.**, s. 438, Selim Giray'ın Bahçesaray'a geliş tarihini Silahdar 28 Mart 1703 olarak vermektedir. Topal, **Nusretname**, s. 556, Selim Giray'ın hem İstanbul hem de Kırım'da sevilme nedenini Alan Fisher onun zıt kutuplar arasında dengeyi çok iyi sağlayabilmesine bağlamaktadır. Fisher, **a.g.e.**, s. 73

²⁰⁵ **A. DVNS. MHM. d.**, 112/1591-1592 (bkz. EK-G)

oynayan Kefe Müftüsü Ebussuud Efendi Bahçesaray'a getirilerek Kırım Hanlığı'nın müftüsü ilan edildi. Yeni müftü Selim Giray'ın dördüncü hanlık döneminin en başından itibaren oldukça güçlü bir konum elde etmişti. Hatta daha önce yukarıda bahsettiğimiz Şeyhülislam Feyzullah Efendi örneğinde olduğu gibi, protokolde handan hemen sonra gelen mevkide oturmaya başlamıştı.²⁰⁶

Tüm bu atamalar gösteriyor ki II. Devlet Giray'ın hanlık döneminde Siroz'a gönderilen Selim Giray, büyük oğluna karşı gerçekten de tepkiliydi. Vakıf gelirlerinden II. Devlet Giray'ın mahrum bırakılması da bunlar göz önüne alınarak daha net değerlendirilebilir. Siroz sürgününün sebebi hakkında kaynakların birbirinden farklı bilgiler verdiğine değinmiştik ancak sebep gerçekten de muhaliflerin odağı olması iddiası ile II. Devlet Giray'ın talebi ise o, bu düşüncesinde haklı çıkmış ve azlini takiben muhalifler iktidarı ele geçirmişti.

II. Devlet Giray'ın azline sebep olan Rusya tehlikesi Selim Giray'ın hanlık döneminin hemen başında kendisini gösterdi.²⁰⁷ İstanbul'da bulunan Rus Elçisi Tolstoy, daha önce II. Devlet Giray'ın iddialarına karşılık Azak civarında bulunan donanma hakkında eski olduklarını ve dilerlerse Osmanlı Devleti'ne satabileceklerini belirtmişti. Bunun üzerine 1704 yılının başında Azak'taki donanmayı teftiş için Dergâhı âli kapıcıbaşılarından Şatır Mehmed Ağa görevlendirildi. Osmanlı müfettişi ilk olarak Kırım'a çıkarak Selim Giray'ı ziyaret ettikten sonra Taman'a geçip oradan da Azak Kalesi önlerine geldi. Azak Kalesi'ni korumakla görevli boyar²⁰⁸, Şatır Mehmed Ağa ile görüşmek için gelmeyip yerine yardımcısını gönderdi. Geliş nedenleri sorulduğunda Rus elçisi Tolstoy'un beyanı üzerine satın alınacak donanmayı görmeye geldiklerini açıklayan Şatır Mehmed Ağa, yardımcının: *"bu aynıyla şu belindeki kılıcı vir seni öldüreyim dimeğe benzer"* cevabıyla reddedildi. Bu cevap üzerine Mayıs 1704 tarihinde İstanbul'a dönen müfettiş verdiği raporda Don Nehri üzerinde yüz elli, Azak içinde ve yakınlarında yirmi iki gemi bulunduğunu belirtti. Raporun doğruluğu hakkında emin olmak isteyen II.

²⁰⁶ Söylemez, *Es-seb'ü's-Seyyâr*, s. 410-411

²⁰⁷ Selim Giray'ın Rus tehlikesi hakkındaki raporlarını takiben 2 Mart 1704 tarihinde Rumeli Valisi Firari Hasan Paşa ve Özi Valisi Yusuf Paşa Karadeniz sahilindeki kalelerin tamir edilip güçlendirilmesi konusunda uyarıldılar. *Zübde-i Vekayîât*, s. 838

²⁰⁸ Toprak sahibi soylu sınıf. Kökenlerinin Tatar oluşu ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Robert O. Crummey, *Aristocrats and Servitors: The Boyar Elite in Russia, 1613-1689*, New Jersey, 1983, ss. 12-14

Mustafa, Novalı Mustafa Ağa'yı bir name-i hümayun ile doğrudan Çar I. Petro'ya ulaştırmak üzere Moskova'ya gönderdi.²⁰⁹

Bu sırada Osmanlı Devleti merkezinde başta Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye karşı olmak üzere iktidar karşıtı bir isyan başlamıştı. Padişah üzerindeki otoritesi ve elinde bulundurduğu siyasi güç ile Feyzullah Efendi, II. Mustafa'yı Edirne'de ikamete ikna etmişti. 1701 yılı başından beri Edirne'de bulunan Padişah aynı zamanda büyük av partileri düzenleyerek yüklü harcamalar yapıyordu. Bunlar da yetmezmiş gibi asker ödemeleri yapılmadığı halde kızları için Edirne'de oldukça pahalı üç konak yapılması emredilmişti.²¹⁰ Tüm bu sebeplerle ordu ve halk arasında memnuniyetsizlik had safhadaydı. Bu ortamın getirdiği gerginlikten faydalanarak Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin gücünü kırmak isteyen sadrazam Rami Mehmet Paşa, Cebecibaşı Boşnak İbrahim Ağa'yı kışkırtarak isyanın fitilini ateşledi. Toplanan kalabalık II. Mustafa'ya sadrazam ve şeyhülislam makamları için taleplerini ileten bir heyet gönderdiler ancak bu heyet Feyzullah Efendi tarafından ele geçirilerek hapsedildi. İsyan ateşini harlayan bu girişim sonrası 60.000 kişilik bir orduyla isyancılar Edirne'ye hareket ettiler. Kendi yanındaki birliklerin de isyancılara katılmasıyla Feyzullah Efendi'yi şeyhülislamlıktan azlettiğini belirten II. Mustafa kendisini kurtarmaya muvaffak olamadı. Padişah tahttan indirilip yerine III. Ahmed yeni padişah ilan edildi. II. Mustafa Edirne'de hapis hayatına mahkûm edilirken kaçmak üzere olan Feyzullah Efendi 2 Eylül 1703 tarihinde yakalanıp isyancılar tarafından öldürüldü.²¹¹

İstanbul'da bu çalkantılı taht değişimi yaşanırken Kırım'da da hayli yaşlanmış bulunan Selim Giray Han uzun süreden beri mücadele ettiği nikris hastalığına yenik düşmüştü. 73 yaşındaki Han, 22 Aralık 1704 tarihinde Bahçesaray'da hayata gözlerini yummuş ve cenazesi yine Bahçesaray'da bulunan Han Cami bahçesine defnedilmişti.²¹²

²⁰⁹ Topal, **Nusretname**, s. 570, **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 222

²¹⁰ Tahir Sevinç, "Feyzullah Efendi ve Edirne Vakası", **Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu**, Erzurum, 2014, s. 162-163, **Anonim Osmanlı Tarihi**, s.225

²¹¹ Abdulkadir Özcan, "Edirne Vakası", **DİA**, C. 10, İstanbul, 1994, s. 445-446, Feyzullah Efendi'nin öldürülmesi sırasında birçok eziyet ve işkenceler yapılmıştı. Mehmed Giray, eserinde Feyzullah Efendi'nin öldürülmesinin dahi yetmediğini belirterek şeyhülislamın cesedine yapılan muameleyi şöyle kaydetmiştir: "*Gürûh-ı şekâvet-i âyîn katliyle mütesellî olmaduklarından ayaklarına ip takup, birkaç zımmî keferelerine sürüklederek aña dahı kâni' olmayup, bir iki papas ve vesvâs yeñiçeri eşkıyâları tutup, öñüne düşürdiler ve ordularına varınca böyle getürdiler*", Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, s. 162

²¹² **Gülbün-i Hanan**, (Osman Cudi Neşri), s. 139

Selim Giray'ın cenaze işlemleri bittikten sonra İstanbul'dan kimin han yapılacağına dair istişarede bulunmak üzere Kırım ileri gelenleri bir toplantı düzenlemişler ve bu toplantı sonucunda II. Devlet Giray'ın yeniden han yapılmasının uygun olacağına karar vermişlerdi. Almış oldukları kararı İstanbul'a bildirmek üzere; Kapıkullarından Abdalbaki, Şirin beylerinden Murtaza Mirza ve ulemadan Abdulaziz Efendi'den oluşan üç kişilik bir heyet oluşturuldu. Bu heyet İstanbul'da yeni han ataması için görüşlerini bildirseler de isyanıyla büyük huzursuzluk yaratan II. Devlet Giray'ın hanlığı kabul edilmedi.²¹³ Onun yerine Selim Giray'ın son kalgayı olan Gazi Giray, han tayin edildi.²¹⁴

30 Aralık 1704 tarihinde hanlık makamına resmen atanan III. Gazi Giray'ın kalgayı Kaplan Giray olurken nureddin makamına ise Mengli Giray atanmıştı.²¹⁵ Onun bu ilk ve tek hanlık dönemi oldukça kısa sürmüştür ancak bu kısa sürede iki önemli olay vardır ki birisi azline diğeri ölümüne yol açmıştır. İlki, Bucak Nogaylarından Kutluk Timur ve Kart Mirza isimli beylerin Özi Valisi Yusuf Paşa aracılığıyla Kırım'dan ayrılarak doğrudan Osmanlı'ya bağlanma isteklerini iletmış olmalarıdır. Bu talebe ek olarak İstanbul'a gelen bir Rus elçisi yine Bucak bölgesinden yapılan yağma akınlarından şikayetçi olmuştu. Tüm bunların hesabı sorulmak üzere İstanbul'a III. Gazi Giray'ı temsilen giden vezir Mustafa Ağa da kendisinin kabahati olmadığını, Han'a söz geçiremediğini söyleyerek savunma yapmak yerine bağlı bulunduğu kişiyi kötüleyince hanlıktan azledilme kararı gecikmedi. III. Gazi Giray 24 Mart 1707 tarihinde azledildikten sonra Yanbolu'da ikamet etmek üzere çağırıldı.²¹⁶

III. Gazi Giray'ın hanlık döneminde meydana gelen diğer önemli olay ise Bahçesaray'da yaşanan veba salgınıydı. Salgında yaşanan kayıplar hakkında kaynaklar detaylı bilgi vermese de hastalıktan korunmak için bir müddet Gözleve'ye çekilen Gazi

²¹³ Söylemez, *Es-seb'ü's-Seyyâr*, s. 419

²¹⁴ Güler Portakal, *6 Numaralı Name-i Hümayun Defterindeki Kırım Hanlığıyla İlgili Belgelerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kilik 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2019, ss. 60-63, *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.292

²¹⁵ *Gülbün-i Hanan*, (Osman Cudi Neşri), s. 118, Söylemez, *Es-seb'ü's-Seyyâr*, s. 421

²¹⁶ Topal, *Nusretname*, s. 691, Halim Giray Karınabad şehrine ilk olarak geldiğini belirtmektedir. *Gülbün-i Hanan*, (Osman Cudi Neşri), s. 140, Osmanlı Arşivlerinden tespitle ikamet yerinin Yanbolu olduğu açıktır. *A. DVNS. MHM. d.*, 115/ 1138-1202 (bkz. EK-H)

Giray, hanlıktan azledildikten sonra son ikamet yeri olan Yanbolu'da Haziran 1708 tarihinde henüz 36 yaşındayken vebadan dolayı hayatını kaybetmiştir.²¹⁷

Gazi Giray'ın hanlıktan azledilmesinden sonra yerine kalgayı Kaplan Giray, Büyük Mirahur Freng Osman Ağa tarafından karşılanıp hediyeler ihsan edilerek Mart 1707 tarihinde yeni Kırım Hanı ilan edildi.²¹⁸ Yeni Han'ın kalgayı Mengli Giray olurken nureddin makamına da Maksud Giray atanmıştı ancak Maksud Giray'ın kısa sürede ölümü üzerine Sahib Giray nureddin tayin edildi.²¹⁹

1699 Karlofça ve 1700 İstanbul Antlaşmaları sonrası sınır boylarında yağma faaliyetlerinin kesin bir şekilde yasaklanmasıyla Kırım Hanlığı çok büyük bir geçim kaynağından mahrum kalmıştı. Bu noktada köle ve yağma ihtiyaçları için yalnızca Taman'ın doğusunu teşkil eden Çerkez toprakları kaldığından sürekli olarak bu bölgeye akın yapılıyordu.²²⁰ Gazi Giray'ın hanlıktan azledilmeden evvel yapmış olduğu bir seferle bu bölgeden büyük ganimet ve esir elde edilmişti ancak Çerkez topluluğundan Kabartaylar bu son yıkımdan sonra yaşadıkları Beşdağ bölgesini terk ettiler.²²¹ Kırım baskısından kaçmak amacı taşıyan bu göç hareketi Kaplan Giray tarafından uygun bulunmamıştır. Bu sebeple ilk olarak Kalgay Mengli Giray, Kabartay meselesini halletmek üzere görevlendirildi. Kabartayları yurtlarına dönmesi konusunda uyarıp ikna etmeye çalışan Mengli Giray karşısında savaşa hazırlıklı ve net bir şekilde tüm isteklerini reddeden bir topluluk görmüştü. Yanındaki asker sayısının azlığı sebebiyle herhangi bir muharebeye kalkışamayacağını bildiğinden Mengli Giray çekilmeye karar verdi ve Kırım'a döndü.²²²

Mengli Giray'ın başarısız girişimi sonrası Kaplan Giray, Kabartaylar üzerine büyük bir ordu toplayarak kendisi gitmeye karar verdi. Hatta bu durum için Osmanlı Devleti'nden izin ve destek talebinde bulunmuştu. Nitekim bu talepleri karşılık görmüş ve yapılacak sefer için Kefe Beylerbeyi Murtaza Paşa, Kırım ordusuna refakat için

²¹⁷ **Gülbün-i Hanan**, (Osman Cudi Neşri), s. 141

²¹⁸ Topal, **Nusretname**, s. 691, Şule Altunsoy, **6 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (S. 1-150)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur, 2022, s. 228-229

²¹⁹ **Gülbün-i Hanan**, (Osman Cudi Neşri), s. 142

²²⁰ Abidin İnci, "16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Çerkesya ile İlişkileri ve Osmanlı-Çerkes Sınırı", **Kafkasya Çalışmaları Dergisi**, C. 5, S. 9, Kasım 2019, s. 8

²²¹ **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 142

²²² **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 254-255

görevlendirilmişti.²²³ 1708 Mayıs-Haziran'ına denk gelen Kabartay seferi için oluşturulan Kırım ordusu otuz-kırk bin kişiden oluşmaktaydı.²²⁴ Bu kadar büyük bir ordu ile üzerlerine gelindiğini öğrenen Kabartaylar, Kırım hanına haber göndererek yurtlarına dönmemelerinin kabulüne karşı köle ve hediyeler verebileceklerini ilettiler. Kendisine sunulan bu teklif adet üzere üç yüz esir kadardı ancak Kaplan Giray bundan çok daha fazlasını talep etmiş ve üç binden aşağısını kabul etmeyeceğini belirtmişti. Bunun üzerine Kabartaylar mecburen hanın teklifini reddederek savaş hazırlıklarına başladılar.²²⁵

Talebi reddedilen Kaplan Giray, Baksan ve Malka Nehirlerinin arasında Elbruz dağı eteklerindeki bir noktada kamp kurdu.²²⁶ Kabartay kuvvetleri ile bu mevkide birkaç günlük muharebeden sonra bozularak çekilmek zorunda kaldılar. Savaşa devam etme arzusunda olan Kaplan Giray'ı Vezir Ali Ağa “*kendi kullarınızdır*” diyerek durdurmuş ve itaat edecekleri belirterek uzlaşma yoluna gitmesi gerektiğini belirtmiştir. Kabartayları takipten vazgeçen Kırım Hanı o gece kamp kurarak beklemeye koyuldu ancak kendi ordusu içinde bulunan birtakım Çerkez ve Kırımlı, Kabartaylara onlarla beraber olacaklarını, ani baskın düzenlemelerini bildiren bir haber gönderdi. Bunun üzerine Kabartaylar arka arkaya birçok baskınla Kırım ordusunu dağıtmaya muvaffak oldular. Divan kâtibi ve müftü gibi devlet erkânından dahi birçok kayıp veren Kaplan Giray canını zor kurtarmış, atına binerek savaş meydanından kaçmıştı. Onun bu başarısızlığı hanlıktan azledilmesine sebep oldu.²²⁷

²²³ A. DVNS. MHM. d., 115/2599

²²⁴ Tarih-i Raşid'e göre: altı bin ocaklı ve Nogay, genel Kırım askeri, bin beş yüz han sekbani, Kefe Beylerbeyi Murtaza Paşa'nın askerleri, üç bin Ada-i Şahi (Taman) askeri, Zana'nın bey ve sipahileri, beş bin kadar Çerkes askeri ve yirmi bin Nogay askeri bu sefere katılmıştı. Kırım'ın ve Murtaza Paşa'nın kendi asker sayısı hakkında bilgi bulunmamaktadır, bunlar hariç tutulacak olduğunda Kabartay Seferi 35.500 kişiden mütecaviz bir ordudan oluşmaktaydı. **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 255-256

²²⁵ “*bu mikdâr esir virmek mu'tâdımızdır. Nihâyet evvel on beş yirmi senede bir hân tebdil olurdu. Şimdi ise yılda biri tecdid oluyor, kimin evlâdın alup virelim. Ale'l-husûs şimdi ekser ta'ife-i Çerkes şeref-i islâm ile müşerref olup her kurâ ve kasabâda cevâmi ve mesâcid ve mektebler binâ ve salât-ı evkât-ı hamse edâ ve ta'lim-i sıbyân olunurken harbi kefare gibi bir âlây ümmet-i Muhammedi giriftâr-ı esir eyleyüp huzûr-ı hânilerine*” irsâl eylemek şeri'at-i mutahharede câizmidir, bu zulme Allâh'ın rızası varmadır, afv buyursunlar ve illâ bir vechile mümkün değildir”, Topal, **Nusretname**, s. 709-710

²²⁶ Yusuf Altan Altınok, **Kabartay'ın Osmanlı Devleti ve Rusya ile Bağlılık İlişkileri (1475-1774)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021, s. 78

²²⁷ **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 255-257, Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 433, A. De La Motraye, **Travels Through Europe, Asia, and into Part of Africa**, C. 1, Londra, 1730, s. 284

3.2. II. Devlet Giray'ın İkinci Defa Kırım Hanlığına Tayin Edilmesi

Kabartaylar üzerine yaptığı seferde hezimete uğrayan Kaplan Giray savaş meydanından hızla kaçmış ve Kırım'a dahi gitmeye yüz bulamadan Nogaylar'a sığınmıştı. Onun firarı sonrası yeni han atamasını tartışmak üzere Bahçesaray'da toplanan devlet erkânı Osmanlı Devleti'ne haberler göndererek yeni han atamasının yapılmasını talep ettiler.²²⁸

İstanbul'da hanlığın kime verileceği istişare edilirken öne çıkan tek bir aday vardı ki o da II. Devlet Giray'dı. Seyyid Mehmed Rıza'nın aktardıklarına göre hanlıktan azledildikten sonra Rodos adasına gönderilen Devlet Giray, Kaplan Giray'ın hanlık döneminin ortalarında Rumeli'de bi yere iskân ettirilmesini istemiş ve bu talebi İstanbul tarafından kabul edilmişti. Bu durumu öğrenen Kaplan Giray onun Rumeli'ye getirilmesinin darbeye sebep olabileceğini ve tüm muhaliflerin daha etkin olacağını bildirmesi üzerine ikamet yeri Sakız olarak değiştirilmişti.²²⁹ Gerçekten de bu durumu Osmanlı arşiv belgelerinden takip edebiliyoruz. 14 Ocak 1708 tarihinde; Rodos kadısına, Rodos Sancağı Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'ya, Sakız Adası muhafızı Vezir Mehmed Paşa'ya ve Sakız Adası kadısına gönderilen emirlerle Devlet Giray'ın Sakız Adası'na sevk edilmesine karar verilmişti.²³⁰ II. Devlet Giray kısa bir süre sonra Rodos Adası'na geri dönmüş olmalıdır çünkü kendisine yeniden hanlığın verilmesi için İstanbul'a davet edildiğinde Rodos Adası'nda bulunuyordu.²³¹

Yeni Kırım hanına padişah fermanını götürmek ve Rodos Adası'ndan getirmek üzere Büyük Mirahur Frenk Osman Ağa görevlendirilmişti. Padişah fermanını alan Devlet Giray 30 Kasım 1708 tarihinde İstanbul'a geldiğinde Vezir-i Azam Kethüdası Muhsinzade Abdullah Ağa ve bölük ağaları tarafından Küçükçekmece civarında mehter ve alaylarla karşılandı. 6 Aralık'ta Sadrazam Çorlulu Ali Paşa tarafından Padişah III. Ahmed'in huzuruna çıkan Devlet Giray, hanlığın kendisine verildiği bildirilince: *"töhmət-i azim ile ma'zül olmuş kulunum, daha nice hânlığa lâyıq sultânlar var. Birin*

²²⁸ Topal, **Nusretname**, s. 710

²²⁹ Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 430

²³⁰ **A. DVNS. MHM. d.**, 115/2028-2029-2030 (bkz. EK-I)

²³¹ 13 Kasım 1708 **BOA. C. MTZ.**,20/958 (bkz. EK-İ), Söylemez, **Es-seb'ü's-Seyyâr**, s. 433, **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 257, Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa ise tersi bir bilgi vererek Devlet Giray'ın Sakın Adası'ndan getirildiğini belirtmektedir. Topal, **Nusretname**, s. 710

istihdâm buyurun. Bu kullarından daha a'lâ rızâ-yı humâyûnları üzre hidmet iderler” diyerek daha önce hanlıktan azledilmesinin dargınlığı ile verilen görevi reddetmişti. Devlet Giray’ın bu sitemi karşısında III. Ahmed “*Ben sordum su'âl eyledim senin aslâ ve katâ cürmün yoğ imiş seni hânlığa lâıyk gördüm ve senden hidmet memül iderim*” diyerek bir noktada onu temize çıkardıktan sonra görevi kabul etmeye ikna etti.²³²

Hanlığın Padişah III. Ahmed tarafından resmen bildirilmesinden sonra adet üzere kırmızı kadife üzerine kaplanmış samur kürk, kalpak, iki adet mücevher sorguç, yine mücevherlerle süslenmiş bir at hediye edilerek konakladığı Kara Bayram Ağa’nın evine yolcu edildi. 14 Aralık günü Ramazan Bayramı için namazını Sultan Ahmed Han Cami’nde kılan Devlet Giray, daha sonra Padişah III. Ahmed ve Osmanlı devlet erkanından kişilerle bayramlaştı. Bir süre daha kendisine tesis edilen konakta kalmaya devam eden yeni Kırım hanı 22 Aralık’ta tekrar Padişah III. Ahmed ve Sadrazam Çorlulu Ali Paşa ile görüşerek istişarelerde bulundu, yine kendisine kürk ve mücevherlerden oluşan birçok hediyeler ihsan edildi. Son görüşmeden sonra Kırım’a dönmek için izin alan Devlet Giray, 24 Aralık günü sadrazam tarafından Kara İbrahim Paşa çiftliğine kadar geçirildi ve burada son bir ziyafet verildi. Küçükçekmece’ye kadar alaylar eşliğinde geçirilen Devlet Giray, uğurlama merasimi bittikten sonra Kırım’a doğru gitmek üzere yola çıktı.²³³

II. Devlet Giray Kırım’a dönüş yolundayken kardeşleri Kaplan Giray ve Mengli Giray da İstanbul tarafından görevlendirilmiş kapıcıbaşı ile birlikte Rumeli’ye yerleştirilmek üzere getiriliyorlardı. İsmail Kasabası civarında karşılaşan kardeşler kısa bir vedalaşmadan sonra yollarına devam ettiler ve Kaplan Giray Fındıklı’ya, Mengli Giray ise Kadıkaryesi’ne iskân ettirildi. Daha sonra görüyoruz ki II. Devlet Giray

²³² Topal, **Nusretname**, s. 711, III. Ahmed’in burada Devlet Giray’ı soruşturduğu kişi kaptan-ı derya Hacı İbrahim Paşa olabilir. Raşid Mehmed Efendi’nin aktardığına göre İbrahim Paşa, Devlet Giray’ı Rodos Adası’nda ikamet ettiği sırada sık sık ziyaret etmiş ve yapmış olduğu bu ziyaretlerdeki istişareler sonucunda İstanbul’da ona karşı olan olumsuz fikirler karşısında kendi görüşlerini belirterek bu fikirlerin değişmesinde rol oynamıştı. **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 257

²³³ Topal, **Nusretname**, s. 711-712, Hanlık tevdi edilen II. Devlet Giray’a adet üzere 5000 esedi kuruş ve 160 akçeden 20 yük olarak toplamda 12500 kuruş yıllık ücretinin verilmesi hakkında: **BOA. AE. SAMD. III.**, 105/10346 (bkz. EK-J)

kardeşlerinin entrikalarından şüphe duymuş ve bunun üzerine onların arkasından iş çevirmesini engellemek için Rodos'a sürülmelerini sağlamıştı.²³⁴

II. Devlet Giray, 1709 Ocak ayında Bahçesaray'a vardığında kardeşi Saadet Giray'ı kalgay, oğlu Baht Giray'ı da nureddin tayin etti. Veliht atamalarını halleder halletmez ilk iş olarak daha önceki hanlık döneminde kendisine karşı arkasından işler çeviren vezir Merdan Ali Ağa ve müftü Ebussuud Efendi'nin ortadan kaldırılması için harekete geçti. Bu iki muhalifin cezalandırılması için İstanbul'dan izin almayı ihmal etmeyen II. Devlet Giray buna rağmen amacında başarılı olamadı. Han tayini sonrası başlarına gelecekleri tahmin eden Merdan Ali Ağa Bağdat Valisi'nin himayesine sığınmış, Ebussuud Efendi ise derviş kılığına girerek hayıplara karışmıştı. II. Devlet Giray'ın amacı onları idam etmektir ancak yine de önündeki büyük Rusya krizi öncesi bu şahısların entrikalarından bir şekilde kurtulmuş oldu.²³⁵

²³⁴ Söylemez, *Es-seb'ü's-Seyyâr*, s. 434, Özge Togrul, "Akdeniz Adalarına Sürgün Edilen Kırım Hanları", *Mediterranean Journal of Humanities*, C.8 Sayı. 1, Antalya, 2018, s. 360

²³⁵ Söylemez, *Es-seb'ü's-Seyyâr*, s. 434-435

3.3. 1711 Prut Savaşı'nda Kırım Hanlığı ve II. Devlet Giray'ın Rolü

1699 Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Kutsal İttifak üyelerine karşı vermiş olduğu mücadeleyi kaybetmiş ve bundan sonra en azından barış koşullarında daha fazla toprak kaybetmeme, eğer dünya siyasi krizlerinden fırsat yakalayabilirse de kayıplarını telafi etme politikasını izlemeye başlamıştı. Rusya tehdidine karşı savaş yanlısı olan II. Devlet Giray daha önce de bahsedildiği üzere doğrudan bu politika sebebi ile azledilmişti. Bu savaş karşıtı tutum III. Ahmed'in saltanatında tamamen devlet politikası haline geldi diyebiliriz. Nitekim yeni padişah tüm devlet işlerini sadrazam ve diğer görevlilere bırakarak kendisi av eğlenceleri ile meşgul olup keyfinin yeni savaşlar sebebiyle bozulmasını hiç istemiyordu.²³⁶

Mağlup tarafta hal böyle iken kazananlar arasında ise ciddi bir hakimiyet mücadelesi başlamıştı. Batı Avrupa'da İspanya Kralı II. Charles arkasında bir varis bırakmadan 1700 Kasım'ında ölünce 1701 yılı başında başta İngiltere ve Fransa olmak üzere birçok Avrupa devleti arasında İspanya Veraset Savaşı patlak verdi.²³⁷ Öte yandan kazanan tarafın bir diğer üyesi Rusya ise Karlofça Antlaşması sonucunda Karadeniz'deki emellerini erteleyerek gözünü Baltık Denizi'ne dikmişti. Rus Çarı I. Petro bu amaç doğrultusunda henüz Osmanlı Devleti ile savaşlar devam ederken yapmış olduğu 1697 tarihli Avrupa seyahatinin dönüşünde Rawa kentinde Lehistan Kralı II. Augustus ile görüşmüş ve İsveç'e karşı planlarından bahsederek yanına çekmeye çalışmıştı.²³⁸

Çar I. Petro'nun Avrupa seyahati dönüşü bu girişimi ancak Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesini takiben faaliyete konulabilmişti. Rawa'daki görüşmeden sonra o sırada henüz 18 yaşında bulunan XII. Charles'ın (Demirbaş) yönetimindeki İsveç'e karşı savaşa pek de zor olmayan bir şekilde ikna olmuş olan Lehistan Kralı II. Augustus, Ocak 1700 tarihinde İsveç topraklarına girerek savaşın fitilini ateşlemişti. İsveç'i işgal planında Lehistan'a yardımcı olacak bir başka müttefik olan Danimarka da mart ayında savaşa

²³⁶ Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu, Haz. İlyas Kamalov, Çev. İbrahim Allahverdi, İstanbul, 2020, s. 31

²³⁷ James Falkner, *The War of the Spanis Succession: 1701-1714*, South Yorkshire, 2015, s. 14

²³⁸ *Journal de Pierre le Grand*, Haz: George Jaques Decker, Berlin, 1773, s. 4-5, Vernadsky'e göre I. Petro, Osmanlı'ya karşı bir ittifak arayışı ile bu seyahate başlamış ancak İsveç'in içinde bulunduğu zor durumu fark ettiğinden bir an evvel bu durumdan faydalanmak istemesiyle karar değiştirmişti. Vernadsky, a.g.e., s.195

dahil oldu. Bu sırada Rusya ise Karlofça'dan arta kalan bir mesele olarak Osmanlı Devleti ile barış antlaşması için yoğun diplomatik faaliyetlerde bulunuyordu. Nitekim temmuz ayında İstanbul Antlaşması'nın imza edilmesinin hemen ardından ağustos ayında Rusya da İsveç'e karşı harp düzeni alarak harekete geçti.²³⁹

Henüz 18 yaşındaki XII. Charles, ülkesine kasteden bu üç devletle mücadeleden çekinmemiş ve beklenenden çok daha iyi bir şekilde direniş göstermişti. Düşmanlarını bir bir etkisiz hale getirmek amacıyla ordusunun başına geçen XII. Charles ilk olarak Danimarka üzerine yürüdü ve kısa süre sonra savaştan çekilmeye mecbur kıldı. XII. Charles'ın Lehistan'daki mücadelesi ise biraz daha farklı bir boyuttaydı çünkü Kral II. Augustus Rus yanlısıydı ve herhangi bir savaşta mağlup edilmesinin yeterli olmayacağını, doğrudan iktidar değişiminin gerçekleşmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu amaçla ilk olarak Lehistan'dan ele geçirdiği bölgelerde Stanislaw Leszczyński'yi kral ilan etti. Ardından yeni kralın meşruiyetini ilk olarak II. Augustus'a kabul ettirmek üzere yeni bir sefer düzenledi. 1706 Şubat'ında Fraustadt Muharebesi'nden zaferle ayrılan XII. Charles savaş sonrası yapılan barış antlaşmasıyla Stanislaw Leszczyński'yi yeni Lehistan kralı olarak kabul ettirmiş ve böylece Rusya ile girişilecek mücadele öncesinde arkasında herhangi bir düşman bırakmamıştı.²⁴⁰

Lehistan ve Danimarka'dan çok daha büyük bir güç olan Rusya'nın etkisiz hale getirileceği bir savaşta İsveç'in müttekiplere ihtiyacı vardı. Bu amaçla 1707 yılında Rusya'nın azılı düşmanı konumundaki Kırım Hanlığı'nın desteğini almak amacıyla Lehistan'ın İsveç taraftarı yeni kralı Stanislaw Leszczyński İstanbul'a bir elçi gönderdi. Leh elçisi, Rusya'ya girişilecek savaşta Kırım kuvvetlerine müsaade edilmesini eğer bu istekleri onaylanırsa Osmanlı Devleti'nin karlı çıkacağını, çok zor durumda kalacak olan Rus çarından tüm istediklerini hatta Azak'ı bile geri alabileceklerini belirtiyordu.²⁴¹ Hatta aynı sıralarda Özi Valisi Yusuf Paşa'nın da Mehmed Ağa isimli bir aracıyla İsveç Kralı ile iletişime geçtiği biliniyor ancak bu elçinin hiçbir diplomatik yetkisi bulunmuyordu.²⁴² Nitekim II. Devlet Giray Kırım tahtına yeniden oturduktan sonra ısrarlı bir şekilde İsveç

²³⁹ Nicholas V. Raisanovsky ve Mark D. Steinberg, **A History of Russia**, New York, 2019, s.193

²⁴⁰ Raisanovsky ve Steinberg, **a.g.e.**, s. 194, Bushkovitch, **a.g.e.**, s. 246

²⁴¹ Крылова Т. К "Русско-турецкие отношения во время Северной войны", **Исторические записки**, Ed: б.д. греков, С. 10, 1941, s. 268

²⁴² Akdes Nimet Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, C. 1, Ankara, 1951, s. 69

yanında savaşa girilmesini teklif etmiş olsa da bunlar İstanbul tarafından göz ardı ediliyordu. Buna rağmen Raşid Mehmed Efendi'ye göre Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın el altından XII. Charles ile görüştüğü ve yardım vaadinde bulunduğu biliniyordu ve bu girişim ortaya çıkınca kesin bir dille buna son verilmesi emredildi.²⁴³

İstanbul'dan umduğunu bulamayan XII. Charles diğer taraftan kendisine yeni müttefikler kazanmayı bilmiştir. 1708 yılında Kossak Hatmanı Mazepa, Rus hakimiyetinden sonsuza dek kurtulmak ve bağımsız olmak amacıyla sürekli kendilerine karşı baskı uygulayan Rusya'ya sırt çevirerek İsveç saflarına katıldı.²⁴⁴ Lehistan'ın güvence altına alınması ve Kossakların kendisine katılmasıyla Rusya üzerine yapılacak büyük saldırı için gerekli koşulların sağlandığını düşünen XII. Charles, 1709 yazında harekete geçti. Daha önce doğrudan Moskova üzerine yürüme planı yapılmasına rağmen Hatman Mazepa'nın önerisi üzerine sefer rotası Ukrayna üzerine çevrildi. Emrindeki 30.000 kişiden mütecaviz ordusu ve Kossaklarla beraber Poltava Kalesi'ni kuşatan XII. Charles beklemediği bir şekilde Rus kuvvetlerinin baskınına uğrayarak 8 Temmuz 1709 tarihinde büyük bir bozguna uğradı.²⁴⁵

Baskın sırasında bacağından yaralanan Kral XII. Charles yanında bin kadar askeri ile savaş meydanından kaçmayı başarmış ve doğruca Özi Nehri'ne hareket etmişti. Özi kıyılarına ulaşan Kral, karşı kıyıdaki Çehrin Kalesi'ne geçerken onunla beraber yalnızca üç yüz kadar askeri gelebilmişti. Geri kalanlar takibe koyulmuş olan Rus birliklerine karşı krallarına zaman kazandırabilmek için gönüllü olarak mücadeleye girmişler ancak uzun süre direnememişlerdi. Hatta takibe koyulan Ruslara karşı zaman kazanmak için XII. Charles yanındaki birçok eşyasını Özi Nehri'ne dökmek zorunda kalmıştı.²⁴⁶

Çehrin tarafına geçmiş olan XII. Charles, Lehlilerin olası ihanetinden çekindiğinden burada da fazla duramadı ve daha önce birçok defa iletişime geçmiş olduğu Özi Valisi Yusuf Paşa'nın kontrolünde olan Özi Kalesi'ne doğru Osmanlı Devleti'ne

²⁴³ **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 289, Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, Çev. Özdemir Çobanoğlu, C. 3, Ankara, 1980, s. 324

²⁴⁴ Gabriele Esposito, **Armies of the Great Northern War: 1700-1720**, Osprey Publishing, 2019, s. 5

²⁴⁵ Raisanovsky ve Steinberg, **a.g.e.**, s. 195, Tahir Sevinç, "İsveç Kralı XII. Şarl'ın Osmanlı Devleti'ne İlticası ve İkameti (1709-1714)", **History Studies**, C. 6, S. 1, Ocak 2014, s. 140, Magocsi İsveç-Kozak ittifak ordusu büyüklüğünün 22.000 ila 28.000 civarında olduğunu belirtmektedir. Paul Robert Magocsi, **A History of Ukraine: The Land and Its Peoples**, University of Toronto Press, 2010, s. 262

²⁴⁶ Topal, **Nusretname**, s. 719

sığınmak için harekete geçti. Özi Kalesi'ni kuzeyden çevreleyen Aksu (Bug) Nehri kıyısına gelen Kral, kale muhafızı Sarı Abdurrahman Paşa'dan: *“el-amân bize sefûyin gönderin, ol cânibe geçirin zirâ düşmanımız ta'kib itdi. Bir ocağız söyünmemizi revâ görmen, Devlet-i aliyye sâyesine sığındık, kuşca canımızı halâs itmeğe ve ol ulu devletin âb-ı hayâtın içmeğe sebep olun”* diyerek nehri geçmek için kayık ve kaleye sığınmak için yardım talebinde bulundu.²⁴⁷ Durum karşısında ne yapacağını bilemeyen Abdurrahman Paşa, kaledeki yardımcılar ile istişarede bulundu ve bunun bir Rus entrikası olabileceğinden korktuğu için kaleye sığınmalarını kabul etmedi. Daha sonra aç ve yaralı olan İsveçlilere yardım etmek amacıyla Abdurrahman Paşa, verdiği emirle 2 kayık dolusu erzakı karşıda bekleyen Kral'a gönderdi. Erzak dolu kayıkların gelişini fırsat bilen XII. Charles ve adamları zorla bu kayıkları ele geçirerek Özi Kalesi'ne oldu bittiyle sığınmayı başardılar.²⁴⁸

İsveç Kralı'nın Özi Kalesi'ne sığınması gerçekleşikten hemen sonra Abdurrahman Paşa, Özi Valisi Yusuf Paşa'ya haber göndererek durumu bildirdi ve Yusuf Paşa da derhal İstanbul'a haber gönderdi. Bunun üzerine İsveç Kralı'nın Bender'de Yusuf Paşa'nın yanına sevk edilmesi ve burada iskân ettirilmesi emredilip bu misafirliğin yaratacağı masraflar için de bütçe tahsis edildi.²⁴⁹

XII. Charles'in Osmanlı topraklarına sığınmasının Rusya ile ilişkiler açısından sorunlara yol açtığı malumdur. Çar I. Petro bu durumu 1700 yılında yapılmış olan İstanbul Antlaşması'na aykırı olarak değerlendiriyor bu sebeple de daha henüz Poltova'dayken İstanbul'a durum hakkında hesap verilmesini istediği mektuplar gönderiyordu. Çar, bu mektuplarda Rusya ile Osmanlı arasındaki barış ve dostluğu vurguluyor buna istinaden XII. Charles'in hiçbir yere salınmamasını isterken kendi tebaası olduğunu belirttiği Hatman Mazepa'nın ise teslimini talep ediyordu.²⁵⁰ I. Petro'nun mektuplarının yanısıra Bender muhafızlığı kendisine verilmiş olan Özi Valisi Yusuf Paşa, Çar'ın görevlendirmiş olduğu heyet ile sınırda İsveç Kralı ve Hatman Mazepa'nın durumunu istişareye memur

²⁴⁷ Topal, **Nusretname**, s. 720

²⁴⁸ Topal, **Nusretname**, s. 720, Akdes Nimet Kurat, İsveç elçisi Poniatowski'nin raporlarından istifadeyle bu olayı daha farklı bir şekilde ele almaktadır. Kurat'a göre İsveç elçisi, Abdurrahman Paşa'ya 2000 altın rüşvet vermiş ve erzak yardımı bahanesiyle kayık göndermesini böylece kendisinin de başına bir iş gelmeyeceğini teklif ederek kabul etmesini sağlamıştı. Kurat, **a.g.e.**, s. 68-69

²⁴⁹ **BOA. C. HR.**, 143/7109

²⁵⁰ **BOA. A. DVNS. NMH. d.**, 6/98-99, Portakal, **a.g.t.**, ss. 67-72

kılınmıştı. Heyetin talebi de I. Petro'nun mektuplarla bildirdiği şekilde Mazepa'nın iade edilmesiydi. İstanbul'dan aldığı talimat ile kendilerine sığınmış olan hiç kimseyi teslim etmeyeceğini bildiren Yusuf Paşa ayrıca gelen heyete İstanbul Antlaşması'nı çiğneyen tarafın kendileri olduğunu, İsveç Kralı'nı takip bahanesi ile Osmanlı topraklarına girerek huzursuzluk yarattıklarını, yalnızca bu durumun bile bir savaş sebebi sayılacağını bildirerek ülkelerine geri dönmelerini istedi.²⁵¹

İlk temaslardan hiçbir sonuç alamayan Çar I. Petro, İstanbul'da bulunan elçisi Tolstoy'u bu meselenin çözümü için tam yetkili kılarak bir an önce konunun çözülmesini talep etmişti. Çar'ın bu meseledeki asıl korkusu İsveç Kralı'nın Osmanlı topraklarında kulis faaliyetlerinde bulunarak Osmanlı – İsveç ittifakının kurulmasını başarmasıydı. Bu durumun önüne geçilmesi için bir an evvel İstanbul Antlaşması yenilenmeli ve süresi uzatılmalıydı.²⁵² Diğer yandan Osmanlı Devleti de İsveç saflarında herhangi bir savaşa meyilli değildi²⁵³, yalnızca mevcut durumu kullanarak siyasi çıkar elde etmek peşindeydi. Nitekim İsveç ordusunun bu şekilde mağlup olması Rus ordusu hakkında korku yaratmıştı ve İsveç tamamen zapt edilirse Rusya'nın sıradaki hedefinin İstanbul olduğu düşünülüyordu. Yani İstanbul için İsveç – Rusya savaşı ne kadar uzarsa o kadar iyi olacaktı bu sebeple XII. Charles'ın ülkesine dönerek mücadeleye devam edebileceği bir ortam oluşturmak amaçlanıyordu.²⁵⁴

Rus elçisi Tolstoy ve Osmanlı heyeti arasında İsveç meselesi görüşülürken hayli yaşanmış ve Rusların büyük nefretini kazanarak Rus Ortodoks Kilisesi'nden aforoz edilmiş olan Hatman Mazepa, 1709 Kasım'ında iskân edildiği Bender'de ölünce meselenin bir kısmı kendiliğinden hallolmuş oldu.²⁵⁵ XII. Charles'ın durumu ise Mazepa'nın ölümünden kısa süre sonra karara bağlandı. Alınan karara göre: İsveç Kralı yanındaki 500 kadar adamı ile Lehistan sınırına kadar Bender'deki Osmanlı askerlerinin eşliğinde geçirilecek buradan sonra da İsveç'e kadar Rus birliklerinin gözetiminde

²⁵¹ Tarih-i Raşid, C. 3, s. 309-310

²⁵² Kurat, a.g.e., s. 132

²⁵³ Kurat'ın o sıralarda İstanbul'da bulunan Fransız elçisi Ferriol'ün raporlarından naklettiklerine göre Osmanlı Devleti'nin savaşa girme konusunda isteksiz olmasının sebebi sadrazam ve padişahın tamamen kendi keyifleri ve rahatlarını düşünmesinden kaynaklıydı. Kurat, a.g.e., s. 130

²⁵⁴ Sergei M. Soloviev, *History of Russia: Peter I. in Triumph and Tragedy*, Çev. Lindsey Hughes, C. 28, Florida, 2007, s. 146

²⁵⁵ Magocsi, a.g.e., ss. 256-262

memleketine gidecekti. Bu şekilde Osmanlı tarafı Kral'ın can güvenliğinden emin olacak, Rus tarafı ise Lehistan'da birlikleri ile varlığını sürdüren Stanislaw Leszczynski ile İsveç Kralı'nın herhangi bir girişime kalkışmadığından emin olacaktı.²⁵⁶

Bu şartlar altında Osmanlı ve Rusya arasındaki barışı zedeleyen olayların halledildiği varsayılmış ve İstanbul Antlaşması hükümlerinin geçerlilik süresini uzatmak için de görüşmeler yapılmıştır. Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın başında olduğu heyet tamamiyle savaş karşıtı olduğundan sürenin uzatılması konusunda herhangi bir pürüz çıkartılmamış ve sonuç olarak Türk-Rus antlaşması yenilenmişti. Bu sırada İstanbul'da bulunan Kalgay Saadet Giray da müzakerelerin bitmesini takiben Kırım'a yolcu edildi.²⁵⁷

Her ne kadar sadrazam barış yanlısı olup kendi çıkarlarını korumak istemiş olsa da barış antlaşmasının uzatılması sonrası iç siyasette dengeler değişmeye başlamıştı. Rusya ve Osmanlı arasında çıkacak olası bir savaştan fayda sağlamak isteyen İsveç ve Fransa gibi ülke elçilerinin faaliyetleri, başta Darüssade Ağası Süleyman ve Silahdar Ali Paşa olmak üzere muhaliflerin baskıları sonucu Çorlulu Ali Paşa Padişah III. Ahmed tarafından Haziran 1710'da görevinden azledildi ve yerine Köprülü Numan Paşa tayin edildi.²⁵⁸

Numan Paşa göreve gelir gelmez kötü ekonomi ve savaşlarla yıpranmış olan halkla ilgilenmeye başladı. Silahdar'ın aktardığına göre durum öyle bi hale gelmişti ki sarayda adım atacak yer kalmıyordu. Bu durum saray içinde hoş karşılanmamış ve *“Rumili ve Anadolu'nun ayağı çarıklı Türkü İstanbul'a gelüp doldu. Birkaç gün daha ağmaz-ı ayn olunur ise ikâz-ı fitneye sebep olur”* şeklinde tepkilerin oluşmasına sebep olmuştu. Nitekim Padişah III. Ahmed de bu halden rahatsız olarak Ağustos 1710 tarihinde

²⁵⁶ Soloviev, **a.g.e.** C. 28, s. 147-148, İsveç Kralı'nın dönüşü konusunda bilgi veren Silahdar, varılan anlaşmanın detayına değinmeden Rus sınır boyundan ülkesine güvenle geçebileceği konusunda Kral'a teminat verildikten sonra yol harçlığı olarak 10.000 altın ihsan edildiğini aktarmaktadır. Topal, **Nusretname**, s. 723

²⁵⁷ **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 301, Alınan karar sonrası barış koşullarını bildirmek ve bunlara uyma konusunda Özi Valisi Yusuf Paşa ve Kırım Hanı II. Devlet Giray'a emirler gönderildi. Hüseyin Özgür Düzençi, **6 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 151-300)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur, 2022, ss. 136-139, **BOA. A. DVNS. MHM. d.**, 116/1314

²⁵⁸ **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 323-325, Silahdar konu hakkında bilgi verirken detaya girmemiş, genel hali ve işlerinin padişah tarafından onaylanmadığını kaydetmiştir. Topal, **Nusretname**, s. 727-728

Numan Paşa'yı azletti ve yerine Türk – Rus ilişkilerinde çok önemli roller oynayacak olan Baltacı Mehmed Paşa'yı sadrazam tayin etti.²⁵⁹

Baltacı Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi henüz yenilenmiş olan Türk – Rus barışının kısa sürede tersine dönmesini sağladı. Bu durumdaki en büyük etken yeni sadrazama da daha önce tüm sadrazamlara olduğu gibi Rusların barışa aykırı hareketlerini bildiren II. Devlet Giray'ın mektupları oldu. Kırım Hanı'nın gönderdiği haberlerin teyit edilmesi için Küçük Mirahur Türk Mehmed Ağa görevlendirilmiş ve hali hazırda Bender'de konu hakkında teftişte bulunuyordu. Hazırladığı raporları teslim etmek üzere sadrazam tarafından İstanbul'a çağırılan Türk Mehmed Ağa, ekim ayında İstanbul'a ulaşmıştı. Getirmiş olduğu raporlar, II. Devlet Giray'ın uzun süredir İstanbul'a mütemadiyen ilettiği bilgilerle uyuşuyordu nitekim kendisi de raporların güvenilirliği sorgulanacaksa konu hakkında en bilgili kişi olan Kırım Hanına sorulmasını istemişti.²⁶⁰

Türk Mehmed Ağa'nın beyanları ciddiye alınmış ve II. Devlet Giray zaman kaybetmeden İstanbul'a davet edilmişti.²⁶¹ 3 Kasım 1710'da Küçükçekmece civarında karşılanan Kırım Hanı, altı gün sonra Sofa Köşkü'nde Padişah III. Ahmed ile görüşerek Türk Mehmed Ağa'nın raporlarını²⁶² büsbütün doğruladığı gibi Rusya'nın ana hedefinin İstanbul olduğunu da eklemişti.²⁶³ Yapılan görüşme sonrası II. Devlet Giray adet üzere türlü hediyeler verildikten sonra istirahat etmesi için konağına gönderildi.

İstanbul'da bulunduğu bu zamanları değerlendirmek isteyen II. Devlet Giray eğer savaş açılacaksa sefere gidilmeden önce öteden beri arasının bozuk olduğu Özi Valisi Yusuf Paşa ve Boğdan Voyvodası Mavrokordato'nun azli için ricalarda bulundu. Nitekim Rusya ile savaş arifesinde Osmanlı ordusunun gözü ve kulağı olacak Tatarların

²⁵⁹ Topal, **Nusretname**, s. 730

²⁶⁰ “itimâd buyurulmaz ise hân-ı âli-şân' kulların dahi da'vet buyurun Âsitâne'ye gelsün ve Rikâbı humâyûnunuza yüz sürüp ahvâl-i düşmeni bir bir söylesin ol zaman kizb ve sıdkım nümâyân olur. Hilâfi zuhûr ider ise beni ibret-i âlem' için eşedd-i ukûbet ile dilersen katl eyle dilersen âteşe yak”, Topal, **Nusretname**, s. 733-734

²⁶¹ Bu sırada kalgay olan Saadet Giray ile Devlet Giray'ın arası açılmış ve yerine Baht (Deli) Giray tayin edilmişti. Boşalan nureddin makamına ise Bahadır Giray getirildi. **Gülbûn-i Hanan**, (Osman Cudi Neşri), 132, Osmanlı belgelerinde de bu durum hakkında bilgi mevcuttur ancak bu azil süreci II. Devlet Giray tarafından değil doğrudan ihtilale sebebiyet verebileceği endişesiyle İstanbul'dan emredilmişti, bkz: Düzenci, **a.g.t.**, s.148

²⁶² Kurat, İsveç elçisi Poniatowski'nin raporlarından yola çıkarak Türk Mehmed Ağa'nın İsveçlilerden rüşvet aldığını belirtmektedir. Kurat, **a.g.e.**, s. 163

²⁶³ “eğer bu düşmenin sulhüne itimâd buyurup arz-ı mahzarlara iğmâz-ı ayn olunur ise hele Kırım memleketi elden bütün gitdi, tahkik bilün ki Rumili kabza-i tasarrufunuzdan çıkmasında ve bu kâfirin kasdı İstanbul'dur. Bu câniblere yürümesinde hiçbir dürlü şekk, şübheniz kalmasun”, Topal, **Nusretname**, s. 734

başbuğunun gönlü hoş tutulmak istendi ve talepleri yerine getirildi. Özi Valisi olarak Kara Mehmet Paşa, Boğdan Voyvodası olarak ise Dimitri Kantemir tayin edildi.²⁶⁴

Padişah III. Ahmed, sadrazam ve vezirleri ile günlerce istişare yaptıktan sonra savaşın ilan edilip edilmemesi noktasında karar alınması için şeyhülislam, sadrazam, yeniçeri ağaları gibi birçok üst düzey yöneticinin katılacağı bir toplantı düzenledi. 20 Kasım günü başlayan toplantıda Rusya'nın 1700 İstanbul Antlaşması'ndan bu yana yapmış olduğu tüm ihalaller gündeme geldi ve tartışıldı. Rusya'nın barışı hiçe sayan tüm suçları karşısında III. Ahmed: "*buna cevabınız nedir ?*" diye sorduğunda toplantıda bulunan tüm yöneticiler ittifakla "*Moskov keferesi üzerine sefer vâcib oldu, emr sizden hidmet bizden*" cevabını verdiler.²⁶⁵ Bunun üzerine III. Ahmed sefer kararı aldı ve aynı gün şeyhülislamın fetvası yayınlandı.²⁶⁶ Kararın ardından adet üzere İstanbul'da bulunan düşman ülke elçisi konumundaki Tolstoy, Yedi Kule Zindanlarına hapsedildi.²⁶⁷

İlk hanlık döneminden itibaren Rusya karşıtı politikayla savaş ilanının mimarı olan II. Devlet Giray,²⁶⁸ henüz Kırım'dan görüşü alınmak üzere çağırıldığında tüm kozlarını oynamaya yemin etmişti. Nitekim Kırım'dan ayrılırken eşleri ve dostlarıyla vedalaşmış, İstanbul'u savaşa ikna edemezse geri dönemeyeceğini belirtmişti²⁶⁹ ancak düşündüğü gibi olmamış ve hedefine ulaşmış bir şekilde Kırım'a dönmek üzere harekete geçti. Adet üzere dönüş yolunda Mehmed Paşa Köşkü'nde sadrazamın düzenlemiş

²⁶⁴ **The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)**, Ed. Akdes Nimet Kurat, Offices Of The Royal Historical Society, London, 1953, s. 25, **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 342, Boğdan Voyvodası olarak atanan Kantemir'in ileride Osmanlı'ya ihanet ederek Rusya saflarına katılacağını göreceğiz. II. Devlet Giray savaş öncesi yaptırmış olduğu bu atamada büyük hata yapmıştı ancak dönemin şartları değerlendirildiğinde Boğdan halkının Osmanlılara karşı nefret beslediği ve savaşan taraflarda dindanşlarının olması da göz önüne alındığında bu taraf değiştirme pek de yadsınamaz. Robert K. Massie, **Büyük Petro**, Çev. Hakan Abacı, İstanbul, 2019, s. 666-667, Kantemir'in atamasını aldığı rüşvet ile doğrudan II. Devlet Giray'ın talep ettiğini Silahdar'ın şu iğneleyici satırlarından anlayabiliyoruz: "...*Hân-ı âli-şân hatrıçün şöyle bir götü pohlu kâfire ikrâmen mahsûs divân tertib olup...*" Topal, **Nusretname**, s. 740

²⁶⁵ Topal, **Nusretname**, s. 735-738

²⁶⁶ **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 341

²⁶⁷ **Robert Sutton**, s. 26, Ernst Friedrich von Fabricius, **The Genuie Letters of Baron Fabricius**, Haz. T. Becket ve P. A. Dehondt, London, 1761, s. 29

²⁶⁸ İsveç elçisi Paniatowski de en az onun kadar bu kararda etkiliydi. B. A. Артамонов, **Турецко-русская война 1710-1713**, Moskova, 2019, s. 36

²⁶⁹ İngiliz elçisi, II. Devlet Giray'ın bu beyanlarını toplanan meclise katılmış güvenilir bir kişiden duyarak aktarmaktadır. II. Devlet Giray ayrıca yıllarca devam eden Rus baskısı sonucu tebasından 3000 kişinin Rusya'ya göçmüş olduğunu da belirtmişti. **Robert Sutton**, s. 28

olduğu ziyafete katıldı ve kendisine türlü hediyeler ihsan edildikten sonra alaylar eşliğinde Küçükçekmece'ye kadar geçirildi.²⁷⁰

Kırım'a dönüş yolunda Bender'e uğrayan II. Devlet Giray, burada İsveç Kralı XII. Charles ve Kossak Hatmanı Orlik ile görüştü. Orlik ve II. Devlet Giray arasındaki görüşme; Rusya üzerine yapılacak sefer sırasındaki ortak plan ve zafer sonrası Kossakların Ukrayna'da bağımsızlığının temini üzerineydi.²⁷¹ İsveç Kralı ile yapılan görüşme de genel itibarıyla Rusya üzerine yapılacak seferin planlaması ile ilgiliydi. Savaş kararının ilanından sonra II. Devlet Giray'a Rusya sınırında hareket serbestisi fırsatı doğmuştu. XII. Charles'a göre bu fırsatı değerlendirmek için Varonej'de inşa edilen donanma hedef alınmalıydı.²⁷² Bu öneri II. Devlet Giray tarafından kabul edilmiş görünüyor. Kırım Hanı memleketi Kırım'a döndükten sonra oğlu Mehmed Giray aracılığıyla yayınlattığı bir manifesto ile Rusya karşısındaki emellerini ilan etti.²⁷³ Akabinde birkaç hafta içinde ordusunu topladı ve planın ilk aşaması olarak Rus sınır boyundaki birçok yerleşim yerini yağmaladı ve talan etti.²⁷⁴ Bundan sonra planın ikinci aşaması ve asıl amacı olan Varonej üzerine yürümek amacıyla Mart 1711 tarihinde Mehmed Giray ve Orlik'in emrindeki 18.000 kişilik birleşik ordu Bender'den hareketle Ukrayna topraklarına girdi. Kiev ve oradan da Varonej'e kadar tüm yerleşim yerlerini talan etmek amacıyla başlayan ilerleyiş henüz Kiev'e ulaşmadan Bila Tsarkva mevkiinde son buldu çünkü Kossak – Kırım kuvvetleri bu şehrin kuşatması sırasında Rus komutan Golitsin'in yardıma geldiğini öğrenmişti.²⁷⁵ Böylelikle Varonej üzerindeki donanma yok edilememiş ama birçok ganimet elde edilip düşman bölgesi zarara uğratılmış oldu.

Kuzeyde bunlar yaşanırken güneyde ise Osmanlı orduları henüz yeni toparlanıyordu. Askeri varlığı ülkenin her bir yanına dağılmış olan Osmanlı Devleti'nin bu hantal durumu malumdu ve dönemin büyük ordularının hemen hepsi için hazırlık süreci ayları almaktaydı. 8 Şubat 1711'de Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa ordunun başında sefere iştirak etmesi için serdar tayin edildi. Sefer planı ve bu sefere katılacak

²⁷⁰ Topal, **Nusretname**, s. 740

²⁷¹ Mazepa 1709 sonlarında ölünce Kossaklar onun yerine Olrik'i tayin etmişlerdi. Magocsi, **a.g.e.**, s. 262

²⁷² Kurat, **a.g.e.**, s. 193

²⁷³ İlber Ortaylı, "Kırım Hanlığı'nın Ocak 1711 Tarihli Bir Ünersali", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim – Makaleler I**, Ankara, 2000, s. 368

²⁷⁴ Апрамонов, **a.g.e.**, s. 72

²⁷⁵ Kurat, **a.g.e.**, s. 196

birliklerin hesabı yapılarak katılması kararlaştırılan paşalara gönderilen emirlerle Edirne’de orduya katılmaları bildirildi.²⁷⁶

Rusya tarafında ise uzun süredir savaşın engellenmesi amacıyla yapılan diplomatik girişimler karşılıksız kalınca durum kabullenilmiş ve savaş hazırlıklarına başlanmıştı. 25 Şubat 1711’de Çar I. Petro’nun emri ile Uspensky Katedrali’nde “din düşmanlarına” karşı savaşılabacağı bildirilerek tüm hristiyanların bu savaşta saflarına katılmaları talep ediliyordu.²⁷⁷

İstanbul’da savaş hazırlıkları bu sırada tüm hızıyla devam ediyordu. 9 Mart günü Serdar-ı Ekrem Baltacı Mehmed Paşa, Davud Paşa sahrasında çadırını kurmuştu. Sadrazamı takiben 16 Mart’a kadar 75 oda yeniçeri ile Yeniçeri Ağası Gürcü Yusuf Paşa, cebeciler, 300 şahi top, 20 havan topu ve diğer kuşatma araçları Davud Paşa mevkiine getirildi. 16 Mart günü bizzat Padişah III. Ahmed sadrazama sancak-ı şerifi teslim etti ve yalnızca tek bir nasihatta bulundu: “*Tatar Hân'ın re'yiyle amel eyle sözünden taşra çıkma!*”²⁷⁸

İstanbul’da tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra 9 Nisan’da Osmanlı birlikleri Davud Paşa sahrasından Edirne’ye ulaşmak üzere hareket ettiler.²⁷⁹ Mayıs ayının başında Edirne’de ordugahını kuran Baltacı Mehmed Paşa diğer birliklerin kendisine katılmasını beklemiş ancak bu bekleyiş planlanandan çok daha uzun sürmüştü. 21 Mayıs’a kadar burada beklendikten sonra şimdiye kadar katılmış olanlarla yola çıkılması kararlaştırıldı

²⁷⁶ “*Tashih ve mücedded otuz bin mikdârı yeniçeri ve on bin cebeci ve yedi bin topçu tahrir olundu. Ve kapudan paşa dahi mükemmel cengâver asker ile memlû on yedi kût'a çekdirir ve yirmi yedi kût'a kalyon ve otuz kût'a galita ve altmış kût'a firkate ve yüz yirmi kût'a kancabaş sandal ve yüz bir kût'a volik tabir olunur sefâyin-i ehl-i? islâm ile hâzır ve? âmâde olmak buyuruldu. Ve üç bin nefer Mısır askeri getürmeğe Büyük Mirahûr Hacı Ali Ağa hatt-ı şerifle Mısır'a gönderildi. Ve beş yüz nefer Şam-ı dârü"s-selâm askeri dahi gelmek fermân buyuruldu*” Topal, **Nusretname**, s. 738, İngiliz Elçisi Sutton’a göre Osmanlı ordusunun büyüklüğü 118.000 kişiden mütecavizdi. **Robert Sutton**, s. 32, Fabrice’e göre 150.000 Osmanlı askerinin yanında Tatarlar 20.000 kişiden mütecavizdi. **Baron Fabricius**, s. 29

²⁷⁷ Soloviev, **a.g.e.** C. 28, s. 162, **Journal de Pierre le Grand**, s. 358

²⁷⁸ Padişahın bu tembihdeki amacı Baltacı Mehmed Paşa’nın herhangi bir sefer tecrübesinin olmaması ve Rus memleketinin sınır ve entrikalarını II. Devlet Giray’dan daha iyi kimsenin bilemeyeceğini düşünmesiydi. Topal, **Nusretname**, s. 744, **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 349

²⁷⁹ Osmanlı ordusunun Rus tehdidi altındaki Bender’e kadar ilerlemesi planlanıyordu. Bunun için planlama yapılırken ordunun dinleneceği menzil noktaları belirlenmişti. Edirne de özellikle Anadolu ve diğer coğrafyalardan gelecek orduların buluşma noktası olarak belirlenmiş menzillerden biriydi. Tüm menzil planı hk bkz: Hakan Yıldız, **Haydi Osmanlı Sefere!**, İstanbul, 2006, s. 154

ve geciken paşalar için ise tehdit dolu mektuplar gönderilerek bir şekilde yetişmeleri emredildi.²⁸⁰

Osmanlı orduları güneyden kuzeye doğru hareketini menziller boyu devam ettirirken Rus birlikleri de güney yönünde hareket ediyordu. Çar I. Petro'nun amacı henüz Osmanlı orduları Tuna boylarına gelmeden İsakçı mevkiini tutup karşıya geçmelerini engellemekti. Bu amaçla Şeremetev isimli komutanını görevlendirmişti ancak yol üzerinde Tatarların baskınları ve otlakları yok etmesi gibi durumlardan dolayı planın iki hafta gerisinde kalan Şeremetev geri dönmek zorunda kaldı. Yaş istikametinde dönüş yolundayken, Mehmed Giray emrindeki askerlerle Şeremetev'in ordusuna baskın yaparak kayıplar verdimiş ve Rus ordusunun tüm araç gereci dahil birçok ganimet elde etmişti.²⁸¹

Şeremetev'in başarısız girişimi sonrası Osmanlı orduları İsakçı mevkiinden Tuna Nehri'nin karşı yakasına geçiş için köprüler kurulurken 12.000 kişilik başka bir Rus öncü kuvvetinin baskın için harekete geçtiği öğrenilmişti. Esasen bu bölgede geçiş yolları at sırtında çoktan karşıya geçmiş olan Tatar öncü birlikleri tarafından korunuyordu ve Şeremetev'in kaçıışı sonrası baskın pek mümkün değildi.²⁸² Yine de bu sırada Tatarlara karşı Osmanlı paşaları arasında sebebi anlaşılmayan bir güvensizlik meydana gelmişti. Kırım orduları ile sefere katılmış olan Kırımî, Osmanlı paşaları arasında geçen konuşmalarda "*kavm-i Tatar bir vefasız askerdir küffara tebaiyyet iderise hal iraksa olur*" şeklinde şüphelerin mevcut olduğunu aktarmaktadır.²⁸³

Yaşanan tedirginlik sonrası Osmanlı ordularının Tatarlar'ı takiben Tuna'nın karşısına geçtikleri malumdur. İsakçı'dan sonraki menzil olan Kartal mevkiinde Sadrazam bir süre dinlenmek için kamp kurdurduktan sonra genel durumu öğrenmek için II. Devlet Giray'ı yanına çağırdı. Kırım Hanı'ndan durum hakkında bilgileri alan Sadrazam daha sonra onun Davud Paşa'nın emrindeki süvarileri de alıp keşif yapmasını istedi. Bu doğrultuda hareket eden II. Devlet Giray kısa bir süre sonra Kantemir'in

²⁸⁰ Yeniçeri Kâtibi Hasan, **Prut Seferi'ni Beyanımdır**, Haz. Hakan Yıldız, İstanbul, 2008, s. 15

²⁸¹ Massie, **a.g.e.**, s. 667, **Prut Seferi'ni Beyanımdır**, s. 20-21

²⁸² **Prut Seferi'ni Beyanımdır**, s. 21, Kırımî'ye göre bu Tatar öncü birliklerinin başında Cavım Mirza bulunuyordu. **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 147

²⁸³ **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 148-149

ordusuna tesadüf ederek ani bir baskında bulundu. Birçok esir ve kayıp veren Kantemir bu temastan sonra çekilmeye mecbur kaldı.²⁸⁴

18 Temmuz günü ise Osmanlı ve Rus kuvvetleri arasındaki ilk önemli temas gerçekleşti. General Janus komutasındaki Rus birlikleri Prut'un karşı sahilinde göründüklerinde savaş tecrübesi hiç olmayan Baltacı Mehmed Paşa korkuya kapılarak bir anlık geri çekilmeyi düşünmüştü ancak onun bu düşüncesi II. Devlet Giray'ın teskin edici konuşması ile son buldu.²⁸⁵ Esasen II. Devlet Giray, Bogul menzilineki bu karşılaşmadan sonra düşmanın görüldüğü bir alandan karşıya geçilmesini uygun görmeyerek farklı bir mevkiinin değerlendirilmesini önermiş ve muharebeden kaçınmıştı.²⁸⁶

Kırım Hanı'nın önerisi Sadrazam tarafından kabul edilmemiş ve Bogul mevkiinden Prut Nehri geçilmesi için karar verilmişti. Köprüler kurulup Osmanlı asker ve mühimmatları karşıya geçirilirken Tatar askerleri de atları üzerinde geçiyorlardı. Talih eseri Çar I. Petro ve Janus arasındaki anlaşmazlık sayesinde herhangi bir Rus tehdidi olmaksızın bütün Osmanlı kuvvetleri karşıya geçmeye muvaffak oldu.²⁸⁷

Osmanlı birlikleri arasından karşı yakaya geçen II. Devlet Giray'ın emrindeki Tatarlar dışında Tatar Salih Paşa da bulunuyordu. Bu iki Osmanlı ve Kırım birlikleri daha önce karşı kıyıda görünen Janus'u amansız bir takibe koyuldular.²⁸⁸ Bu sırada Çar I. Petro, Janus'a haber göndererek doğrudan Stanileşti mevkiinde kurmuş olduğu karargâha gelmesini emretmişti.²⁸⁹ Yani Janus Kırım ve Osmanlı birliklerini asıl Rus ordusunun üzerine çekerek istemeden önemli bir bilgiyi kaçıyla ifşa etmiş oldu. Bu sırada durumun önemini anlayan II. Devlet Giray Rus ordusunu kuşatmak için sürekli olarak Baltacı

²⁸⁴ Hakan Yıldız, "1711 Osmanlı – Rus Savaşında Kırım Tatarları", **Tarih – Toplum – Hukuk Bağlamında Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yazıları**, Ed. Gökhan Ak, İstanbul, 2019, s. 457

²⁸⁵ Massie, **a.g.e.**, s. 670

²⁸⁶ "Ey vezir-i mükerrem paşa oğlum! Şimdi ferman buyurulan mahalden köprülere mübaşeret olunup; asakir-i manşure nehr-i Purut'u geçer iken bir miktardaki geçip, bir miktardaki dahi geçmemiş bulunup; ol vakitte, kafir-i bidinin büyük tabur-ı menhüsesinden on iki bin katanası ifraz olunmuş! Ve ne canibe gittiği dahi henüz malûmumuz olmayıp, işbu gece mahallinde baskın eder ise iş gayri olur, Hal yaman olması emr-i mukarrerdir, Zira bu kafir, bir allak kafirdir! Zira uğrumuza böyle beş-altı bin kafir gelip tabur olmak üzere gendiyi göstere; bu kerre bundan hile çıkar! Hele dahi mülahaza buyurun. Ve sonra asakir-i munsurenin inhişamına ba'is olursuz!", Göynüklü Ahmed Efendi, **Tarih-i Göynüklü**, Haz. Songül Çolak ve Metin Aydar, İstanbul, 2019, s. 58

²⁸⁷ **Prut Seferi'ni Beyanımdır**, s. 32

²⁸⁸ Kurat, **a.g.e.**, s. 451-452

²⁸⁹ Massie, **a.g.e.**, s. 670

Mehmed Paşa'dan piyade ve top desteği talebinde bulunuyordu.²⁹⁰ Sadrazam ilk olarak bu isteği kabul ederek 8 adet top göndermiş olsa da daha sonra Rus birliklerinin ani bir baskınına karşı zor durumda kalma korkusundan topların geri getirilmesini istemişti.²⁹¹

Talebi yerine getirilmeyen II. Devlet Giray, Rus öncü ordusunu kuşatamayarak elinden kaçırmıştı ancak Janus'un doğrudan Çar I. Petro'nun karargahına gitmesi, II. Devlet Giray'ın inatla takibi bırakmaması ve talih eseri Rus o

rdusunun su ihtiyacını karşılamak üzere Prut sahillerine inmesi sonucunda bütün Rus ordusunu Prut sahillerinde çevreleyerek tamamen hareketsiz bırakmıştı.²⁹² 21 Temmuz günü kuşatılan Rus ordusuna karşı hiçbir girişimde bulunmadan topların gelmesini bekleyen II. Devlet Giray, Osmanlı birliklerinin öncüsü olarak cepheye ulaşan yeniçerilere ve onların ganimet hırslarına engel olamadı. Top atışlarıyla yıpratılmamış ve sabaha kadar yeni mevziler kuran Rus ordularına karşı yeniçerilerin ardı ardına yaptıkları tüm saldırılar başarısız oldu. Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa ise ancak yeniçerilerin bu başarısız girişimlerden yılmasından sonra duruma hâkim olabildi.²⁹³

Bu sırada Prut Seferi'nin bir diğer ayağı olan Karadeniz'de ise işler pek iyi gitmiyordu. Henüz sefer planlamaları yapılırken Osmanlı donanması İzmirli İsmail Paşa'nın emrine verilmiş ve Ruslar Kırım'a yürürse Tatarlar ile Or-Kapı'yı tutması, Ruslar Tuna üzerine yürürlerse Azak Kalesi'ni kuşatması emredilmişti.²⁹⁴ Nitekim Ruslar Tuna üzerinden hareket edince İsmail Paşa doğrudan Azak Kalesi'ne yöneldi ancak burası 1696'dan beri I. Petro tarafından mükemmel şekilde tamir edilmiş ve çok dayanıklı bir hale getirilmişti. Bu sebeple Ağustos ortasına kadar birkaç başarısız girişim sonrası kalenin ele geçirilemeyeceği anlaşıncı kuşatmadan vazgeçilmişti.²⁹⁵ Diğer yandan Kırım'da bulunan Nureddin Bahadır Giray'ın yapılan barış görüşmelerinden haberi olmaksızın Don ve Kuban Nehirleri boyunca yaptığı akınlar bilinmektedir. Bahadır Giray'ın yaptığı bu akınlar Rus – Kalmuk orduları tarafından durutulduğu gibi Kuban

²⁹⁰ “*Aman aman, bize piyade askerin yetiştiresiz! Ve hem su ve hem zahire, Eğer yetişmez ise kafir-i bi-din önümüzden kaçır, zabt edemeziz! Sanra dağa girer, Dağ ise hem ormanlık ve hem bataklıktır. Hal yaman olur, Son pişimanlık akça etmez*”, Yıldız, **a.g.m.**, s.460

²⁹¹ **Prut Seferi'ni Beyanımdır**, s. 49-52

²⁹² Kurat, **a.g.e.**, s. 473

²⁹³ **Umdetü't Tevârih**, (Necib Asım Neşri), s. 151

²⁹⁴ Topal, **Nusretname**, s. 742

²⁹⁵ Kurat, **a.g.e.**, s. 576-577

boyundaki Tatar ahali de büyük kıyıma maruz kaldı. Netice olarak Bahadır Giray da Karadeniz cephesinde herhangi bir fayda sağlayamayarak memleketine dönmek zorunda kalmıştı.²⁹⁶

Karadeniz'deki bu vahim duruma rağmen kuşatma altına alınmış olan Çar I. Petro'nun ordu mevzileri Osmanlı topçularının yetişmesi ile birkaç saat aralıksız bombardımana tutuldu. Ruslar sıkışıp kaldıkları Prut sahilinde ağır bombardıman karşısında daha fazla dayanamadı ve beyaz bayraklar çekilmek suretiyle saldırının sonlandırılmasını talep ettiler. Rus tarafının barış ve uzlaşma talepleri karşısında Sadrazam, hemen büyük bir toplantı düzenleyerek konu hakkındaki fikirleri dinledi. II. Devlet Giray bu toplantıda çok net bir şekilde acele edilmemesini ve barış teklifinin altından bir fitne çıkabileceğini belirtti.²⁹⁷ Esasen Kırım Hanı'nın fikirleri Baltacı Mehmed Paşa tarafından pek ciddiye alınmıyordu. Sonuç olarak toplantı dağıldıktan sonra kendi vezirleri ile yaptığı özel istişare sonrası barış görüşmelerine başlanması kararını verdi.²⁹⁸

Sadrazamdan müzakerelerin başlangıcı yönünde haber alan I. Petro, Şafirov'un başkanlığında Artemy Volinski, Peter Beztuzhev ve Mikhail Beztuzhev'in dahil olduğu olduğu dört kişilik bir heyet oluşturdu.²⁹⁹ Oluşturulan heyet I. Petro tarafından kölelik dışındaki tüm teklifleri kabule yetkili kılınmıştı.³⁰⁰ Başlı başına bu durum Rus ordusunun içinde bulunduğu fena durumu izah etmektedir. Yapılan görüşmeler sonucu 23 Temmuz'da barış koşulları üzerinde uzlaşma sağlandı, buna göre: 1696 yılında Rusya'nın Azak'ı ele geçirmesiyle başlayıp daha sonra Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları ile elde ettiği tüm kazanımlar terk edilecek, Özi'nin güney sahilllerinde inşa edilmiş tüm kaleler yıkılacak, Azak terk edileceği gibi Karadeniz'deki tüm donanma sökülecek, Rusya'nın

²⁹⁶ A.g.e., s. 579-582

²⁹⁷ “Ey Paşa oğlum, bu husûsda acele buyurman. Her umûrını müşâvere idüp Şer'e tatbîk iderek eylen. Ve hem bu umûr büyük umûrdur, üzerinize bütün işi alman, sonra zahmet çekersiz. Zîrâ bu kâfir bir allâk kâfirdür. Ben bu kâfirin hilesin çok gördüm ve pederim zamânında dahi çok hilesi zuhûr görülmüşdür. Hele basîret üzre olası”, **Tarih-i Göynüklü**, s. 76

²⁹⁸ Sadrazamın barış görüşmelerine ikna olması konusunda Çariçe Katerina ile münasebeti ve rüşvet aldığı konusunda söylentiler mevcuttur. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Refik, **Baltacı ve Büyük Petro**, İstanbul, 2012, s. 81. Bu noktada konuya aydınlık getirebilecek çok önemli bir nokta vardır ki o da II. Devlet Giray'ı ileride görüleceği üzere azledildikten sonra ikamet ettiği Sakız Adası'nda ziyaret eden Egmont ve Heyman'ın kaydettikleridir. Seyahatnamede aktarıldığına göre II. Devlet Giray, Sadrazamın rüşvet aldığına inanmadığını belirtmişti. **Travels Through Part of Europe**, s. 256

²⁹⁹ Soloviev, a.g.e. C. 28, s. 176

³⁰⁰ Massie, a.g.e., s. 674

Lehistan'daki varlığı son bulacak ve İsveç Kralı XII. Charles ülkesine gitmek için tam serbesti kazanaktı.³⁰¹

Osmanlı tarafından belirlenen bu barış koşulları tek şartı köleliğe razı gelmemek olan I. Petro tarafından sevinçle karşılanmıştır. Nitekim şartlar arasında Kırım Hanlığı ile ilgili ciddi maddeler bulunmuyor ve tekrar bağlanması umut edilen yıllık haraç söz konusu dahi edilmiyordu. Barış görüşmelerine II. Devlet Giray'ın alınmadığı veya söylediklerinin herhangi bir tesir etmediği malumdur.³⁰² Sonuç olarak I. Petro'yu sevindiren bu haber Kırım Hanı'nı derinden üzmüş hatta sinirden ağlamasına dahi sebep olmuştu.³⁰³

Prut sahillerinde Osmanlı ve Rus taraflarının anlaşarak imza ettikleri barış sonrası iki taraf da memleketlerine dönmek üzere hareket ettiler. Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa ordusunun başında Edirne'ye yol almışken İstanbul'da onun aleyhinde yoğun faaliyetler başladı. 18. yüzyıl Osmanlı iç siyasetinin bir klasiği olarak bu tür entrikalar pek yaygındı. Nitekim Silahdar Ali Ağa ve Şeyhülislam Paşmakcızade Seyyid Ali'nin başını çektiği muhalifler; barış antlaşmasının üzerinden haftalar geçmesine rağmen hiçbir koşulun Ruslar tarafından yerine getirilmediğini, Sadrazamın rüşvet alarak Rus Çarını serbest bıraktığı gibi ithamlarda bulunarak Padişah III. Ahmed'i doldurmaya çoktan başlamışlardı.³⁰⁴ Gerçekten de Ruslar özellikle Azak Kalesi olmak üzere pek çok antlaşma şartını yerine getirmek için ayak direliyorlar yerine getirilse dahi mümkün mertebe geciktiriliyordu.

Padişah III. Ahmed'in ilk olarak henüz olaylar taze iken bu ithamlara inanmadığı ve muzaffer sadrazamı azletmek istemediği biliniyor. Padişahın görüşlerini kısa zaman içinde değiştiren olay ise Baltacı Mehmed Paşa'nın henüz İstanbul'a gelmeden ordunun maaşlarını dağıttığı haberi oldu. Muhaliflerin de etkisi ile III. Ahmed artık Sadrazamın

³⁰¹ Aynı yer.

³⁰² Kırım Hanı'nın belki de bu sıradaki tek destekçisi olan Sebzi Mehmed Efendi barış koşullarının mimarlarından Osman Kethüda'ya şunları söylemişti: “*Dinle, imdi siz kendü re'y ü tedbîrinize gurûrlanup başlı başınıza iş işlediniz, bu işin re'y ü tedbîrinde Tatar Hân hazretlerine mürâca'at itmeyüp âdem yirine komadınız. Bu işin sonı fenâ olıyardur. Sonra peşimân olasız ammâ fâ'ide itmiye. Bu misillü işlerin bir ikisin gördük, ana binâ'en söyledik*” **Tarih-i Göynüklü**, s. 90

³⁰³ Massie, **a.g.e.**, s. 675

³⁰⁴ **Tarih-i Raşid**, C. 3, s. 367-368

makamını korumak amacıyla orduyu kullanacağını ve kendisini tahttan indirmek için İstanbul'a yürüyeceğini düşünmeye başlamıştı.³⁰⁵

Bu sıralarda muhalif kesime II. Devlet Giray da dahil olmuştur. Sefer sırasında ve barış görüşmelerinde kendisine hiçbir şekilde itimad göstermeyen Sadrazamdan nefret eden Kırım Hanı onun azledilmesi için şikâyet mektupları gönderdiği gibi durumun ciddiyetinin anlaşılması bakımından bizzat kendisi de İstanbul'a gitmişti. Padişah III. Ahmed ile görüştüğü sırada tüm bu süreçle ilgili Sadrazam hakkındaki şikâyetlerini bir bir ilettiler. Padişah III. Ahmed de o zamanlar hayli yaşlanmış olan Kırım Hanı'nın sözlerine itimad göstermiş olacak ki "*iden bulur hâtırın hoş tut*" diyerek teskin etmeye çalışmıştı.

306

Tüm bu sebepler çerçevesinde Baltacı Mehmed Paşa'nın azledilmesine karar veren III. Ahmed kararın uygulanması için ordunun Edirne'ye ulaşmasını bekledi. 20 Kasım 1711 tarihinde Edirne'de azledildiği haberi verilen Baltacı Mehmed Paşa kendisini savunmak için birçok girişimlerde³⁰⁷ bulunmuşsa da ilk önce Trablusşam Valiliğine oradan Midilli Adası'na ve Temmuz 1712'deki ölümüne kadar kalacağı Limni Adası'na sürgün edildi.³⁰⁸

³⁰⁵ Kurat, a.g.e., s. 697

³⁰⁶ "*bu sulh ü salâh böyle olmazdı. beni söyletmediler ve bir müşâvereye getürmediler ve geldikce Eflak ve Boğdan keferesi pâyesine koyup kalpaklı gâvur geldi kalpaklı gâvur gitti deyü darb-ı mesel idüp kulağıma değin işitdirdiler. Sâye-i Devlet-i aliyyende hutbe ve sikke sâhibi İslâm pâdişâhı olam ve sancağın çeküp ve ulûfen yiyüp devâm-ı ömr-i devletin du'âsında olan kuluna bu hakâreti revâ görme pâdişâhım*", Topal, **Nusretname**, s. 753. Daha önce II. Viyana Kuşatması sırasında Murad Giray, Osmanlı'ya karşı duyduğu öfkesini gösterirken Eflak ve Boğdan kadar kendilerine değer verilmediğini belirtme gereği duymuştu. Şimdi de II. Devlet Giray'ın Eflak ve Boğdan Voyvodaları kadar değer gösterilmediğinden şikâyet etmesi Kırım ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin anlaşılması açısından dikkate değerdir.

³⁰⁷ Özellikle de önceden beri iletişiminin kuvvetli olduğu Valide Rabia Gülnuş Sultan'a yazmış olduğu mektuplar dikkate değerdir. Baltacı'nın savunmasındaki temel argüman; neredeyse hiçbir kayıp verilmeden Azak dahil birçok kalenin teslim edilmesi gibi büyük bir başarı kazandığı ve asıl azil sebebinin Prut Barışı değil İstanbul'daki muhaliflerin faaliyetleri sonucu olmasıydı. Erhan Afyoncu, **Baltacı ve Katerina**, 2015, İstanbul, s. 62-64, Betül İşpirli Argıt, **Rabia Gülnuş Emetullah Sultan**, İstanbul, 2012, s.127, Mektup örnekleri için bkz. Merve Karaçay Türkal, "Baltacı Mehmed Paşa'nın Azil Süreci ve Valide Gülnuş Sultan'a Gönderdiği Mektuplar", **USAD**, S. 15, Güz 2021, ss. 161-194

³⁰⁸ Zübeyde Güneş Yağcı, "Çorum'dan Bir Vezir-i Azam: Baltacı Mehmet Paşa", **Baltacı Mehmed Paşa Sempozyum Bildirileri**, Der. Kemal Çiçek, 2007, s. 47-49

3.4. II. Devlet Giray'ın Azledilmesi ve Ölümü

Prut Savaşı sonrası barış görüşmeleri sırasında Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa, İsveç Kralı XII. Charles'in memleketine gönderilmesi konusunda Rus heyeti ile anlaşmaya varmış ve bunun en kısa sürede gerçekleşeceğine dair bizzat şahsı adına teminat vermişti. Gerçekten de Baltacı Mehmed Paşa, antlaşma sonrası İsveç Kralı'nın gönderilmesi için ayrıntılı bir plan hazırlamış ve yolculuk sırasında tüm ihtiyaçlardan sorumlu olarak Elhac İbrahim Ağa'yı görevlendirmişti.³⁰⁹ İsveç Kralı'nın ülkesine gönderilmesi için hazırlanan bu ilk girişim, kasım ayında Baltacı Mehmed Paşa'nın azledilmesi ile sonuçsuz kaldı.³¹⁰

İsveç Kralı'nın Osmanlı topraklarında kalmaya devam etmesi başta Rusya ile imza edilen barış antlaşmasının uygulanmasında sorunlara yol açıyordu. Hali hazırda antlaşma şartlarına riayet etmek istemeyen Rus yetkililer, İsveç Kralı'nın gönderileceği sözünü hatırlatarak bu isteksizliklerine geçerli bir bahane bulmuş oluyorlardı. Bu sebeple Prut Savaşı'nın kazanımlarını kaybetmek istemeyen Padişah III. Ahmed bir an önce XII. Charles'in memleketine gönderilmesini emretti. Padişahın bu kararlılığına rağmen XII. Charles ülkesine dönmekten çekiniyor, özellikle Lehistan üzerinde yolların Rus ve Leh askerleri ile tutulduğunu iddia ediyordu.³¹¹

İsveç Kralı'nın bu tutumunu Bender Muhafızı İzmirli İsmail Paşa ve II. Devlet Giray tarafından Padişah III. Ahmed'e bildirmiş bunun üzerine de padişah konu hakkında istişare yapmak üzere Kırım Hanı'nın da bulunduğu bir meclis toplanmasını kararlaştırmıştı. Bu toplantıda Sadrazam Süleyman Paşa ve özellikle Şeyhülislam Ebezade Abdullah Efendi'nin beyanlarıyla zorla da olsa İsveç Kralı'nın memleketine gönderilmesi kararlaştırıldı.³¹² Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, bu istişareler esnasında II.

³⁰⁹ Planın asıl yürütücüleri ise II. Devlet Giray ve Bender Muhafızı İsmail Paşa idi. Düzenci, **a.g.t.**, s. 187-188

³¹⁰ Sevinç, "İsveç Kralı XII. Şarl'm...", s. 149-150

³¹¹ Düzenci, **a.g.t.**, s. 206-209, Topal, **Nusretname**, s. 770. İsveç Kralı'nın bu iddiaların odağında ise Kırım Hanı II. Devlet Giray vardı. Ona göre: II. Devlet Giray, Lehistan Kralı ile anlaşma yaparak sınırda XII. Charles'in Leh birlikleri tarafından yapılacak baskınla kaçırılacağı bir plan hazırlamıştı. Massie, **a.g.e.**, s. 711-712

³¹² "Devlet-i Aliyye'ye zahmet vermeden gayrı bir fikri olmadığı zahirdir. Müsafir ise müddet-i müsaferet tamam oldu. Gidecek ise bir an mukaddem kalksun, yok düşmenden hayf ederim derse işte saker hazır u amade duruyor. Yahud fikri böyle meks-i medid ü ikamet ise memelik-i mahrusada olan sair Nasar gibi kabul-i zimmet ile Devlet-i Aliyye üzerinden def-i sıklet eylesün. Ve illa ferman-ı aliye ita'at etmeyüp bu

Devlet Giray'ın sorumluluğu üstlenebileceğini ancak Padişahın da fiilen destek vermesi için İstanbul'dan kalkıp en azından Edirne'ye gelmesi gerektiğini önerdiğini aktarmaktadır.³¹³

Toplantı sonrası alınan kararlar ülkesine gönderileceği kesinleşen XII. Charles'a bu durum bildirildi ve alınan karara itaat etmesi istendi. İsveç Kralı, kendisine bildirilen bu emirin sadrazam ve II. Devley Giray tarafından düzenlenmiş bir komplo olduğunu, Padişah III. Ahmed'in bu durumdan haberi olmadığını düşünüyordu. Kendisinin İstanbul ile haberleşme kanalları da kesildiğinden durumu Padişaha arz edemeyen XII. Charles, ancak büyük bir olay çıkartırsa Padişahın kesinlikle duyacağını ve bu komplodan kurtulacağını tahmin ettiğinden direniş göstermeye karar verdi.³¹⁴

İsveç Kralı'nın direniş kararı sonrası onu teslim zorlamak ve yanında onunla direnişe katılan askerleri korkutmak amacıyla 29 Ocak 1713'te Bender'deki İsveç yerleşkesi tamamen kuşatıldı. Planının işlemesi için çatışmaya ihtiyacı olan XII. Charles uyarılara kulak asmayınca 31 Ocak günü barut hakları az tutulmuş olan topraklarla korkutma amaçlı olarak yerleşke bombardımana tutuldu. Yedi gün boyunca süren bu "kuşatma" İsveç Kralı ve yanındaki askerlerin canlarına kastedilmediği için hiçbir şekilde sonuç vermiyordu. Son çare olarak İsveç Kralı'nın dışarı çıkması için yerleşke dışarıdan ateşe verildi ve çok kısa sürede alevler tüm alanı kapladı. Yoğun ısı ve dumana dayanamayan XII. Charles birkaç adamıyla birlikte bulunduğu yerleşkeden çıkarak hemen yan taraftaki küçük konağa sığınmaya çalıştı ancak dışarı çıkar çıkmaz yeniçeriler tarafından üzerine çullanılarak ele geçirildi. Bu hengâme sırasında parmakları, bacağı ve yüzünden yaralar almış oldukça hırpalanmış durumda olan XII. Charles tutuklanarak Timurtaş mevkiindeki çiftliğe yerleştirildi.³¹⁵

Kalabalık Olayı olarak tarihe geçen bu durum başta İsveç olmak üzere birçok Avrupalı devlet tarafından kınanmış ve büyük bir yankı uyandırmıştı. Aynı şekilde İstanbul'da da Osmanlı Devleti'ne yakışmayacak bir olay olarak değerlendirilip bu olaydan ötürü utanç duyuluyordu. Nitekim İsveç Kralı da yaşananlardan dolayı II. Devlet

halatın birini ihtiyar etmezse ahz olunup bu tarafa getirülmesi iktiza eder.", Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid ve Zeyli**, C. 2, Haz. Abdulkadir Özcan ve diğerleri, İstanbul, 2013, s. 874

³¹³ "ben bu İsveç kralını tamâm buzlar tuttuğu vakitlerde alır götürürüm ve mahalle ulaştırırım ancak bana kalb kuvveti hiç olmaz ise bâri Edirne'ye değin teşrif ve hareket buyurun", Topal, **Nusretname**, s. 774

³¹⁴ Massie, **a.g.e.**, s. 713

³¹⁵ Topal, **Nusretname**, s. 778, Massie, **a.g.e.**, s. 713-717

Giray ve Bender Muhafızı İzmirli İsmail Paşa'yı sorumlu tutup şikâyetle bulununca durumun tüm sorumluluğu üzerlerinde kalmış oldu.³¹⁶

Kalabalık Olayı sebebi ile Mart-Nisan 1713 tarihinde azledilmesi kararlaştırılan II. Devlet Giray'ın kaçması veya isyan etmesi ihtimali göz önüne alındığından kendisi istişare amacıyla Edirne'ye davet edildi. Edirne'ye varmadan hemen önce Derbend Köyü'nde tutuklanan II. Devlet Giray, Sakız Adasına nakledilmek üzere Geliboluya götürüldü.³¹⁷ Yerine kardeşi Kaplan Giray tayin edildi.³¹⁸

Mart-Nisan 1713 tarihinden itibaren Sakız Adası'nda ikamet eden II. Devlet Giray, ihtilal çıkaracağından şüphelenen kardeşi Kaplan Giray'ın isteği üzerine Ekim-Kasım 1715 tarihinde Rodos Adası'na sevk edildi.³¹⁹ Daha sonra Kaplan Giray da hanlıktan azledilince Rodos Adası'na hapsedilmesi emredildiğinden iki kardeşin aynı adada iskân edilmesi uygun görülmedi ve II. Devlet Giray Aralık 1716 tarihinde yeniden Sakız Adası'na sevk edildi.³²⁰

II. Devlet Giray, Sakız Adası'ndaki bu ikameti sırasında Heyman ve Egmont isimli seyyahlar tarafından ziyaret edilmiş, Prut Savaşı ve Avrupa'nın içinde bulunduğu genel durum hakkında kısa bir sohbet gerçekleştirmişlerdi. Seyyahların notlarına göre, II. Devlet Giray bu sırada 60 yaşlarındaydı.³²¹ Bir süre daha Sakız Adası'nda ikamet ettiği bilinen Devlet Giray, 1724 yılında adanın hava koşullarının kötüye gitmesi ve ilerlemiş yaşı göz önünde bulundurularak bugünkü Tekirdağ sınırları içinde yer alan Vizesarayı olarak anılan yere nakledilmesine karar verildi.³²²

³¹⁶ Topal, **Nusretname**, s. 779

³¹⁷ **BOA. A. DVNS. MHM. d.**, 119/1536 (bkz. EK-K), Topal, **Nusretname**, aynı yer

³¹⁸ **BOA. A. DVNS. MHM. d.**, 119/1537-1540 (bkz. EK-L), Raşid Mehmed Efendi, II. Devlet Giray'ın azledilme tarihini 29 Mart, sürgün yerini ise Rodos olarak göstermektedir ancak Osmanlı arşiv belgelerinden hareketle sürgün yerinin Sakız Adası olduğu açıktır. **Tarih-i Raşid ve Zeyli**, C. 2, s. 875, Halim Giray ve Göynüklü Ahmed Efendi'ye göre ise azil tarihi şubat/mart (safer) ayıdır. **Gülbün-i Hanan** (O. Cudi Neşri), s. 124, **Tarih-i Göynüklü**, s. 133

³¹⁹ **BOA. C. DH.**, 40/1953, Halbuki II. Devlet Giray hanlıktan azledilmeden kısa bir süre önce kardeşini affederek Yanbolu'ya yerleşmesine izin vermişti. **BOA. A. DVNS. MHM. d.**, 119/1510 (bkz. EK-M), Buna rağmen hava koşulları daha kötü olan Rodos'a sürgün kararı Kaplan Giray'ın, ağabeyi II. Devlet Giray'a en başından beri hiç dinmeyen öfkesinin en net göstergelerinden biridir.

³²⁰ Melek Tuğba Uzun, **H. 1128-1129 125 Numaralı Mühimme Defteri (Tasnif-Metin)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2019, s. 274-275

³²¹ **Travels Through Part of Europe...**, s. 256

³²² Küçük Çelebizade İsmail Asım Efendi, **Tarih-i Çelebizade Efendi** (Matbaa-i Âmire), İstanbul, 1865

Vizesarayı'ndaki kısa istirahat süresinden sonra II. Devlet Giray, Haziran 1725 tarihinde 70 yaşında vefat etmiş ve yine buradaki Ayas Paşa Camii haziresine defnedilmiştir.³²³ Kemal Altan'ın teşhislerine göre II. Devlet Giray'ın mezar taşı en azından 1940'lı yıllara kadar zarar görmeden ulaştığı bilinmektedir ancak 1960'taki askeri darbe sırasında gerçekleşen olaylar sonucu mezar taşlarının büyük çoğunluğu tahrip edilmiş ve ne yazık ki II. Devlet Giray'ın mezar taşı da bu tahribat sebebiyle günümüze ulaşamamıştır.³²⁴

³²³ II. Devlet Giray'ın ölümü ile ilgili bilgi veren en önemli kaynak Halim Giray'ın Gülbün-i Hanan'ıdır. Halim Giray'a göre II. Devlet Giray 1716 yılında sürgünde bulunduğu Rodos Adası'ndan serbest bırakılmış ve bu tarihten 2 yıl sonra Eylül 1718'de vefat ederek Ayas Paşa Camii avlusuna defnedilmişti. **Gülbün-i Hanan** (O. Cudi Neşri), s. 124, ancak Halim Giray'ın vermiş olduğu bu bilgi sorunlu görünmektedir. Daha önce yukarıda isimlerini zikrettiğimiz seyyah Egmont ve Heyman, gezilerini 1720-1723 yılları arasında yapmışlar ve bu geziler sırasında Sakız Adası'nda iken II. Devlet Giray'ı ziyaret ederek sohbet dahi etmişlerdi. Üstelik seyyahların notlarına göre II. Devlet Giray henüz 60'lı yaşlarında idi. Halim Giray'ın, II. Devlet Giray'ın öldüğünde 70 yaşında olduğunu belirtmesi ayrıca dikkate değerdir. Halim Giray'ın vermiş olduğu 1718 tarihinde eğer Devlet Giray 70 yaşında ise doğum tarihi 1648 olmalıdır ki bu hesaba göre 1683 yılında ilk defa kalgaylık görevi üstlendiğinde 35 yaşında idi. II. Devlet Giray'ın babası Hacı Selim Giray, 1691 yılında hanlıktan azlini istediği sırada yerine Saadet Giray'ı önermiş, oğlu yerine başkasını önermesine açıklama olarak da Devlet Giray'ın genç ve tez tabiatlı olmasını ileri sürmüştü. Halim Giray'ın tarihlendirmesine göre 1691 yılında Devlet Giray 43 yaşında olmalıdır. Bu yaşın da genç olmadığı açıktır. Bu mantıksal hesaplara dahi tarihlendirmenin hatalı olduğu tespit edilebilir. Seyyahların notlarının yanı sıra Raşid Mehmed Efendi'den sonra vakanüvisliğe getirilen Çelebizade İsmail Asım Efendi'nin Tarih'inde II. Devlet Giray'ın ölüm tarihi Haziran 1725 yılı olarak verilmektedir ki bu tarih seyyahların notlarıyla da uyumludur. Bunun dışında Asım Efendi de Devlet Giray'ın sürgünden affedildikten sonra hayatını kaybettiğini belirterek aynı bilgiye ışık tutmaktadır. **Tarih-i Çelebizade Efendi** (Matbaa-i Âmire), s. 269, tüm bunlar göz önüne alındığında 1725 tarihi en uygunu görünmektedir.

³²⁴ Hakan Kırımlı, **Geraylar ve Osmanlılar**, İstanbul, 2022, s. 679

SONUÇ

1683 yılında II. Hacı Giray'ın hanlık döneminde ilk kalgaylığına başlayan II. Devlet Giray; Saadet Giray ve Safa Giray dönemindeki kısa süreli kesinti hariç tutulduğunda 16 yıl boyunca Kırım Hanlığı'nda "ikinci adam" olarak devlet yönetiminde bulunmuştur. Onun uzun yıllar süren bu kalgaylık dönemi devlet tecrübesi kazanması açısından kendisine oldukça fayda sağlamış ve iki defa Kırım'a han tayin edilmesinin önünü açmıştır.

1699 yılında başlayan ilk hanlık dönemi II. Devlet Giray'a kalgaylığı zamanında memleketini tehdit eden Rusya'ya karşı biriktirmiş olduğu nefretini gösterme fırsatı vermiştir. Bunun için Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa ile Rusya'ya karşı savaş planları yapmış ancak durumun Padişah tarafından fark edilmesiyle 1702 yılında azledilmesine sebep olmuştur.

Hanlıktan azledilen II. Devlet Giray yeniden han olacağı 1708 yılına kadar Rodos ve Sakız Adalarında sürgün hayatı yaşamış ve bu yıllarda yaptığı hataları gözden geçirme fırsatı yakalamıştır. Nitekim ilk hanlık döneminde Rus karşıtı tutumundaki heyecanı ve tez canlılığı sebebiyle azledildiğinin farkına varmış olmalıdır ki yeniden han tayin edildiğinde bu tutumundan vazgeçmemiş ancak tüm planlarını büyük bir gizlilik içinde yürütmeye gayret göstermişti. Onun bu tutumu kısa süre içinde sonuç vermiş ve başta Rusya, Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti'nin olmak üzere tüm Doğu Avrupa'nın kaderini doğrudan etkileyecek olan Prut Savaşı'nın fitilini ateşlemiştir.

Müsebbibi olduğu Prut Savaşı'nda Rusya karşısında alınan zaferin baş mimarlarından olmasına rağmen İsveç Kralı XII. Charles'in memleketine gönderilmesi sırasında yaşanan olayların sorumlusu kabul edilmiş ve 1713 yılında Kırım hanlığından tekrar tayin edilmemek üzere azledilmiştir.

II. Devlet Giray, 16 yıl süren kalgaylığı ve toplamda 8 yıl 2 ay süren hanlık dönemiyle Kırım Hanlığı siyasi tarihinde çok önemli bir rol oynamış ve 1725 yılında 70 yaşında iken hayatını kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

BOA A. DVNS. MHM. d., 55/1

BOA, A. DVNS. MHM. d., 105/90

BOA, A. DVNS. MHM. d., 111/1389-1876-2262

BOA, A. DVNS. MHM. d., 112/155-321-1517-1584-1591-1592

BOA, A. DVNS. MHM. d., 115/ 1138-1202-2028-2029-2030-2599

BOA, A. DVNS. MHM. d., 116/1314

BOA, A. DVNS. MHM. d., 119/1536-1537-1540

BOA, A. DVNS. NHM. d., 5/203-204

BOA, A. DVNS. NMH. d., 6/98-99

BOA, AE. SAMD. III., 105/10346

BOA, C. DH., 40/1953

BOA, C. HR., 143/7109

BOA, C. HR., 88/4374

BOA, C. MTZ., 20/958

BOA, İE. HR 6/624

BOA, İE. HR., 2/116

BOA, İE. HR., 3/254-242

BOA, MAD. d., 3143

BOA, Y. EE., 31/29

BOA, YB. (1)., 1/19

TS.MA.d., 7018

Tez Çalışması Arşiv Belgeleri

ALTUNSOY, Şule, 6 Numaralı Nâme-i Hümâyûn Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (S. 1-150), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur, 2022

DÜZENCİ, Hüseyin Özgür 6 Numaralı Nâme-i Hümâyûn Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 151-300), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur, 2022

PORTAKAL, Güler, 6 Numaralı Name-i Hümayun Defterindeki Kırım Hanlığıyla İlgili Belgelerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2019

SEÇKİN, Özlem, 111 Numaralı Mühimme Defterinin 508-709. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Artvin, 2020

ŞAKAR, Muzaffer Fehmi, 1101/1102 (1690/1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007

TEMEL, Recep, 111 Numaralı Mühimme Defterinin 168.-337. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Artvin, 2019

UZUN, Melek Tuğba, H. 1128-1129 125 Numaralı Mühimme Defteri (Tasnif-Metin), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2019

Temel Eserler

A. De La Motraye, Travels Through Europe, Asia, and into Part of Africa, C. 1, Londra, 1730

Anonim Osmanlı Tarihi, Hazırlayan: Abdulkadir Özcan, Ankara, 2000

Cevdet Paşa, Kırım ve Kafkasya Tarihçesi, İstanbul, 1307

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât, Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Ankara, 1995

DEMİR Uğur, Tarih-i Mehmed Giray, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006

Ebu'l Gazi Bahadır Han, Türk'ün Soy Ağacı, Çeviren: Rıza Nur, Sadeleştiren: Yunus Yiğit, İstanbul, 2009

Ernst Friedrich von Fabrice, The Genuie Letters of Baron Fabricius, Haz. T. Becket ve P. A. Dehondt, London, 1761

GÖNDOĞDU Raşit, Uşşakîzâde Tarihi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000

Göynüklü Ahmed Efendi, Tarih-i Göynüklü, Haz. Songül Çolak ve Metin Aydar, İstanbul, 2019

Halim Giray, Gülbün-i Hanan, (Osman Cudi Neşri), İstanbul, 1327

İsa-zade Tarihi, Hazırlayan: Ziya Yılmaz, İstanbul, 1996

J. Egmont – J. Heyman, Travels Through Part of Europe, Asia Minor, The Islands of the Archipelago, C: 1, London, 1759

Journal de Pierre le Grand, Haz: George Jaques Decker, Berlin, 1773

KARAÇAY TÜRKAL Nazire, Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa: Zeyl-i Fezleke, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012

Kırımî Elhac Abdulgaffar, Umdetü't Tevârih, (Necib Asım Neşri), İstanbul, 1343

Küçük Çelebizade İsmail Asım Efendi, Tarih-i Çelebizâde Efendi (Matbaa-i Âmire), İstanbul, 1865

Patrick Gordon, Passages from the Diary of General Patrick Gordon of Auchleuchries 1635-1699, Aberdeen, 1859

Raşid Mehmed Efendi, Tarih-i Raşid ve Zeyli, C. 2, Haz. Abdulkadir zcan ve diğerleri, İstanbul, 2013

Raşid Mehmed, Tarih-i Raşid, (Matbaa-i Âmire), C. 2, C.3, İstanbul, 1865

Silahdâr Mehmed Ağa, Silahdâr Tarihi, C. II, İstanbul, 1928

SÖYLEMEZ Yavuz, Es-seb''s-Seyyâr Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar (Tenkitli metin neşri, inceleme), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016

The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714), Ed. Akdes Nimet Kurat, Offices Of The Royal Historical Society, London, 1953

TOPAL Mehmet, Nusretname (Tahlil ve metin), (Yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2001

Yeniçeri Kâtibi Hasan, Prut Seferi'ni Beyanımdır, Haz. Hakan Yıldız, İstanbul, 2008

Абдужемилев, Р.Р., Документы Крымского ханства из собрания Хусейна Фейзханова, Акъмесджит, 2017

Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

ACAR Serkan, “Moskof Çarlarının Kırım Hanalarına Ödediği Bir Haraç Türü: Tiş-Tiyiş(Mors Dişi)”, Karadeniz Araştırmaları, C. 15, S. 60, İzmir, 2018, ss. 34-45

AFYONCU Erhan, Baltacı ve Katerina, 2015, İstanbul

AKTEPE M. Münir, “Amcazade Hüseyin Paşa”, DİA, C. 3, İstanbul, 1991, ss. 8-9

AKÜN Ömer Faruk, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mirahur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi ile İlgili Bir Konuşma Zaptı”, Türkiyat Mecmuası, C. 19, İstanbul, 1997, ss. 7-64

ALTINOK Yusuf Altan, Kabartay’ın Osmanlı Devleti ve Rusya ile Bağlılık İlişkileri (1475-1774), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021

ARGIT Betül İşpirli, Rabia Gülnuş Emetullah Sultan, İstanbul, 2012

ARIK Sabire, “Polonya Kralı III. Jan Sobieski Hükümdarlık Dönemi 1674-1696), Ankara Üniversitesi D.T.C.F Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 24, S. 38, Ankara, 2005, ss. 213-238

AYDIN Mahir, “Tarih Boyunca Türkiye-Ukrayna İlişkileri”, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S. 28, 2015, ss. 31-44

BOECK Brian T., Imperial Boundaries: Cossack Communities and Empire-Building in the Age of Peter the Great, New York, 2009

BOSTAN İdris, “ Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)”, Belleten, C. 59, S. 225, Ankara, 1995, ss. 353-394

BUSHKOVITCH Paul, Peter the Great: The Struggle for Power 1671-1725, Cambridge, 2004

- CRUMMEY Robert O. *Aristocrats and Servitors: The Boyar Elite in Russia, 1613-1689*, New Jersey, 1983
- ÇINAR Hüseyin, “Hacı I. Selim Giray Han ve Çiftlik Vakıfları”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 11, İzmir, Güz 2006, ss. 19-39
- ÇİÇEK Kemal, “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara, 2002, ss. 746-764
- ÇOLAK Songül, “Macaristan Serdatlığında Bir Eşkiya: Yeğen Osman Paşa”, *Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Samsun, 2017, ss. 121-135
- DAVİES Brian, “Muscovy at War and Peace”, *The Cambridge History of Russia*, C.1, New York, 2006, ss. 486-519
- DOĞAN Güner, “ Venedik Elçisinin Raporlarında Zenta Savaşı ve Osmanlı Ordusunun Harp Düzeni Hakkında Yeni Bilgiler”, *Harp Tarihi Dergisi*, S. 5, İstanbul, Haziran 2022, ss.1-39
- EMECEN Feridun, “Halil Paşa Yurdu”, *DİA*, C. 15, İstanbul, 1994, ss. 326-337
- ERAVCI H. Mustafa, “Selim Giray”, *DİA*, C. 36, İstanbul, 2009, ss. 428-429
- ESPOSİTO Gabriele, *Armies of the Great Northern War: 1700-1720*, Osprey Publishing, 2019
- ETKER Şeref, “İskerletzade Aleksandros Mavrokordatos’un Pneumaticum Instrumentum Circulandi Sanguinis sive De Motu et Usu Pulmonum (1664) Başlıklı Tezinin Çevirileri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 19, S. 1, İstanbul, 2017, ss. 141-149
- FALKNER James, *The War of the Spanis Succession: 1701-1714*, South Yorkshire, 2015

- FERRARİ Nicole Kançal “Saray’a Bağlı Bir Cami Haziyesi: Kırım Hanlığı’nın Payitahtı Bahçesaray’daki Hansaray’ın Haziyesi”, Belleten, C. 66, S. 246, Ağustos-2002, ss. 387-399
- FİNKEL Caroline, Osman’s Dream: The History of Ottoman Empire 1300-1923, New York, 2006
- FİŞHER Alan, Kırım Tatarları, İstanbul, 2009
- FULLER William C., Strategy And Power in Russia 1600-1914, New York, 1992
- GEMİL Tahsin, “Yeni Belgelere Göre Halil Paşa Yurdu ve İki Saatlik Arazi”, IX. Türk Tarih Kongresi, C. 2, Ankara, 1988, ss. 1011-1020
- HALECKİ Oscar, A History of Poland, New York, 1943
- HAMMER Joseph von, Büyük Osmanlı Tarihi, C. 12, İstanbul, 1994
- HAMMER-PURGSTALL Joseph Von, Kırım Hanlığı Tarihi, Çeviren: Seyfi Say, İstanbul, 2020
- HOCHEDLINGER Michael, Austria’s Wars Of Emergence 1683-1797, New York, 2013
- HOWORTH Henry H. History of the Mongols, Part II, Division I, London, 1880
- HUTTENBACH Henry R., “Muscovy's Penetration of Siberia”, Russian Colonial Expansion to 1917, edited by Michael Rywkin, New York: Mansell 1988, ss. 70-100
- İLGÜREL Mücteba, “ Elmas Mehmed Paşa”, DİA, İstanbul, 1995, s. 62
-, Mücteba, “Ahmed II”, DİA, İstanbul, 1989, s. 33
- İNALCIK Halil, “II. Hacı Giray”, İA, C: 5, Kısım: 1, İstanbul, 1987, s. 28
- Halil, “Kalgay”, DİA, C. 24, İstanbul, 2001, s. 259
- Halil, Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar (1441-1700), İstanbul, 2017

- İNCİ Abidin, “16. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Çerkesya ile İlişkileri ve Osmanlı-Çerkes Sınırı”, Kafkasya Çalışmaları Dergisi, C. 5, S. 9, Kasım 2019, ss. 1-16
- KANÇAL Nicole, Kırım Hanları’nın İmar Faaliyetleri ve Mezar Taşları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997
- KANN Robert A., A History of the Habsburg Empire: 1526-1918, California, 1977
- KANTEMİR Dimitri, Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, Çev. Özdemir Çobanoğlu, C. 3, Ankara, 1980
- KARA Ömer ve Sadi Çögenli, “Şeyhülislam Feyzullah Efendi’nin Hayatı ve Eserleri”, Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu, Erzurum, 2015, ss. 54-72
- KARAGÖZ Hakan, “Belgrad, Petervaradin ve Zenta Arasında Osmanlı-Habsburg Savaşı: Habsburg Gözüyle Prens Eugen’in 1667 Zenta Seferi ve Seferin Günlükleri”, Ankara Anadolu Rumeli Araştırmaları Dergisi, C. 1, S.2, Ankara, 2020, ss. 503-575
- KARATAY Osman, “Dnyeper Nehri’nin Türkçedeki Adı ve İzahı Gereken 2500 Yıl”, Karadeniz Araştırmaları, S. 26, Yaz 2010, İzmir, ss. 17-26
- KARPAT Kemal, “Bucak”, DİA, C. 6, 1992, İstanbul, ss. 341-343
- KAYA Ali İrfan, “ Osmanlı Belgeleri Işığında Tökeli İmre’nin Osmanlı Himayesindeki Mücadelesi ve Osmanlı Devletinden Sağlanan Parasal Yardımlar”, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 62, Erzurum, Mayıs 2018, ss. 345-374
- KIRIMLI Hakan, Geraylar ve Osmanlılar, İstanbul, 2022
- KURAT Akdes Nimet, Prut Seferi ve Barışı, C. 1, Ankara, 1951
- KURTARAN Uğur, “Karlofça Antlaşması’nda Venedik, Lehistan ve Rusya’ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi”, Ankara

- Üniversitesi D.T.C.F Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 35, S. 60, Ocak 2016, Ankara, ss. 97-140
- MAGOCSÍ Paul Robert, A History of Ukraine: The Land and Its Peoples, University of Toronto Press, 2010
- MASSİE Robert K., Büyük Petro, Çeviren: Hakan Abacı, İstanbul, 2019
- MAXİM Mihai, “Yergöğü”, DİA, İstanbul, 2013, ss. 483-484
- MONTEFİORE Simon Sebag, The Romanovs: 1613-1918, New York, 2017
- MORTON J. B., Sobieski: King of Poland, London, 1932
- NAGİYEV Ferhad, “hatman”, DİA, İstanbul, 1997, ss. 484-485
- OĞUZ Gülser, “Daltaban Mustafa Paşa’nın Hayatına Dair İzler: Tereke Kaydından Hareketle”, Türk Tarihine Dair Yazılar, Ed: Alparslan Demir- Tuba Kalkan- Eralp Erdoğan C. 2, Ankara, 2017, ss. 409-422
- ORTAYLI İlber, “Kırım Hanlığı’nın Ocak 1711 Tarihli Bir Üniversitesi”, Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim – Makaleler I, Ankara, 2000, s. 368
- ORTEKİN Hasan, Kırım Hanlarının Şeceresi, İstanbul, 1938
- ORUÇ Hatice, “ Tarih-i Varadin Der Zeman-ı Sultan Ahmed Bin İbrahim”, Belleten, C. 36, S. 40, Ankara, Aralık 2021, ss. 51-190
- ÖZCAN Abdulkadir, “Edirne Vakası”, DİA, C. 10, İstanbul, 1994, s. 445-446
- Abdulkadir, “Hacı Ali Paşa”, DİA, İstanbul, 1996, s. 440
- Abdulkadir, “Kara İbrahim Paşa”, DİA, C. 21, İstanbul, 2000, s. 329-330
- Abdulkadir, “Karlofça Antlaşması”, DİA, C. 24, İstanbul, 2001, s. 505
- Abdulkadir, “Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa”, DİA, Ankara, 2002, s. 263-265
- Abdulkadir, “Mustafa II”, DİA, C. 31, Ankara, s. 275

- Abdulkadir, “Sarı Süleyman Paşa”, DİA, Ankara, 2019, s. 536
- Abdükadir, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, DİA, Ankara, 2004, s. 246-249
- ÖZGER Yunus, “Sadrazam Kara İbrahim Paşa Vakıfları”, Tarih İncelemeleri Dergisi, C. 23, S.2, İzmir, Aralık 2008, ss. 109-150
- ÖZKAN Hilmi, “Türk Tarihi’nin Kırılma Noktası: Zenta Faciası” Turkish Studies, Vol. 4/3, Spring 2009, ss. 1779-1793
- ÖZKAN Selim Hilmi, Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa, Vezirköprü, 2010
- RADY Martyn, The Habsburgs, New York, 2020
- RAİSANOVSKY Nicholas V. ve Mark D. Steinberg, A History of Russia, New York, 2019
- SETTON Kenneth M., Venice, Austria, and Turks in the Seventeenth Century, Philadelphia, 1991
- SEVİNÇ Tahir, “Feyzullah Efendi ve Edirne Vakası”, Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu, Erzurum, 2014, ss. 142-169
- Tahir, “II. Mustafa’nın İktidar Mücadelesi ve 1703 Edirne İsyanıyla Tahttan İndirilmesi”, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 9, Burdur, Temmuz 2017, ss. 25-42
- Tahir, “İsveç Kralı XII. Şarl’ın Osmanlı Devleti’ne İlticası ve İkameti (1709-1714)”, History Studies, C. 6, S. 1, Ocak 2014, ss. 139-159
- SİMİRNOV V. D., Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul, 2016
- SOLOVİEV Sergei M., History of Russia: Peter I. in Triumph and Tragedy, Çev. Lindsey Hughes, C. 28, Florida, 2007

..... Sergei, History of Russia: Peter The Great, C. 26, Çev. Lindsey Hughes, Florida, 1994

STROHMEYER Arno, “The Symbolic Making of the Peace of Carlowitz”, The Treaties of Carlowitz (1699), Edited: Colin Heywood, Ivan Pervev, Boston, 2020

SÜREYYA Mehmet, Sicil-i Osmanî, C. 2, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, İstanbul, 1996

ŞEN Muhammet, Kırım Hanlığı’nda I. Selim Giray Han Dönemi (1671,1704), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013

ŞUTOY, V. E., “ Osmanlı Devleti’nin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu”, Ç. CENAP EREN, Belleten, C. 53, S. 207-208, Ankara, 1989, ss. 903-966

TAŞAN N. Berin, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın Mezarı ve Viyana Müzesindeki Kafatası”, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, Amasya, 2000, ss. 287-295

TOGRAL Özge, “Akdeniz Adalarına Sürgün Edilen Kırım Hanları”, Mediterranean Journal of Humanities, C.8 Sayı. 1, Antalya, 2018, ss. 355-366

Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu, Haz. İlyas Kamalov, Çev. İbrahim Allahverdi, İstanbul, 2020

TÜRKAL Merve Karaçay, “Baltacı Mehmed Paşa’nın Azil Süreci ve Valide Gülnuş Sultan’a Gönderdiği Mektuplar”, USAD, S. 15, Güz 2021, ss. 161-194

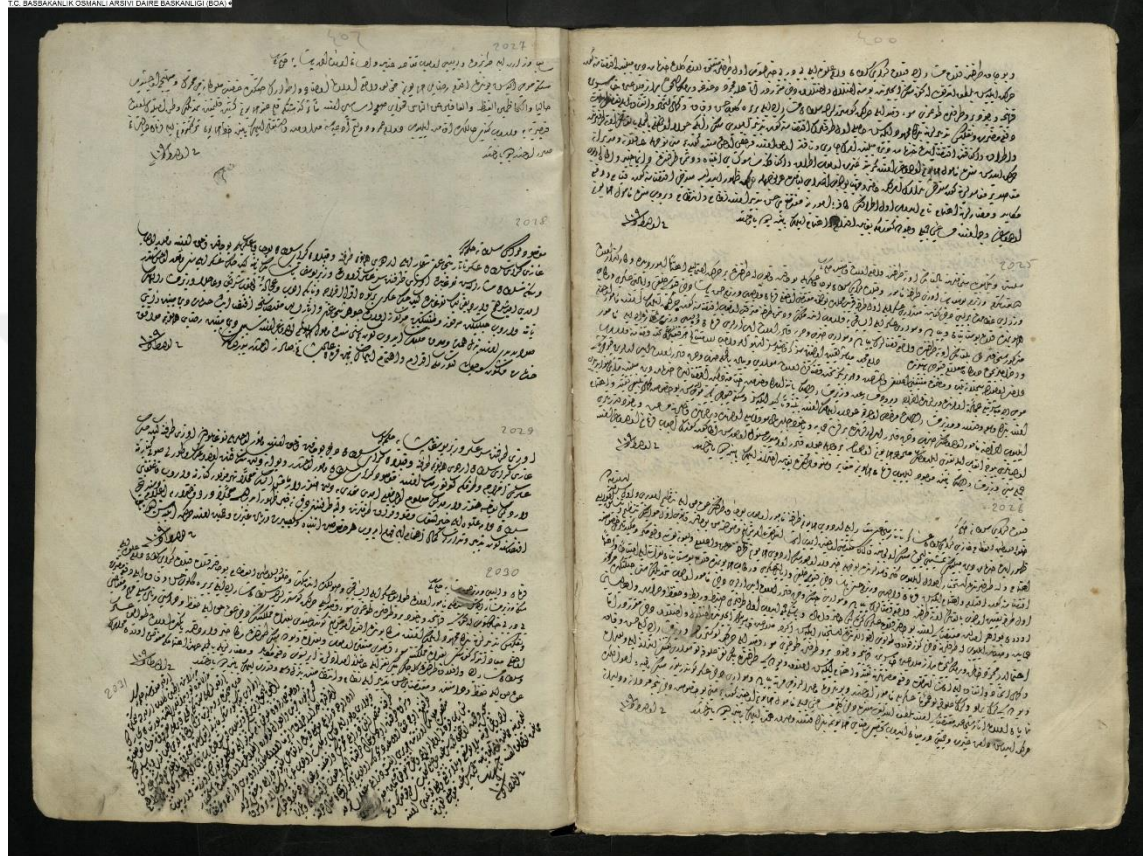
..... Merve Karaçay, “Muasır Osmanlı Kroniklerine Göre Bozoklu Mustafa Paşa”, I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, C. 1, Yozgat, Mayıs 2016, ss. 345-349

ÜREKLİ Muzaffer, “Akmescid”, DİA, C. 2, İstanbul, 1989, ss. 283-284

- Muzaffer, Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1987
- ÜSTÜN Cevat, 1683 Viyana Seferi, Ankara, 2010, ss. 92-99
- VARVOUNIS Miltiades, Jan Sobieski: The King Who Saved Europe, U.S.A, 2012
- VERNADSKY George, Rusya Tarihi, İstanbul, 2015
- YAĞCI Zübeyde Güneş, “Çorum’dan Bir Vezir-i Azam: Baltacı Mehmet Paşa”, Baltacı Mehmed Paşa Sempozyum Bildirileri, Der. Kemal Çiçek, 2007, ss. 19-51
- YILDIZ Hakan, “1711 Osmanlı – Rus Savaşında Kırım Tatarları”, Tarih – Toplum – Hukuk Bağlamında Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yazıları, Ed. Gökhan Ak, İstanbul, 2019, ss. 447-479
- Hakan, Haydi Osmanlı Sefere!, İstanbul, 2006
- ZİNKEİSEN Johann Wilhelm, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. 5, İstanbul, 2011
- АПТАМОНОВ В. А., Турецко-русская война 1710-1713, Moskova, 2019
- КРЫЛОВА Т. К “Русско-турецкие отношения во время Северной войны”, Исторические записки, Ed: б.д. греков, С. 10, 1941, ss. 250-279

EKLER

EK-A: Karlofça Antlaşmasına giden süreçte tedbir olarak Kaplan Giray'ın Bucak çevresinde istihbarat ve güvenlkten sorumlu tutulduklarını gösterir Haziran 1698 tarihli belge.

A:\DVNSMMH\00110

Hüküm-2026

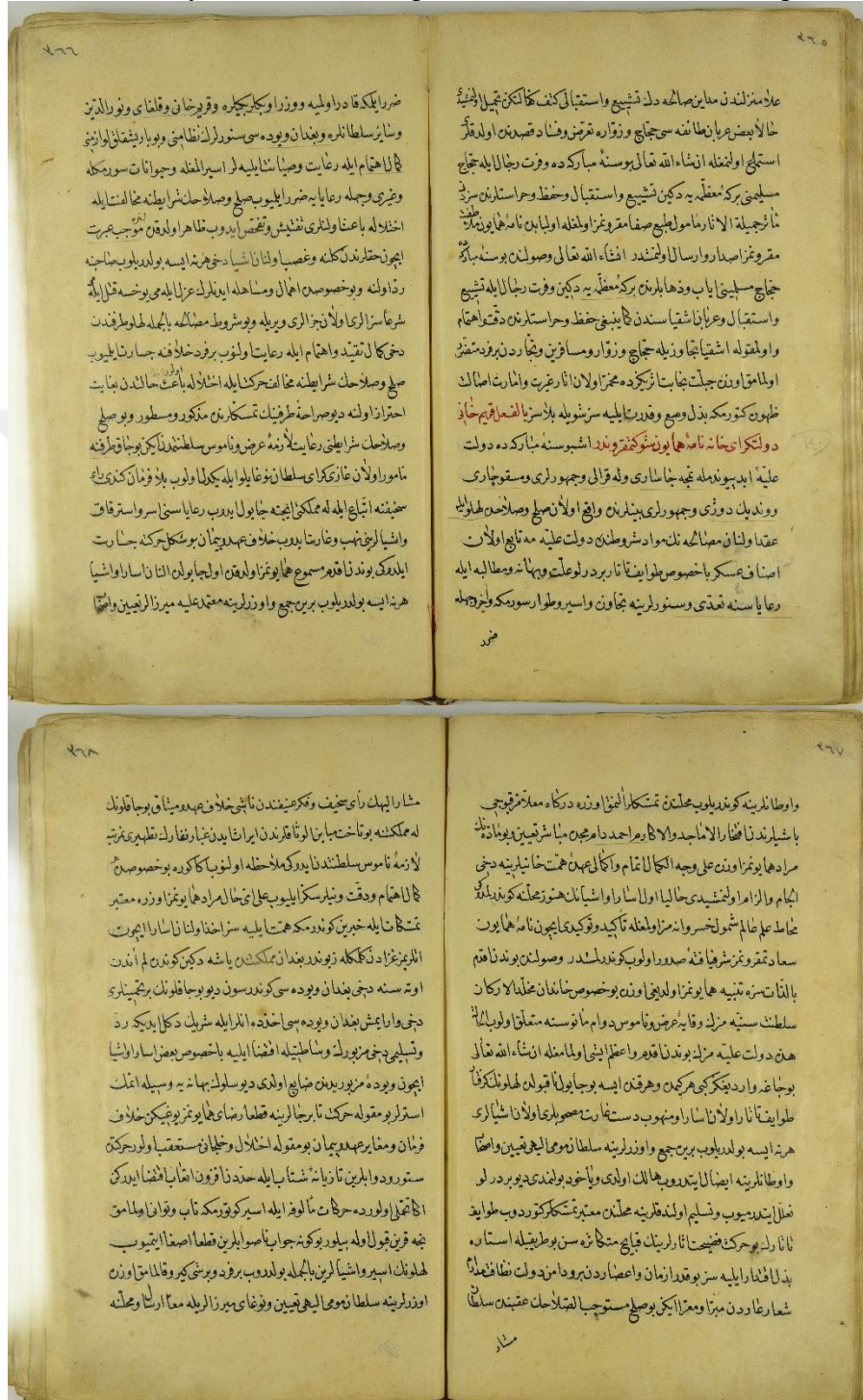
Kaplan Giray Sultâna hüküm ki

Halefû's-selâtinü'l-izâm Gazi Giray Sultân asâkir-i Tatar-ı şecâ'at-şî'âr ile ordu-yı hümâyûnum tarafına me'mûr olup Bucak tarafının avn-ı Hakk ile tanzîm-i umûrî ve serhadd-i İslâmiyede zuhûr eden hîdemât-ı dîn-i mübînin temşiyeti için senûn ol cânibde kalman muktezî olmağın imdi inşâallâhu te'âlâ emr-i şerîfim vüsûlünde sen Bucak'da kalup ol havâlinin tanzîm ve tensik-i ahvâliyle ihtimâm ve Leh taraflarından istihbâr-ı ahvâl eyleyüp küfr-i fâsidlerinden ne vechile haberdâr olursan ordu-yı hümâyûnum tarafına arz ve i'lâm ve bi-avnihi te'âlâ def-i mekr ve mekîdetleri husûsunda iktizâsına göre ikdâm ve ihtimâm eylesesin Karaman vâlisi vezîrim Hasan Paşa dahi kapısı halkı ve eyaleti askeri ve rikâb-ı hümâyûnumda kalan bostaniyân neferâtı ile ihtiyâten ve ihtimâmen ol tarafa ta'yîn olunup Balkanın öte tarafında vâkı' kazâların piyade ve süvari ceng ü harbe kâdir olan il erleri dahi me'mûr olup şimdilik seni cibillinde merkûz olan cevâhir-i asâlet muktezâsı üzere Bucak'da kalan askeri gereği gibi hâzır ve âmâde ve başına cem' idüp ol tarafları zabt u rabt ve hîzf u hirâset ve ahalisini himâyet ve sıyânet eyleyüp Leh taraflarına dahi göz kulak tutup ahvâllerinden istihbâr eylesesin eğerce melâ'in-i hâsîrînin içlerinde ihtilâl ve ihtilâf dahi mukarrerdir ammâ ihtimâldir mücerred hâtıra vermek için biraz melâ'in-i hâsîrîn Kamanîçe veyahud berî taraflara doğru sû-i kâd ile hareket gösterir ise vezîr-i müşârun ileyh hüsn-i vifâk ve kemâl-i ittihâd ve ittifâk ile inşâallâhu te'âlâ def-i mazarratlarına tekayyüd ve ihtimâm eylesesin Eflak voyvodası tarafından bin nefer ulûfelü süvari tüfenk-endaz ile ve Boğdan voyvodası gerek yerlû ve gerek ulûfelü umûmen askeriyle me'mûr olmuştur ve bunlardan mâ'adâ lüzûmu mertebe piyade ve süvari dahi asker gönderilür senûn nâhiye-i ahvâlinde nümâyân olan âsâr-ı şecâ'at muktezâsı üzere bi-lütfullâhi te'âlâ senden dahi küllî mesâ'î-i cemile me'mûl-i hümâyûnum olmağın göreyim seni bu husûsda dahi nice merdâne ve

dilirâne hareket idesin dâmen-i gayret ve hamîyyeti dermiyân idüp tahsîl-i rızâ-yı hümâyûnuma bezl-i kudret ve sarf-ı himmet eylemen bâbında diyü yazılmışdır.
Fî evâsıt-ı Z sene 109

EK-B: Karlofça Antlaşması'nın sonunda kararlaştırılan hususların yeni Kırım Hanı olan II. Devlet Giray'a bildirilmesini gösterir Nisan 1699 tarihli belge.

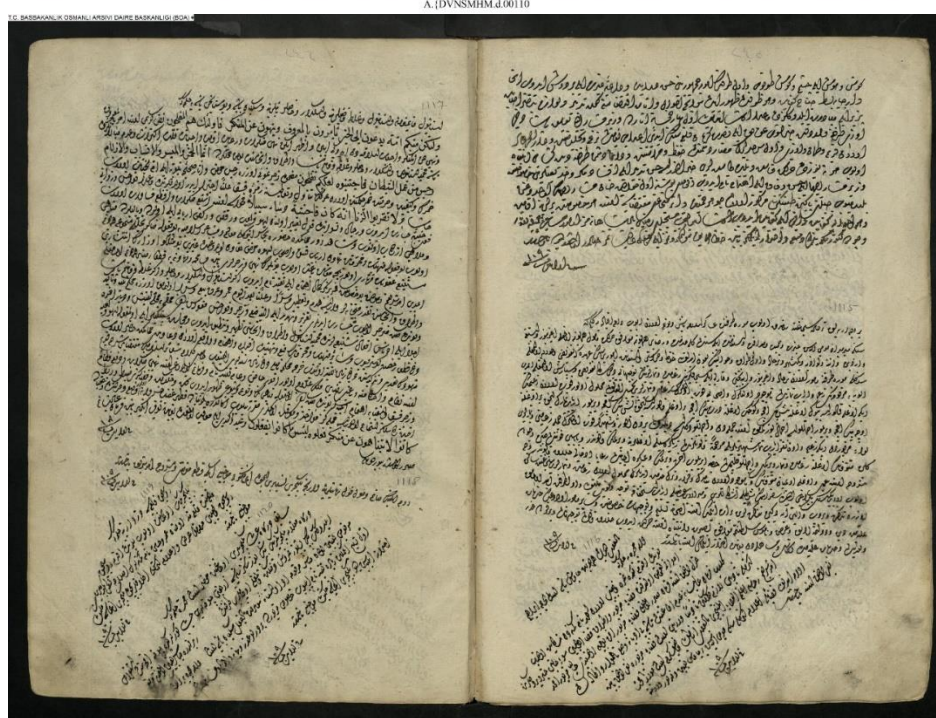
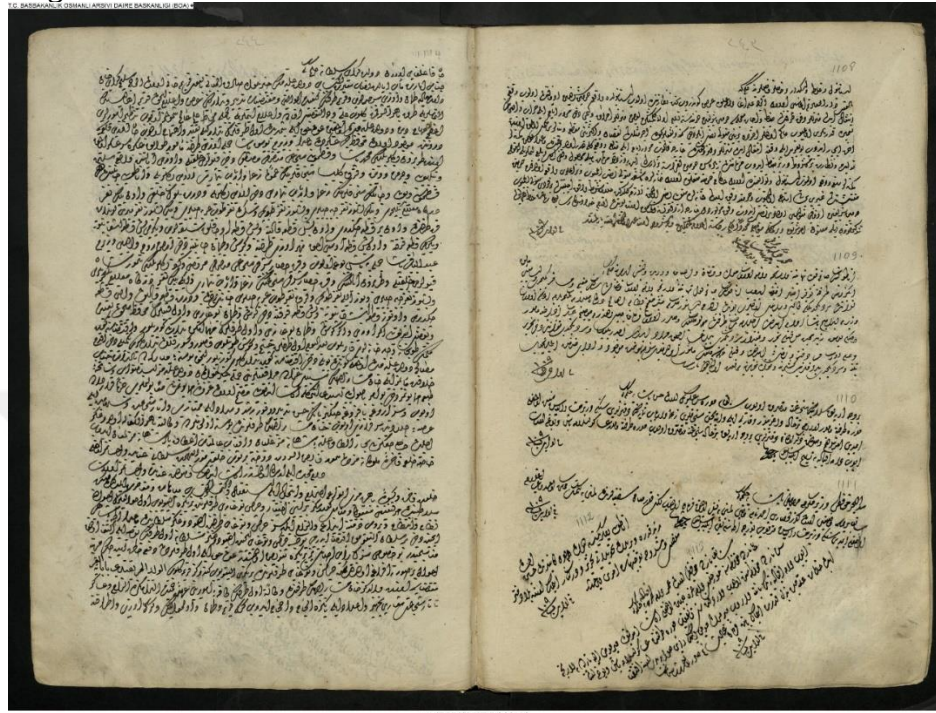
Hüküm-140

Bî'l fül Kırım Hanı Devlet Giray Han'a Name-i Hümayun Şevket Makrundur

İş bu sene-i mübarek de Devlet-i Âliyye-i ebedpeyvendimle Nemçe çasarı ve Leh kralı ve cumhurları ve Moskov çarı ve Venedik doju ve cumhurları beyenlerinde vâki olan sulh ve salahda Lehlü ile akd olunan musalahanın mevad şurûtunda Devlet-i Âliyyeme tâbi olan esnâf-ı asker bâ-husus tâvaif-i Tatar bir dürlü illet ve bahane ve mutâlebe ile reâyasına taaddî ve sınırlarına tecavüz ve esir ve tavar sürmekle ahz vechile zarar eylemeğe kadir olmaya ve vüzerâ ve beylerbeyilere ve Kırım hanı ve kalgay ve nureddîn ve sair sultanlara ve Boğdan voyvodası sınırların nizamını ve ... levazımını kemâl ihtimam ile riayet ve siyanet eyleyeler esir almağla ve hayvanat sürmekle ve gayri vechile reâyaya zarar eyleyüb bu sulh ve salahın şerayetine muhalefet ile ihtilale bâis olanları teftiş ve tafahhus idüb zâhir oldukda mûcib-i ibret içün haklarından geline ve gasb olunan eşya dahi hayatta ise buldurulub sahibine redd oluna ve bu hususda ihmal ve musahala idenlerin azl ile mi yohsa katl ile mi sezâları olan cezaları virile ve bu şurût-u musalaha bi'l-cümle Lehlü tarafından dahi kemâl takayyüd ihtimam ile riayet olunub bir ferd hilafına cesaret eylemeyüb sulh ve salahın şerâitine muhalif hareket ile ihtilale bâis hâletden begâyet ihtiraz oluna deyu sarâhaten tarafeynin temessüklerinde mezkur ve mastur ve bu sulh ve salahın şerâitini riayet lâzıme-i arz ve nâmus-ı saltanatımdan iken Bucak tarafına memur olan Gazi Giray Sultan Nogaylı ile yek-dil olub bila fermân kendi rey sahifine ittibâ ile Leh memleketi içine çapul idüb reâyasını esir istirkak ve eşyalarını nehb ve garet idüp hilâf-ı ahd-u peyman bu şekil harekete cesaret eylediği bundan akdem mesmû'ı hümayûnumuz oldukda ol çapulda alınan üserâ ve eşya her ne ise buldurulub bir yed cem'â ve üzerlerine mûtemed-i aleyh mirzalar tâyin ve vatanlarını gönderilüb mahallinde temessükler alınmak üzere dergâh-ı muallâ kapucı başlarından iftihârî'l-emâcîd ve'l-ekârim Ahmed dâme mecdühû mübâşir tâyin ve bu maddenin murâd-ı hümayûnumuz üzere âli vech'el kemâl itimâm ve'l kemâl uhde-i himmet-i hânîlerine dahi ilcâm ve ilzâm olunmuşıdi hâlîyâ ol es'ara ve eşyanın henüz mahalline gönderilmediği muhat-ı ilm'i âlemşümul-i hüsrevânemiz olmağla tekid ve tevkidi içün nâme-i hümayûn saâdet-makrûnumuz şerefyaft-e-i sudûr olub gönderilmişdir vusulunda bundan akdem bizzat size tenbih-i hümayûnumuz olduğu üzere bu husus handan-ı muhalled'ül-erkân saltanat-ı seniyyemizin vâkî'i ırz ve namus devam me'nusine müteallik olub devlet-i âliyyemizin bundan akdem ve izam işi olmağla inşallahu taala Bucağa vardığınız gibi her kimde ve her kande ise bu çapuluna kabulde Lehlünün gëzkar tavaif-i Tatar olan es'ara ve menhub dest gâret mashubları olan eşyaları her ne ise buldurulub beride cemi ve üzerlerine sultan mûmâileyhi tâyin ve ashab-ı vatanlarına îsal itdirüb hâlik oldu veyahud bulunmadı diyu bir dürlü taallül itdirmiyub ve teslim olunduklarına mahallinde mûteber temessükler getürdüb tavaif-i Tatarın bu hareket-i fazîhat âsarlarının kabâihi bu tarikle

estara bezl-i iktidar eyleyesiz bu kadar ezman ve a'sardan berü dâmen-devlet nezafet medarım şiar-ı ârdan müberrâ ve muarrâ iken bu sulh-u müstevcibü's-salâhın akabinde sultan müşârileyhin reis-i hayf ve fikr-i anifinden nâşî hilâf ahd-u misâk Bucaklunun Leh memleketine bu taht-ı mübâyinü'l visaklarından îrat iden gubar nifarin tathiri na-müretteba lâzıme-i namus-u saltanatdan idüğü mülâhaza olunub ona göre bu hususda kemal-i ihtimam ve dikkat ve neylerseniz eyleyüb âli-eyyi hâl murâd-ı hümâyûnumuz üzere mûteber temessûkat ile haberin göndermeğe himmet eyleyesiz ahz olunan üsera için atlarımız gazadan gelmekle zebundur Boğdan memleketinden Yaş'a değin limandan ötesine dahi Boğdan Voyvodası göndersün deyu Bucaklu'nun bir tahminleri dahi var imiş Boğdan Voyvodası ahzda anlar ile şerik değil idi ki redd ve teslimi dahi mezburun vesâtetiyle iktiza eyleye bu husus bazı üsera ve eşya için voyvoda-yı mezburiden zâyî oldu deyu sülûk bahaneyi vesile itmek isterler bu makûle harekette bercâlarına kat'â rızayı hümâyûnumuz yoğ iken hilâf-ı ferman ve mugayır ahd-ü peyman bu makûle ihtilal halecani müsta'kır olur hareketde sûtur ve devabların tâziyân-i şitab ile hadden efzûn it'ab iktiza iderken ana tahammülü olur da hareket melûf ile esir götürmeğe tâb ve tevani olmamak nice kârin-i kabûl olabilür bugün cevab nasavabların kat'â isgâ itmeyüb lehlûnün esir ve eşyaların bi'l-cümle buldurub bir ferd ve bir sığır kalmamak üzere üzerlerine sutan mûmâileyh tayin ve Nogay mirzalarıyla maan irsal ve mahalline teslim itdirdüb ve temessûk götürdüb bir gün evvel der-i devlet-medarımıza îlâm ve murad-ı hümâyûnumuz üzere emr-i lazımu'l-ihtimamın itmamına dikkat-i tam eylemeniz me'muldur Evâil Şevval sene 110

EK-C: Kırım Hanı Selim Giray'ın İstanbul'da bulunması sebebi ile Kalgay II. Devlet Giray'a Kırım ve çevresindeki güvenlikten sorumlu olduğunu bildiren Ocak 1698 tarihli belge.

Hüküm-1114

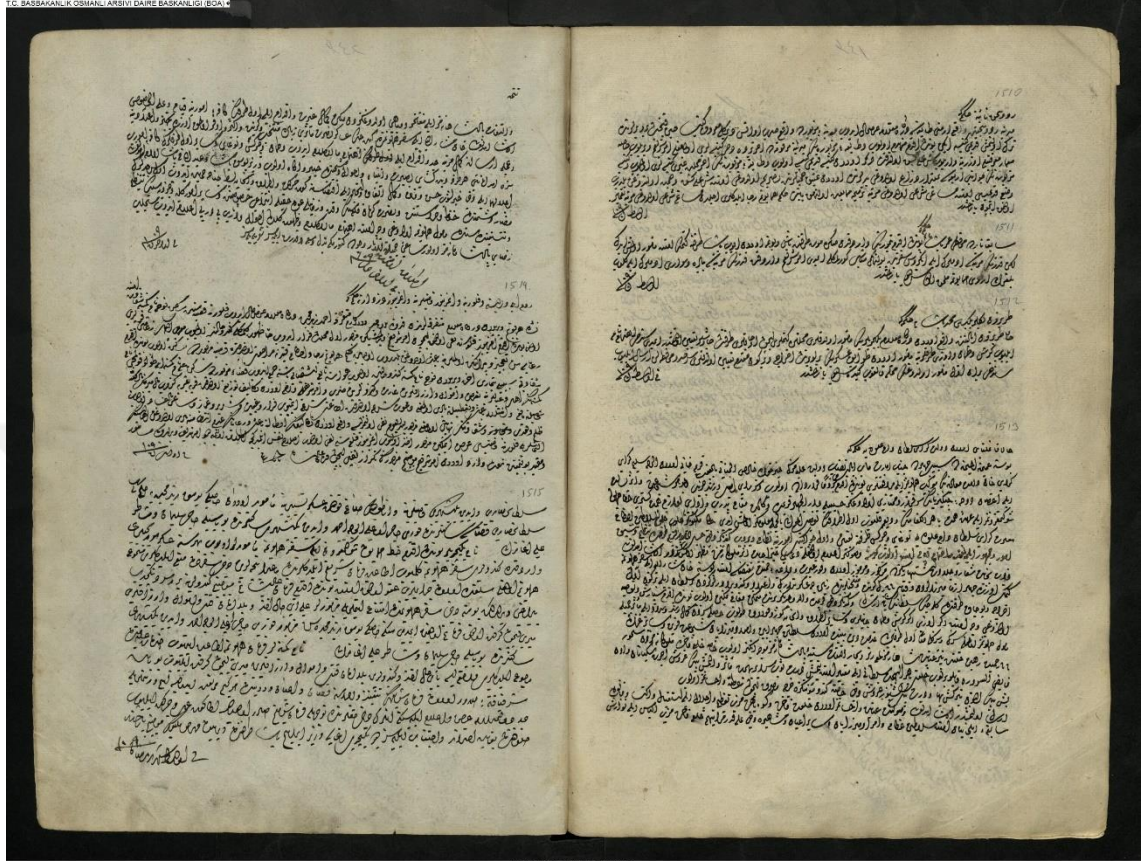
Hâlâ kağılgây olan Devlet Giray Sultân'a hüküm ki

Cenâb-ı emâret-meâb-ı eyâlet-nisâb-ı sa'âdet-iktisâb Devlet-i Aliyyemin hayırhâh-ı sâdikü'l-cenânı bi'l-fi'il Kırım Hânı olan el-Hâcc Selim Giray Hân dâmet me'âlihi Taman ve Özi serhadleri ve Kırım tarafının keyfiyet-i ahvâlini ve mukteziyât-ı tedbîr ve tedârikini arz ve i'lâm için Kırım ahalisinin iltimâslarıyla taraf-ı bâhir-i eşrefimize gelüp alâ vechi't-tafsîl ifâde ve i'lâm etmeleriyle bi'l-cümle muhât-ı ilm-i âlem-şümûlümüz olup tanzîm-i umûrları a'zam-ı mehâm-ı dîn ü devlet-i aliyyemden olmağın avn-ı Hakk ile şimdiden evvel tarafların tedârikiyle tekayyüd ve ihtimâm olunup hâlâ Özi kal'ası derûnunda mevcûd olan muhafazacı askerden mâ'adâ vezîrim Yusuf Paşa cümle Özi tarafına me'mûr tavâif-i askere serasker olmak üzere Trabzon beglerbeğisi Mehmed Paşa ve Kastamonu sancağı mutasarrıfı Mustafa dahi kapıları halkıyla ve Özi eyâletinde vâkım Silistre ve Niğbolu ve Çirmen ve Vize ve Kırkkilisa sancaklarının umûmen zu'emâ ve erbâb-ı timârî alâybegileriyle ve Anadolu cânibinden dahi Kastamonu ve Bolu ve Canik sancaklarının zü'emâ ve erbâb-ı timârî dahi alaybegileriyle ve dört bölük halkı ve on bin nefer dergâh-ı mu'allâm yeniçeri ve bin beş yüz nefer cebecileri ve beş yüz nefer topçu ve seksen nefer top arabacıları ve bin beş yüz nefer mîrî levendât kara tarafından ve on bir kıt'a çekdiri ve on beş kıt'a kalyata ve beş kıt'a ocaklık şaykaları ve yirmi beş kıt'a işkanpavya ve yirmi kıt'a firkata ve on beş kıt'a üstü açık Nehr-i Özi tarafına ve Kerş ve Taman cânibine dahi Arz-ı Rum vâlisi vezîrim Abdûlbaki Paşa cümleye başbuğ olup ve Karahisar-ı şarkî sancağı mutasarrıfı Murtaza ve Kefe beglerbeğisi Timur Şah kapıları halkıyla ve Trabzon eyâletinin ve Karahisar-ı şarkî sancağının zu'emâ ve erbâb-ı timârî ve iki bin nefer dergâh-ı mu'allâm yeniçerileri ve beş yüz nefer cebecileri ve yüz elli nefer topçu ve kırk nefer top arabacıları câniblerinden ve dört kıt'a kalyon ve altı kıt'a çekdiri ve otuz kıt'a işkanpavya ve beş kıt'a firkata dahi Kerş ve Taman Boğazı ve ol kıyıların muhafazasıyçün ta'yîn ve bi-kazâillâhi te'âlâ eğer Özi ve eğer Kerş ve Taman Boğazı ve ol tarafların mehmâ-emken tedârîki görölür ve iktizâsına göre mükemmel tophâne ve cebehâneleri kayırılıp ba'de'l-yevev ol taraflara çeşm ve gûş tutulup kusûr ve kûsûr kalan tedârikleri tekmîli dahi akdem musâlaha devlet-i aliyyemden olmağla bundan böyle dahi iktizâsına göre tedârikleri görölür ancak bu sene-i mübârekede bi'z-zât cenâb-ı hilâfet-meâbımız ile hân-ı müşârun ileyhin sebîl-i gazâda murâfakatlerini cümle hayırhâhân-ı devlet-i aliyyemiz istisvâb ve sâniha-i tab'-ı hümâyûnumuz dahi bu emr-i bâ-savâbı istid'â etmeğle inşâallâhu te'âlâ musammem olan gazve-i hümâyûnumuzda ma'an bulunmaları cezmen karâr-dâde olup ve siz urûğ-ı bâ-fürûğ-ı Cengiziyân'ın hüsn-i tedbîr ve vüfûr-ı rüşd ve sedâd ile mümtâzı ve âsâr-ı şecâ'at ve şehâmet ile arsa-i celâdetde ser-firâzı olup hân-ı müşârun ileyhin taraflarından bu sene ol câniblerde vekâleten bâhirü'l-kefâle olduğunuz ecilden hâliyâ hakkınızda behâr-ı eltâf-ı aliyye-i şâhânemiz galeyân ve âfitâb-ı âlem-tâb-ı i'tâk-ı pâdişâhânemiz leme'an idüp hâssa hal'-i fâhire-i mülûkânemizden semmûr fâizü's-sürûr duhte bir top hil'at-i mûrû'l-himmet-i sultânî inâyet ve ihsânımız olmağla (boş) dâme mecduhu ile irsâl olunmuşdur inşâallâhu te'âlâ vüsûlünde inâyet ve ihsânımız olan hil'at-i fâhire ve kisve-i bâhiremizi envâ' ihtirâm ve ibticâl ile istikbâl ve iktisâ-i mübâhât ve müfâheret eyledikten sonra selâtından her kangısını ma'kûl ve münâsib görürseniz birisini ihtiyâr ve Çerkes Boğazı taraflarında yerinize alıkoyup ol havâlilerin ahvâline nizâm ve intizâm virüp zimmetine ibdâ' ve ilzâm eylesesiz Çerkes ve Nogay tarafında alıkoduğunuz sultândan mâ'adâ Ada-i Şahi içinde dahi bir sultân alıkmak iktizâ eder mi yohsa Çerkes ve Nogay içinde alıkoduğunuz sultâna ol tarafın tevcih ile iktifâ olunmak münâsib midir bu husûsu sizin re'y-i isâbet-pezirinize tefvîz olunmuşdur avn-ı Hakk ile ol taraflardan def'-i hâtıra edecek mertebe ahvâl bir sûrete ifrâğ olunduktan sonra Çerkes ve Nogay taraflarında yerinizi alıkoyup kendünüz Kırım'a gelüp el-veledü'l-hurr yaktedî bi'âbâihî'l-gurr muktezâsı üzere vâlidiniz hân-ı müşârun ileyhin tarafından vekâleten ol tarafın kâffe-i umûrunu uhde-i hamîyyet-i iltizâmınıza ilzâm ve asâkir-i Tatar sancağı şî'ârı techîz ve i'dâd ile yanınıza ilhâh ve ihcâc idüp gerek Kırım ve Taman ve ol havâlinin ve gerek Özi ve etrafına gûş u hûş ile çeşm u gûş tutup ve ol tarafın umûr-ı cumhûrını hüsn-i dirâyet ve dâ'iyye-i gayret ile ber-dûş idüp enhâ ve ercâya bast-ı cenâh-ı kifâyet ve her taraftan zuhûr eden sevânih-i ahvâl ve âsâra iktizâsına göre tedbîr ve levâzım-tabassur-ı isâbet-pezîr ile mübâderet eylediğinizden mâ'adâ inşâallâhu te'âlâ evvel-bahar-ı hüceste-âsârda vezîr-i müşârun ileyh Yusuf Paşa dahi Özi tarafına vardıkda haberleşüp avn-ı Hakk ile nusret Kirman kal'asının eyadî-i a'dâ-yı eyyâmdan nez' ve tahlîsinde ve dârü'l-cihâd olan Kırım ve Taman ve Özi ve ol serhadlerin mazârr-ı düşmandan hıfz ve hırâsetinde ve dâimâ düşman tarafına dîn-küşâ-yı intibâh olup her ne yüzden hareket-i fâside ve niyet-i kâsîdeleri haber alınır ise hüsn-i tedbîr ile ifsâd-ı mekr ü hadî'atleri husûsunda vezîr-i müşârun ileyhimâ ile hüsn-i vifâk ile ihtimâm-ı tamm idüp el-hâsıl bu sene ol havâlîde hân-ı müşârun ileyhin olmadığın bildirmeyüp cibillet-pâkize-i tıynetinizde merkûz olan cevher-i hamîyyet ve eser-i şecâ'at muktezâsı üzere her husûsda yerlerine ikâmet ve her ahvâle kifâyet-i vâfi ile kifâyet idüp inşâallâhu te'âlâ müsteclib-i rızâ-yı pâdişâhânemiz olur mesâ'î-

i cemîletü'l-âsâr vücûde getirmeye bezl-i vüs' ve iktidâr eylemeniz bâbında hatt-ı hümayûn-ı şevket-
makrûnumuz ile fermân-ı âlişânımız sâdır olmuştur diyü yazılmışdır
Fî evâil-i B sene 109

EK-D: Kırım Hanı Selim Giray'ın İstanbul'da olması sebebi ile II. Devlet Giray'ın Kırım Hanlığına vekaleten atandığını gösterir Nisan 1698 tarihli belge.

A_1DVNSMHH.d.00110

Hüküm-1513

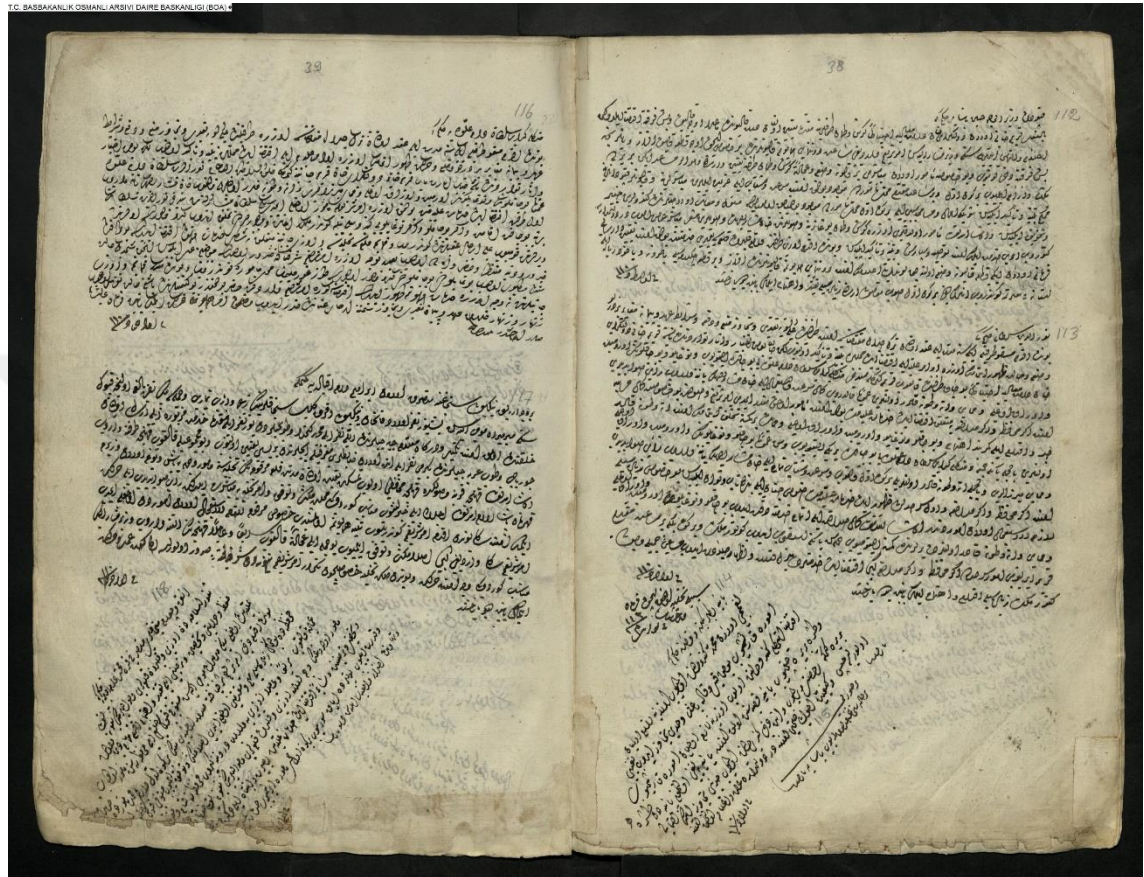
Hâlâ kağılgây olan Devlet Giray Sultân dâme uluvvuhuya hüküm ki

Bu sene amîmetü'l-meymenede sebîl-i cihâdda cenâb-ı emâret-meâb-ı eyâlet-nisâb-ı aliyyemizin hâyırhâh-ı hâlisü'l-cenânı bi'l-fi'il Kırım Hânı olan el-Hâcc Selim Giray Hân dâmet me'âlihinin mevkib-i hümayûnumuz ile mürâfakatleri bundan akdem meczûmen karâr-dâde olup ve siz re'y-i asîl der-şehr-i cezil ve cevher-i şecâ'at ve eser-i besâlet ile ağısân-ı devha-i Cengiziyanın ser-fîrâz ve mümtâzı olduğunuz hasebiyle dâru'l-cihâd-ı Kırım'da vekâlet-i makâm-ı pederî ve edâ-yı levâzım-ı himmet-küsterî hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnumuz ile uhde-i himmet-i bâhirü'l-kifâyetin vedî'a kılınıp ol etrâfın tefâsîl-i ahvâlî bi'l-cümle ma'lûmunuz olmuş idi hatt-ı mektûbunuz gelüp halefî's-selâtini'l-izâm Sa'adet Giray Sultân dâme uluvvuhuyu Nogay ve Çerkes tarafına ta'yîn ve ol havâlinin umûruna nizâm virüp kendiniz dahi hasbe'l-me'mûr Kırım tarafında tanzîm ve tensîk-i umûr ve cumhûr ile tekayyüd ve ihtimâm-ı kadîm üze olup Kerş'e vüsûlünüz i'lâm olunmağla du'â-yı hayr-ı isâbet-eser-i mülûkânemize mazhar olmuşsunuzdur inşâallâhu te'âlâ zât-ı necâbet-şî'âr ve celâdet-iştihârınızda merkûz ve merhûz olan vüfur-ı ibret ve da'iyye-i hamîyyet muktezâsı üze bu sene hân-ı müşârun ileyh ile sefer-i hümayûnuma gitmek üze cihâd eri mirzâlardan ve kıyâmet-i Tatar'ın güzîde ve müntehablarından ziyâdece asker tedârik ve i'dâd ve kendü birâderlerinizden bir sultân ile bir gün evvel ihrâc ve Bucak tarafından gelecek sultânın yanına irsâl ve kendiniz dahi Kırım'da vâlid-i mâcidiniz yerinde mütemekkin makâm-ı temkîn olup bundan akdem sipârîş ve tevcih olunduğu vech üze eğer Özi eğer Kerş ve Taman cânibleri vesâir etrâf ve enhâya göz ve kulak tutup hâsılı sizden kemâl-i rûşd ve sedâd ile müesser-i cemîle me'mûl-i hümayûnumuz olmağla sizin ve sizinle ma'an ol taraflarda hıdmet-i dîn-i mübinde olan selâtîn-i cihâd-âyîn ve imdâd-ı mirzâyân-ı şecâ'at-karîn vesâir guzzât-ı Tatar-ı hamîyyet-rehîn hakkında tîz inâyet-i şâhânemiz lem'a-rîz u bihâr-ı iltifât-ı seniyye-i pâdişâhânemiz mevc-engîz olup hâssa hal'-i fâhire-i mülûkânemizden semmûr-ı fâizü's-sürûre kaplı bir top hil'at bâhirü'l-behcet-i sultânî ile mu'tâd üze yetmiş dört top serâyir-i behcet-müesser ve altmış bin gurus ücret-i sekbanân ve on beş bin altun tırkes bahâ ve dört bin beş yüz gurus dahi

hâssa kendü me'ûnetinize harc u sarf için atıyye ve ihsânımız olup (boş) irsâl olunmuşdur inşâallâhu te'âlâ vüsûlünde inâyet ve ihsânımız olan hil'at-ı fâhire ve kisve-i bâhiremizi ta'zîm ve iclâl ile istikbâl ve iktisâ ve kânûn-ı sâbika-i İlhaniyan üzre selâtin-i izâm ve ümerâ ve mirzâyân vesâir a'yân ve meşâhire dahi alâ kadr-i merâtibihim hal'-i fâhiremizi ilbâs ile nevâziş ve iltifât-ı pâdişâhânemiz ile müftehir ve mübâhî olduğunuzdan sonra kemâl-i gayret ve ikdâm ile ol tarafın kâffe-i umûruna kıyâm ve ale'l-husûs inşâallâhu te'âlâ hân-ı müşârun ileyh ile sefer-i hümâyûnumuza gidecek asâkir-i nusret-meâsiri ziyâde müntehab ve güzide ve ekser ve evfer olmak üzre techîz ve i'dâdına ve acele irsâline kemâl mertebe hadd ve ikdâm ile ihtimâm-ı mâlâ-keâm idüp ve Taman ve Çerkes ve Nogay vesâir ol tarafların kâffe-i umûrî size Allah emâneti her tarafa dîn-küşâ-yı basîret ve intibâh ve ahvâl-i düşmandan habîr ve âgâh olup Vezîr Yusuf Paşa ve Abdülbaki Paşa edâmallâhu te'âlâ iclâlehumâ ile dahi haberleşüp hüsn-i vifâk ve kemâl-i ittifâk ve istihâle ile iktizâsına göre hareket ve etrâf ve enhâya bast-ı cenâh-ı himâyet idüp ol serhadlerin mazâr-ı düşmandan hıfz u hirâsetinde ve nusret Kirman kal'asının vakt ü zamânıyla avn-ı Hakkile intizâ'ı hususunda vesâir umûr-ı külliye ve zarûriyesinin tanzîm ve tensîkinde senden me'mûl-i hümâyûnum olduğu vech üzre ihtimâm-ı mâlâ-keâm ve zuhûra gelen ahvâl ve âsârı peyderpey i'lâm edip müsteclib-i rızâ-yı pâdişâhânemiz olur mesâ'î-i cemîletü'l-âsâr vücûda getirmeye bezl-i vüs' ve kudret eylesesiz şöyle bilesiz.

Fî evâhir-i N sene 109

EK-E: Karlofça Antlaşması uyarınca şartların çiğnenmesine engel olmak için Kırım'a giden Kırım Hanı II. Devlet Giray'a yardım etmesi konusunda Nureddin Saadet Giray'a gönderilen emri gösterir Haziran 1699 tarihli belge.

A. [DVNSMHH.d.00111]

Hüküm-113

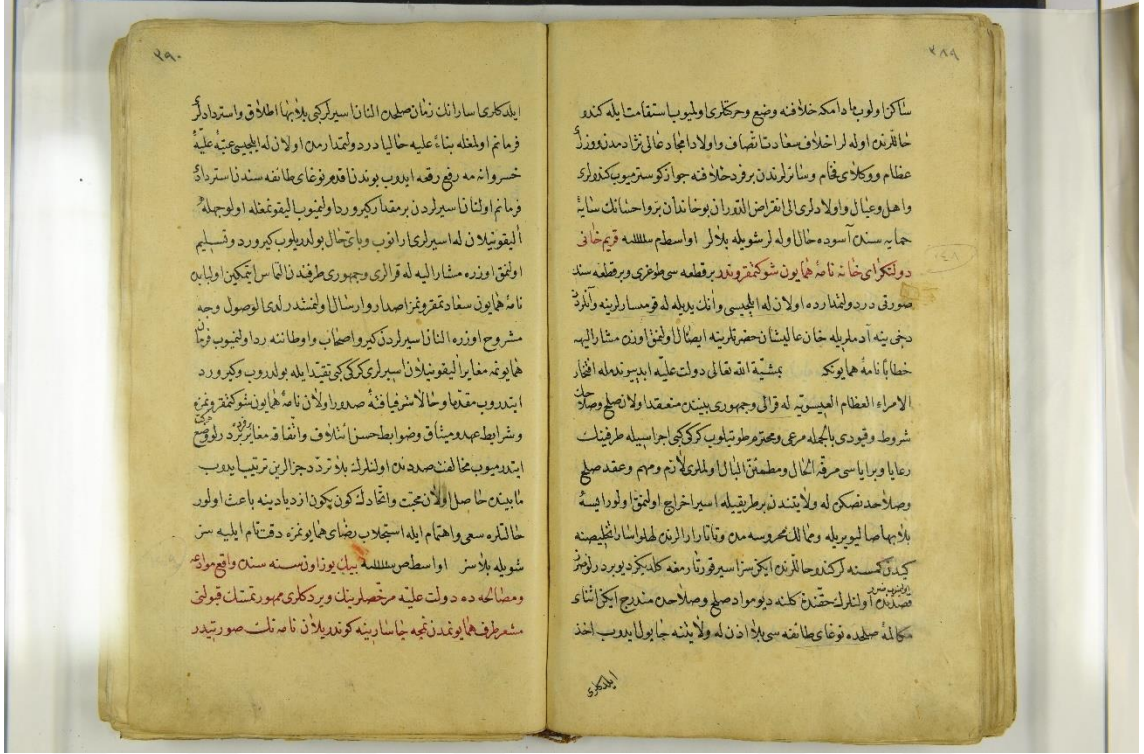
Nureddin Sultan'a hüküm ki

Bundan akdem Moskov tarafıyla iki sene müddet ile akd olunan terk-i cîdâl muktezâsı üzre tarafeynden ale's-seviyye te'addi ve tecâvüz men' u def' ve şerâit-i ahd ü peymâna mugâyir bir dürlü vaz' u hâlet zuhûr etmemek üzre evâmîr-i aliyye ile iktizâ eden mahallere tenbîh ve te'kid olunup lakin hâlîyâ bazı ihtiyâr ve âsâr tevârüdünden nâsî Kırım Hânı Devlet Giray Hân dâmet me'âlihi ihtiyâten Bucak tarafından kalkıp Kırım'a gitmeğle sen dahi Mengli Giray Sultân dâme uluvvuhuyu Bucak'da alıkoyup ve Nogaylu ve Bucaklunun Avromit ve Orakoğlu ve Mamay ve ata ve dona kâdir olanların umûmen kaldırıup kemâl-i sūr'at ve isti'câl ile hân-ı müşârun ileyhin yanına varup re'y-i savâbidileri üzre eğer muhâfaza ve eğer müdâhaleye müte'allik iktizâ eden hıdemât-ı aliyyemde bulunmak üzre me'mûr olmuşsundur imdi emri şerîfim vüsûlünde bu husûsda kemâl-i mertebe cehd ve ikdâm ile kemerbend-i ihtimâm ve Bucaklu ve Nogaylu ve Avromit ve Orakoğlu ve Mamay'dan bir kimesne tehallûf etmemek üzre ata ve dona kâdir olanların bi'l-cümle yanına cem' ve Mengli Giray Sultân dâme uluvvuhuyu Bucak'da yerini alıkoyup ve sen umûmen Bucaklu ve Nogaylunun ve Avromit ve Orakoğlu ve Mamay mirzâları ve bi'l-cümle ata ve dona kâdir olanlarıyla bir gün evvel kalkup ve sūr'at ve şitâb-ı tâmm ile hân-ı müşârun ileyhin yanına varup re'y-i savâbidileri üzre eğer muhâfaza ve eğer müdâhale ve ol serhadlerde zuhûr eden hıdemât-ı aliyyemde hulûs-ı cenân ile bezl-i tâb ve tuvân eylesesin bu husûs ziyâdesiyle lâzîmü'l-isti'câl olan umûrdandır inşâallâhu te'âlâ kemâl-i sadâkat ile itmâm-ı hıdmete dikkat idüp Bucaklu ve Nogayludan Avromit ve Orakoğlu ve Mamay ve ata ve dona kâdir olanlardan yerlerinde kimesne alıkomayup cümlesin yanına istishâb idüp götürmekden ve bir gün ve bir saat mukaddem Kırım'a irişip umûr-ı serhadde eğer muhâfaza

ve eğer müdâhale gibi iktizâ eden hıdmetlerde bezl-i kudret ve izhâr-ı celâdet idüp mesâ‘î-i cemîle vücûda getirmekden ziyâdesiyle ikdâm ve ihtimâm eylemen bâbında diyü yazılmışdır.
Fî evâhir-i Z sene 110

EK-F: Karlofça Antlaşması sonrası Lehistan sınırlarında güvensizliğe sebep olanların bir an evvel cezalandırılması hakkında II. Devlet Giray'a gönderilen emirleri gösterir Ağustos 1699 tarihli belge.

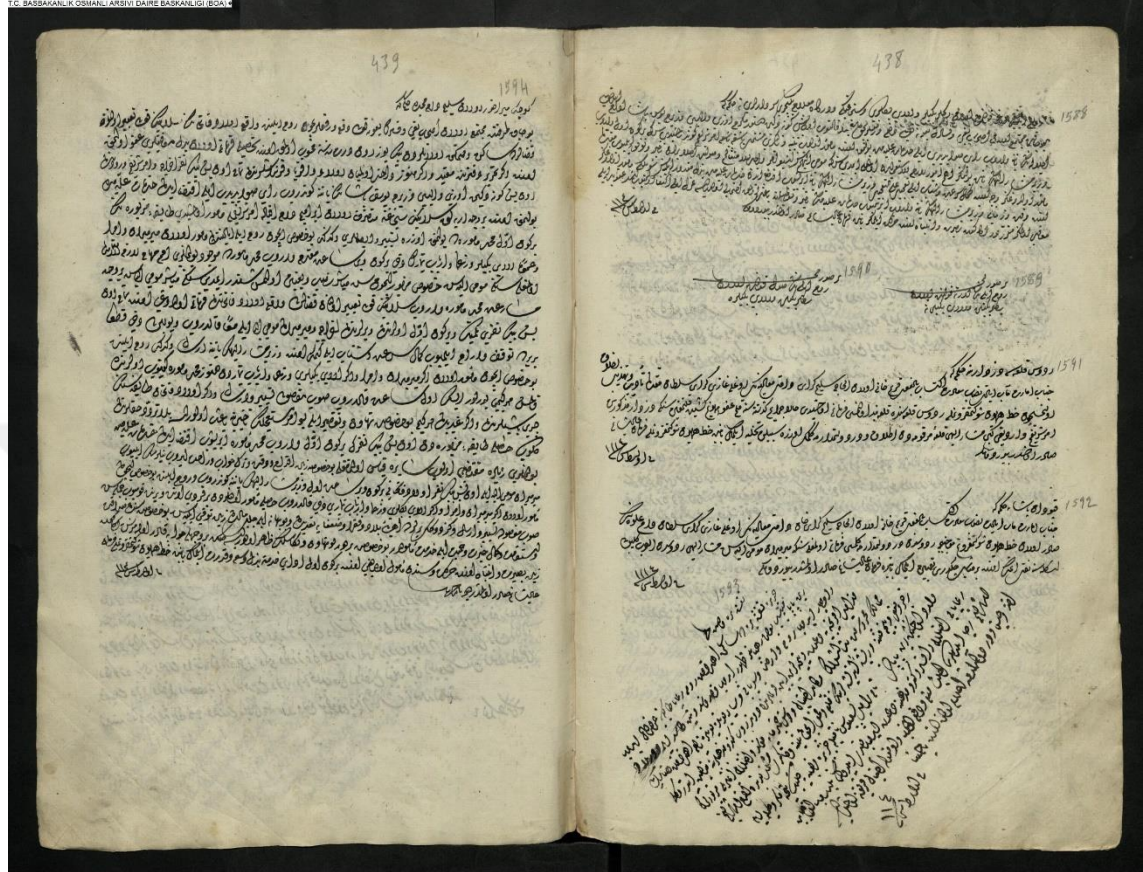

Hüküm-148

Kırım Hanı Devlet Giray Han'a Name-i Hümayûn Şevket-makrûndur

Bir kıt'ası doğru ve bir kıt'a senedi sureti der-i devlet-medarda olan Leh elçisi ve onların yediyle leh komiserlerine ve onlardan dahi yine adamlarıyla han-ı alişan hazretlerine isal olunmak üzere müşârûn-ileyhe hitaben name-i hümayûnun (boş) bi-meşiyeti Allah-u te'âlâ devlet-i âliyye-i ebed peyvendmile iftiharü'l ümerai'l izami'l iseviyye Leh kralı ve cumhuru beyinde mün'akid olan sulh u salâhın şurût ve kuyûdu bi'l-cümle mer'î ve muhterem tutulub gereği gibi icrâsıyla tarafeynin reâya ve berâyâsı müreffehü'l-hâl ve mutmainü'l-bâl olmaları lazım mühim akd-i sulh ve salâhın sonra leh vilâyetinden bir tarikle esir ihrâc olunmak olur ise bilâ-baha salverile ve memâlik-i mahrûsında ve Tatar aralarında Lehlü isâr tahliyesine giden kimesneler kendi hallerinde izinsiz esir kurtarmağa geldiniz deyu bir türlü... zarar kasdında olanların hakkından geline deyu mevâd sulh ve salâhın mûnderic iken esna-yı mukâleme-i sulhda Nogay tâifesi bilâ-izin Leh vilâyetine çapul idüb ahz eyledikleri üserânın zaman-ı sulhda alınan esirlerini bilâ-baha itlâk ve istirdadları fermanım olmağla binâenaleyh hâliyâ der-i devlet-medârımın olan Leh elçisi atebe-i âliyye-i hüsvaneme ref'i ruk'a idüb bundan akdem Nogay tâifesinden istirdadı fermanım olunan esirlerden bir mikdar girü red olunmayub alıkonmağla ol vechle alıkonulan Leh esirleri aranub ve bi-eyyi-hâl buldurulub girü red ve teslim olunmak üzere müşârûn-ileyh Leh kralları ve cumhuru tarafından iltimas etmeğin ol babda nâme-i hümayûn saâdet-makrûnumuz ısdar ve irsal olunmuşdur lede'l-vüsûl vech meşruh üzere alınan esirlerden girü ashab-u vatanına red olunmayub ferman-ı hümayûnuma mugayır alıkonulan esirleri gereği gibi takayyüd ile buldurub ve girü red itdirüb mukaddemâ ve hala şerefyâfta-i sudur olan nâme-i hümayûn şevket-makrûnumdan hareket ve şerait ahd-u misak ve zavâbit-ı hüsn-ü itlaf ve ittifaka mugayır bir dürlü vâz itdirmeyüb muhâlefet sadedinde olanların bilâ-teraddüd cezaların tertib idüb mâbeynde hâsıl olan muhabbet ve ittihâdın gün gün izdiyâdına bâis olur hâletlere saiy ve ihtimâm ile isticlâb rıza-yı hümayûnumuza dikkat-ı tam eylesesiz şöyle bilesiz Evâsıt S. sene 1111.

EK-G: Rodos'da sürgünde bulunan Gazi Giray'ın affedildiğinden serbest bırakılmasının emredildiğini gösterir Ocak 1703 tarihli belge.

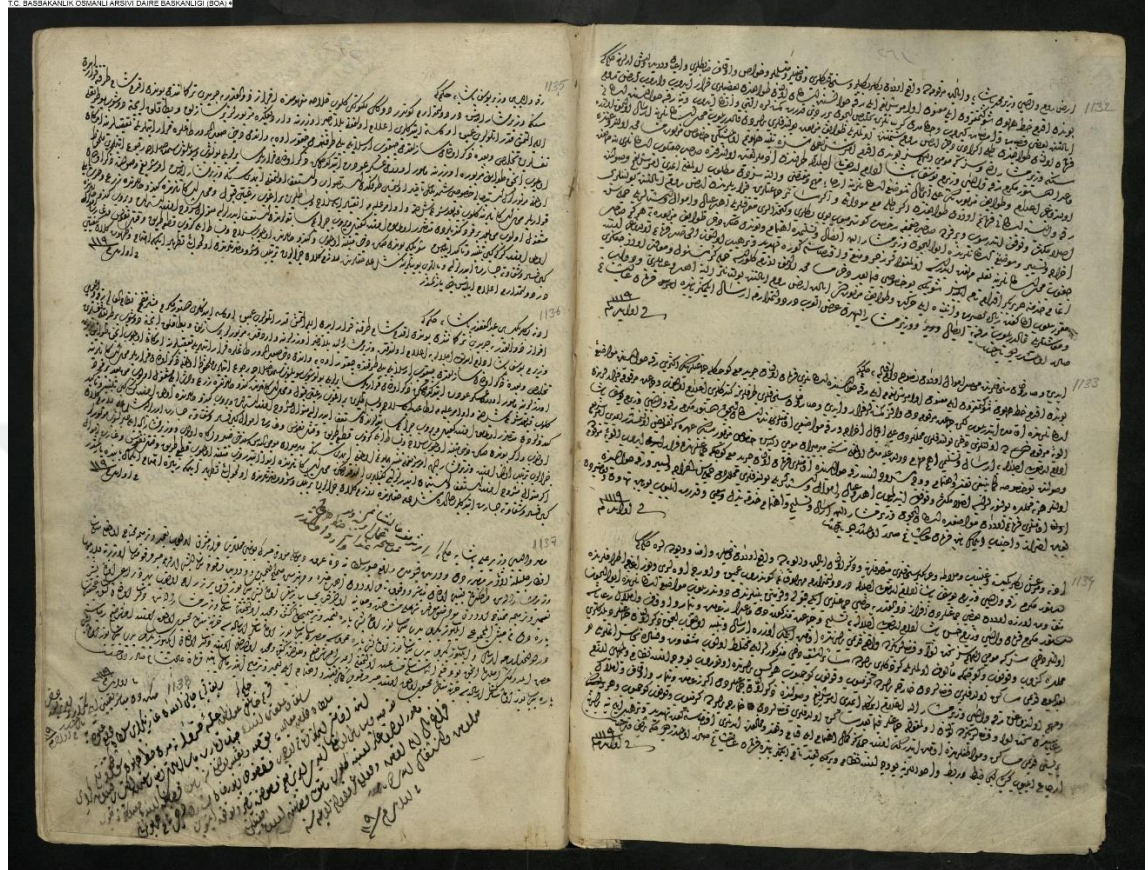
A: [DVNSMHM.d.00112]

Hüküm-1591

Rodos kal'ası dizdârına hüküm ki

Cenâb-ı emâret-meâb-ı eyâlet-nisâb-ı sa'âdet-iktisâb bi'l-fi'il Kırım Hânı olan el-Hâcc Selim Giray dâmet me'âlihinin oğlu Gazi Giray Sultân mukaddemâ te'dib ve tehzib-i ahlâk olunmasıyçün hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnumla Rodos kal'asında kal'abend olunması fermânım olmuşıdi hâlâ cerâyım-i güzesteşine kalem-i afv-ı hümayûnum keşide kılınmağın sen ki dizdâr-ı mezkûrsun emr-i şerifim vardığı gibi müşârun ileyhi kal'a-i merkûmeden ıtlâk ve der-devlet-medârıma gelmek üze sebîlin tahliye eylemen bâbında hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnumla fermân-ı âlîşânım sâdır olmuşdur buyurdum ki
Fî evâsıt-ı Ş sene 1114

EK-H: Kırım Hanlığına Kaplan Giray tayin edildiğinden sabık Kırım Hanı Gazi Giray'ın Yanbolu'da ikametinin emredildiğini gösterir Nisan 1707 tarihli belge.

A: [DVNSMHM.d.00115]

Hüküm-1138

Sonradan mübaşir ta'yini ile tekrâr bir emr-i şerif dahi yazılmışdır.

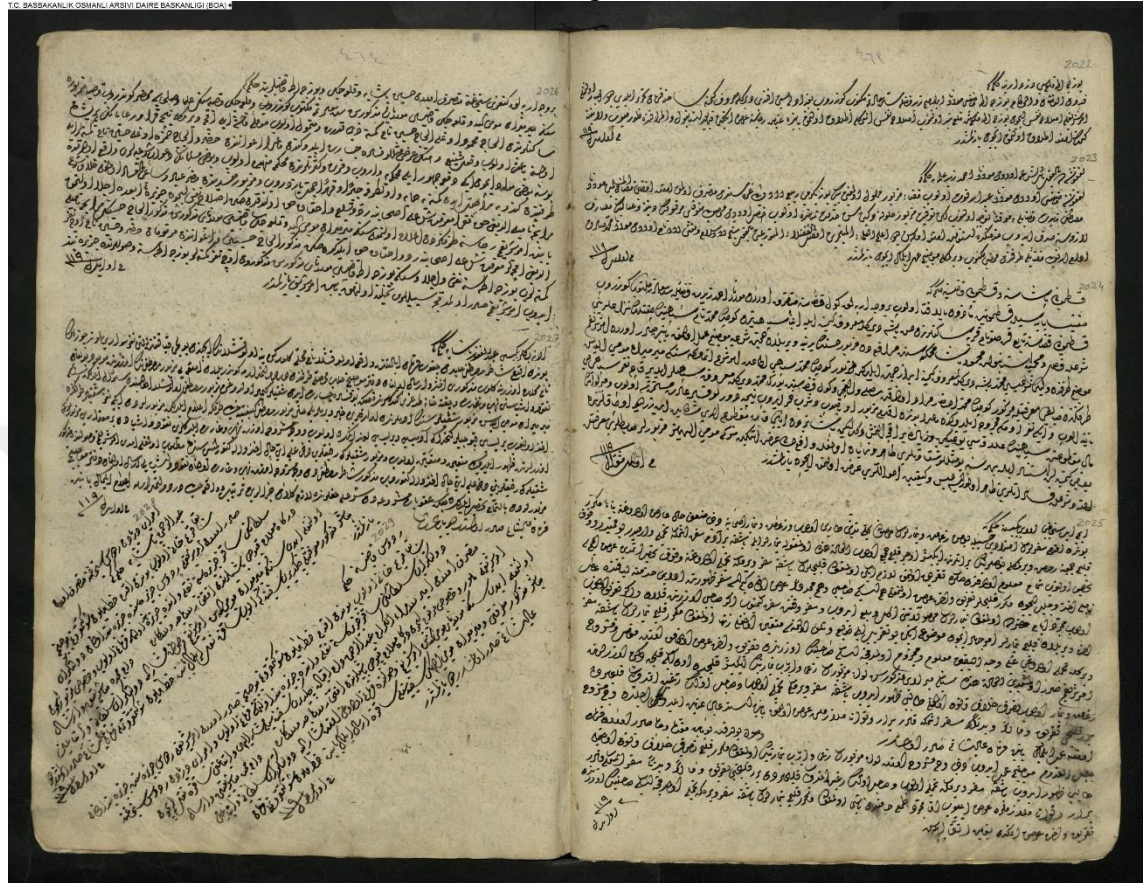
Fî evâhir-i M sene 119

Sâbıkâ Kırım Hânı olan Gazi Giray Sultan dâme uluvvuhuya hüküm ki

Kırım hanlığı avâtıf-ı aliyye-i hüsvânemden hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnumla sâbıkâ kalkay olan cenâb-ı emâret-meâb eyâlet-nisâb-ı sa'âdet-iktisâb Kaplan Giray Sultan dâmet me'âlihiye teveccüh ve taklîd olunmağla siz Yanbolu kazâsında olan çiftliklere gelüp ânda ikâmet etmeniz fermânım olup ve husûs-ı mezbûr hân-ı müşârun ileyh dahi nâm-ı hümayûnumuza tavsiye ve sipâriş olmağla imdi emr-i şerifim vüsûlünde te'hîr ve tevakkuf etmeyüp me'mûr olduğunuz üzre gelüp Yanbolu kazâsında olan çiftliklerde ferâğ-ı bâl ile ikâmet ve devâm-ı ömr ü devletim ed'iyyesine müdâvemet ve iştiğâl eylesesin diyü yazılmışdır.

Fî evâil-i M sene 119

EK-I: Rodos'da sürgünde bulunan sabık Kırım Hanı II. Devlet Giray'ın Sakız Adasına sevk edilmesi hakkında Ocak 1708 tarihli belge.

A. [DVNSMHM.0.00115]

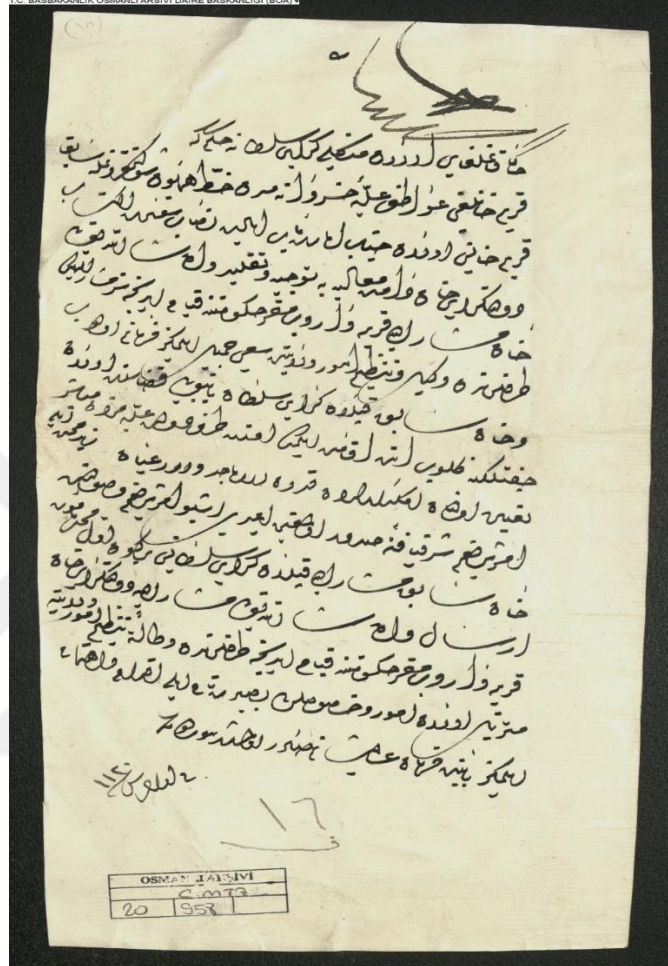
Hüküm-2029

Rodos kâdisına hüküm

Sâbıkâ Kırım Hânı olup bundan akdem hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnum mücebince sâdır olan emr-i şerîfîmle Rodos cezîresinde cezîre-bend olunan Devlet Giray Sultan'ın Sakız cezîresine nakli ve ânda cezîre-bend olunması fermânım olup ve ümerâ-yı deryâdan Rodos sancağına mutasarrıf olan emîrül-ümerâi'l-kirâm Abdurrahman dâme ikbâlehu çekdiri sefinesiyle müşârun ileyhi ve etbâ'ını Sakız'a nakl için emr-i şerîfîmle me'mûr ve husûs-ı merkûm için dergâh-ı mu'allâm kapucibaşlarından iftihârül-emâcid ve'l-ekârim (boş) dâme mecduhu mübâşir ta'yîn ve irsâl olunmağla imdi sen ki mevlânâ-yı mûmâ ileyhşin emr-i şerîfîm vüsûlünde fermânım olduğu üzre müşârun ileyh Devlet Giray Sultan'ı ve etbâ'ını mübâşir-i mezkûr ma'rîfeti ve mîrmîrân-ı mûmâ ileyhşin sefinesiyle Sakız'a irsâl eylemen bâbında hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnumla fermân-ı âlîşânım sâdır olmuştur diyü yazılmışdır.

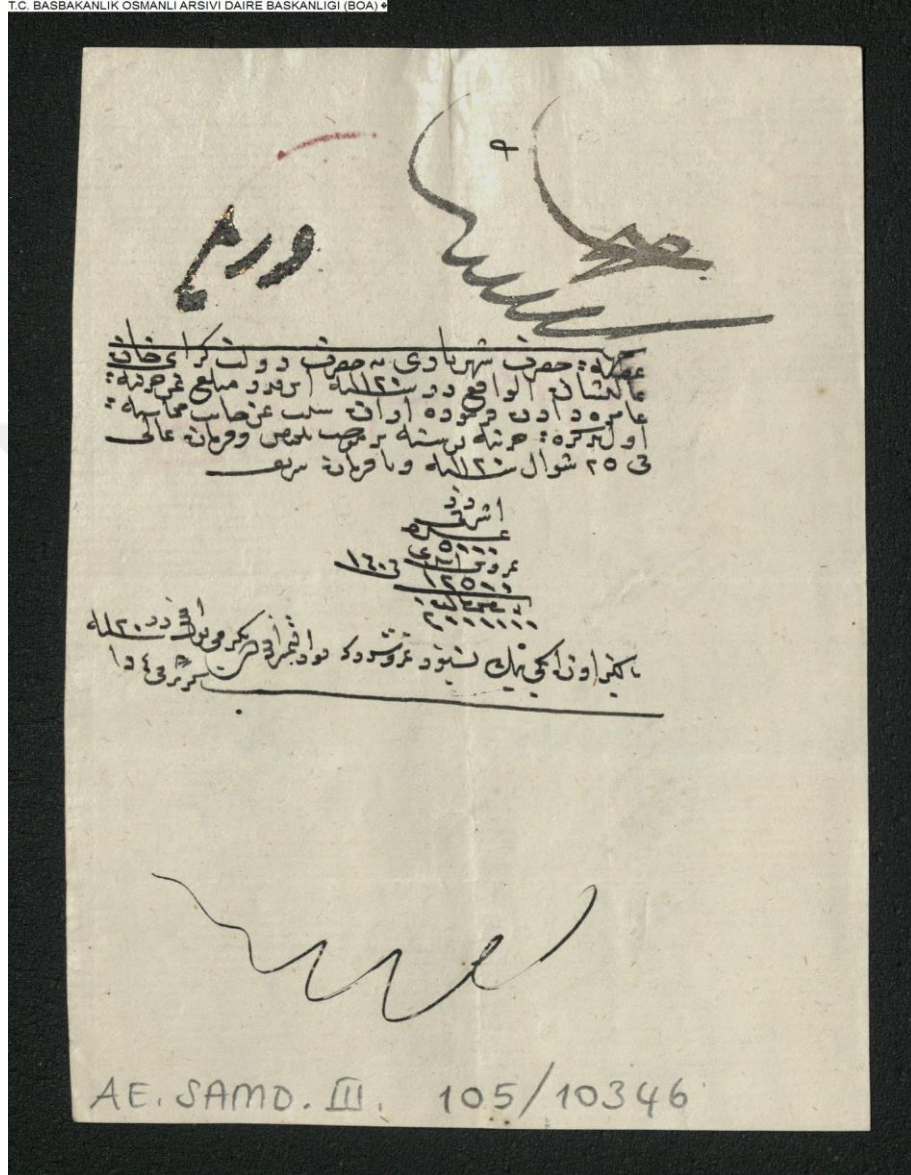
Fî evâsıt-ı L sene 119

EK-İ: II. Devlet Giray'ın, Kaplan Giray yerine Kırım Hanlığına tayin edilmesi ve eski Kırım Hanı Kaplan Giray'ın Rumeli'deki Yanbolu çiftliğinde ikameti hakkında Kasım 1708 tarihli belge.

Hâlâ kağılgây olan Mengli Giray Sultân'a hüküm ki
 Kırım Hanlığı avâtıf-ı aliyye-i hüsrevânemden hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnumla sâbıkâ Kırım Hanı
 olan cenâb-ı emâret-meâb-ı eyâlet-nisâb-ı sa'âdet-i iktisâb Devlet Giray Han dâmet me'âlihiye tevcîh ve
 taklîd inşâallâhu te'âlâ hân-ı müşârun ileyh Kırım'a varup makarr-ı hükûmetine kıyâm edince siz müşârun
 ileyhın taraflarından vekîl ve tanzîm-i umûr-ı vilâyetde sa'y-i cemîl eylemeniz fermânım olup ve han-ı
 sâbık Kaplan Giray Sultan Yanbolu kazâsında olan çiftliğine gelip ânda ikâmet eylemek üze taraf-ı devlet-
 i aliyyemizden mübâşir ta'yîn olunan emekdârlardan kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân (boş) zîde mecduhu ile
 emr-i şerîfim şeref-yâfte-i sudûr olmağın imdi işbu emr-i şerîfim vüsûlünde hân-ı sâbık müşârun ileyh
 Kaplan Giray Sultânı bir gün evvel mahall-i me'mûra irsâl ve inşâallâhu te'âlâ müşârun ileyh Devlet Giray
 Han Kırım'a varup makarr-ı hükûmetine kıyâm edince taraflarından vekâleten tanzîm-i umûr-ı vilâyete
 müterettib olan umûr ve husûslarda basîret-i tâmm ile ikdâm ve ihtimâm eylemeniz bâbında fermân-ı
 âlîşânım sâdır olmuşdur buyurdum ki
 Fî evâhir-i Ş sene 1120

EK-J: Kırım Hanlığına tayin edilen II. Devlet Giray'a adet üzere ödenen meğlağı gösterir Ocak 1709 tarihli belge.

be-cihet-i atıyye-i hazret-i şehriyârî be-hazret-i Devlet Giray Han-ı 'âli-şân el-vâkı' der sene 1120 in kadar meblağ an Hazine-i Amire ve dâden fermûde en az sebeb an cânib-i Muhasebe-i evvel tezkire-i Hazine-nüvişte ber-mûceb-i telhîs ve fermân-ı âlî fi 25 Şevval sene 1120 ve bâ-fermân-ı şerîf.

Düz eşrefi

Aded

5000

Guruş esedî

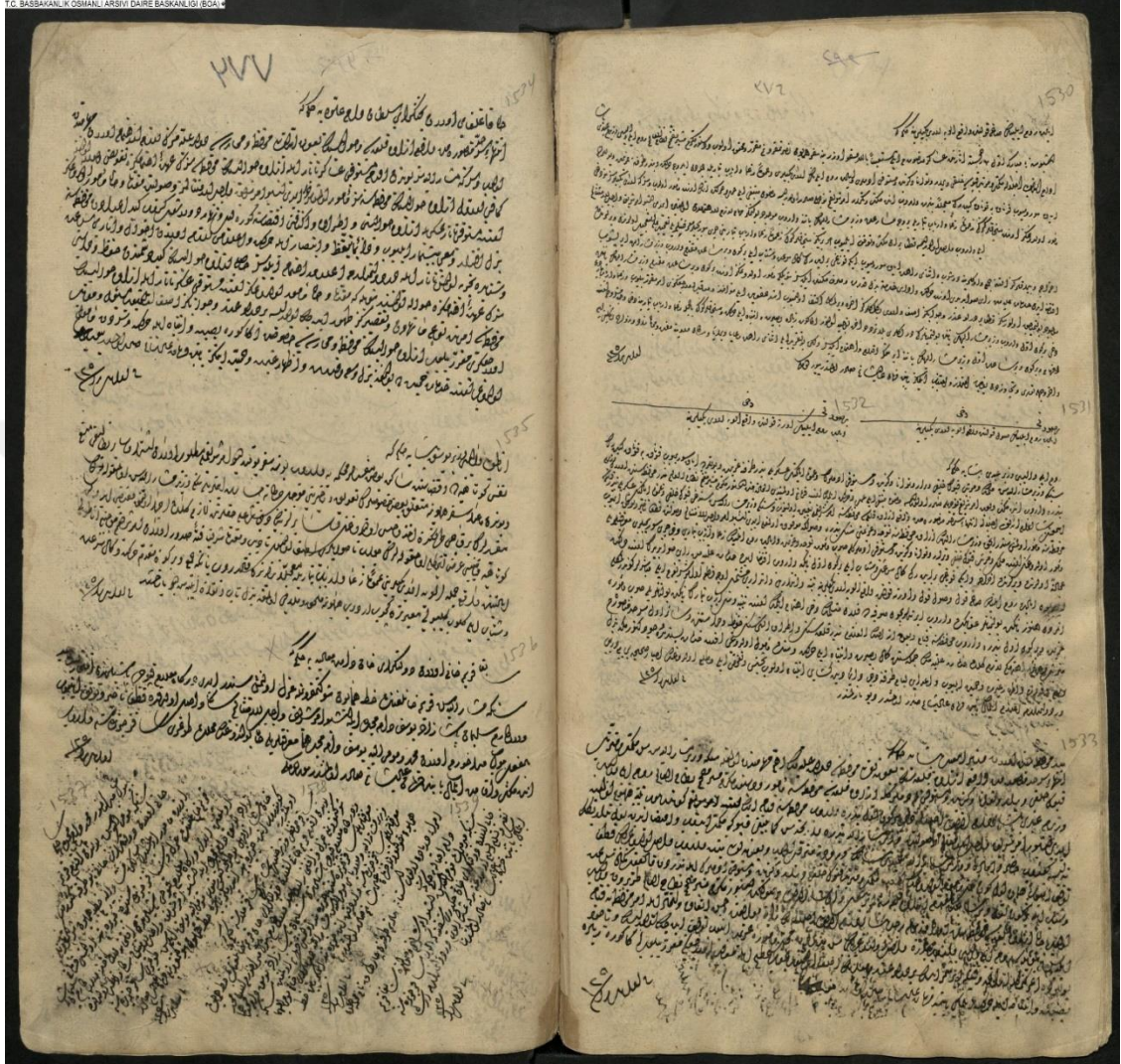
12500 / fi 160

2000000

Yalnız on iki bin beş yüz guruşdur ki yüz altmış akçeden yirmi yük akçedir

Tahrîren fi 4 Zâ sene 120

EK-K: II. Devlet Giray'a Kırım Hanlığından azledildiği bildirildiğinden bundan sonra Sakız Adası'nda ikamet etmesi hakkında Mart-Nisan 1713 tarihli belge.

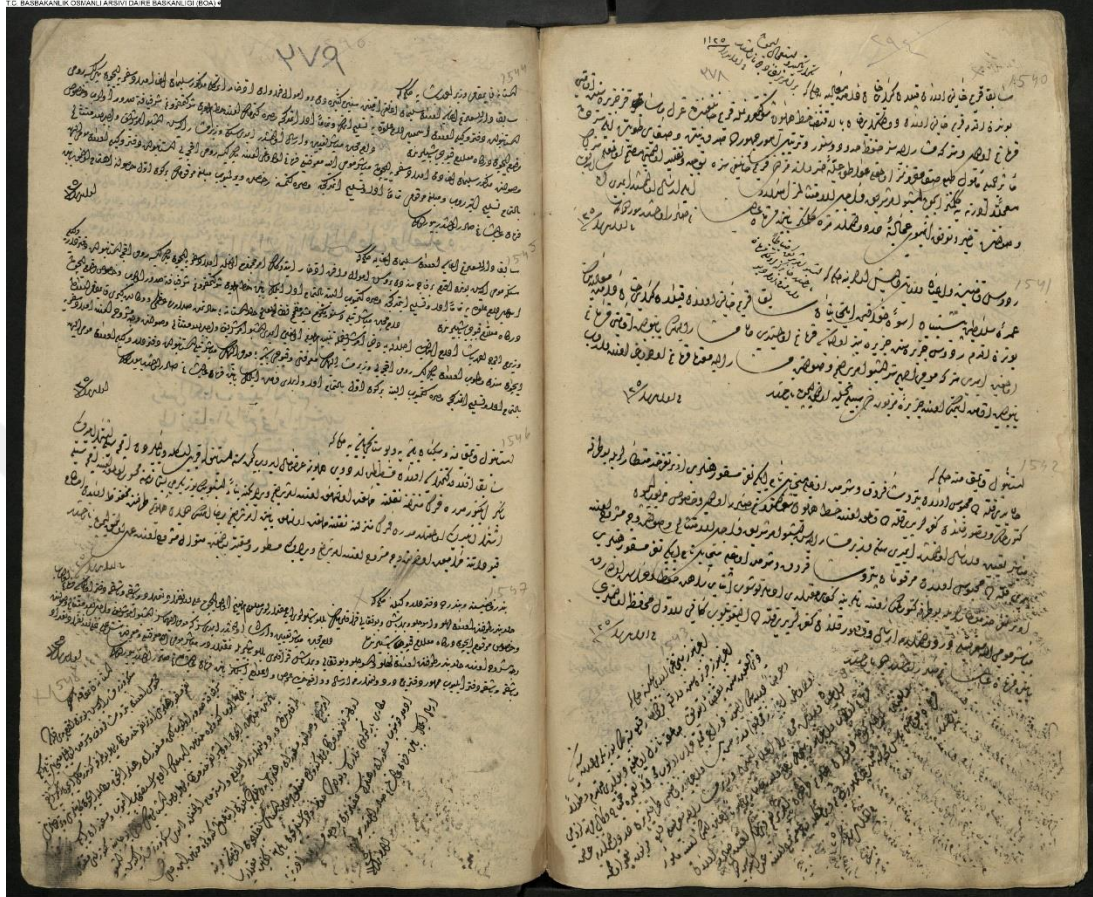

A. [DVNSMHM.0.00119

Hüküm-1536

Sâbıkâ Kırım Hânı olan Devlet Giray Hân dâmet me'âlihiye hüküm ki
 Sen ki müşârün ileyhysin Kırım hânlığından hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnumla azl olunmuşsundur imdi
 dergâh-ı mu'allâm kapucibaşlarından iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim Süleyman Paşazâde Yusuf dâme
 mecdudhu ile işbu emr-i şerif-i vâcibü'l-imtisâlîm sana vâsıl oldukda kat'â te'hîr ve tevakkuf etmeyüp bi'l-
 fi'il büyük mirahurum olan Mehmed ve mûmâ ileyh Yusuf dâme mecdudhumâ ma'rifetleriyle hâlâ
 bulunduğu mahalden doğru Sakız cezîresine varup ânda meks ve ikâmet eylemen bâbında fermân-ı
 âlîşânım sâdır olmuştur buyurdum ki
 Evâil-i Râ sene 125

EK-L: II. Devlet Giray'ın Kırım Hanlığı'ndan azledildiğini ve Kaplan Giray'ın onun yerine tayin edildiğini gösterir Mart-Nisan 1713 tarihli belge.

A. [DVNSMHH.d.00119]

Hüküm-1540

Tekrâr te'kid ve isti'câl için bir emr-i şerîf dahi yazılmışdır.

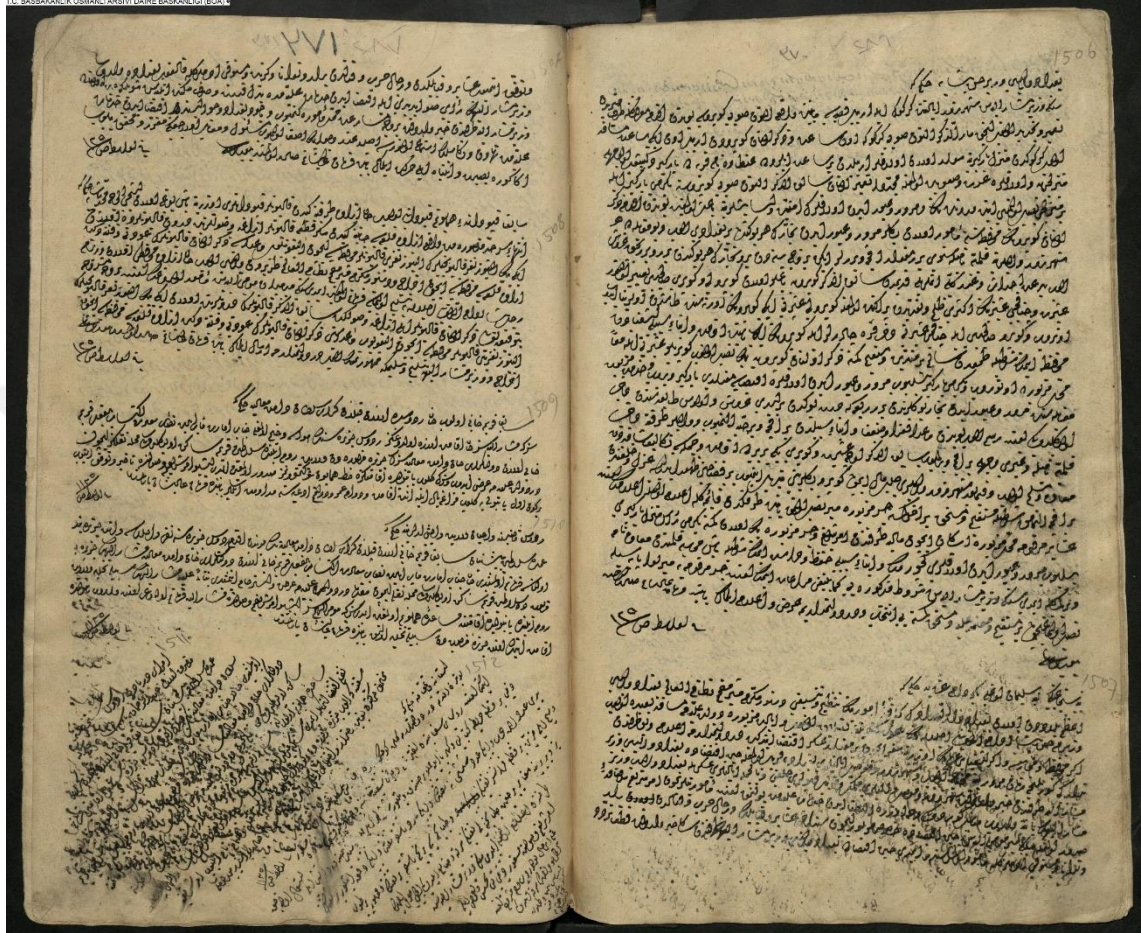
Fî evâil-i Râ sene 1125

Sâbıkâ Kırım Hânı olan Kaplan Giray Hân dâmet me'âlihiye hüküm ki

Bundan akdem Kırım Hânı olan Devlet Giray Hân bi'l-iktizâ hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnumla Kırım hânlığından azl ve Sakız cezâiresinde ikâmeti fermânım olup ve siz ki müşârûn ileyhsiz hıfz-ı hudûd ve sınır ve tertib-i umûr-ı cumhûrda sıdk-ı niyet ve safâ-yı tavîyyet ile sizden müesseri cemîle me'mûl-i tab'-ı safâ-makrûnumuz olmağla avâtıf-ı aliyye-i hüsvânemizden Kırım hanlığı size tevcih ve taklid olunması musammem olmağla sizin mu'accelen Edirne'ye gelmeniz için işbu emr-i şerîf-i vacibü'l-emsâlimiz ısdâr ve (boş) ile irsâl olmuştur imdi inşaallahü te'âlâ vüsûlünde te'hîr ve tevakkuf etmeyüp icâleten der-devlet-medârimıza gelmeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur buyurdum ki.

Fî evâil-i Râ sene 125

EK-M: Rodos Adasında sürgünde bulunan Kaplan Giray'ın, Kırım Hanı II. Devlet Giray'ın ricasıyla Yanbolu'daki çiftliğe yerleşmesine müsaade edildiğinden salıverilmesini bildiren Mart 1713 tarihli belge.

A.DVNSMHH.0.00119

Hüküm-1510

Rodos kâdisına ve a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki

Umde-i selâtîn-i pîşinân sâbıkâ Kırım Hânı olan Kaplan Giray Sultân dâmet me'âlihinin bundan akdem Rodos cezîresine nefy ü iclâsı ve ânda cezîre-bend olunması fermânım olmuşıdi hâlâ cenâb-ı emâret-meâb-ı eyâlet-nisâb-ı sa'âdet-iktisâb bi'l-fi'il Kırım Hânı olan Devlet Giray Hân dâmet me'âlihi müşârun ileyhânın cezîre-i mezbûrede selâtîn-i Kırım sâkin olageldiği mahalle nakli için mukaddemâ der-devlet-i aliyeme arz ve istirhâm etmişıdi binâen aleyh müşârun ileyhin sebili tahliye vilâyet-i Rumilinde Yanbolu'da ikâmetine müsâ'ade-i hümâyûnum olmağın imdi siz ki mûmâ ileyhimsiz işbu emr-i şerifim vüsûlünde müşârun ileyhe fermânım olduğu üzre varup Yanbolu'da ikâmet etmek üzre cezîre-i mezbûreden sebili tahliye olunmak bâbında fermân-ı âlîşân yazılmışıdır.

Fî evâsıt-ı S sene 1125

TEŞEKKÜR

Tez konumu belirlemede desteğini gördüğüm hocam Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Şen'e, tüm yardım ve önerilerinden ötürü sevgili Dr. Öğretim Üyesi Mertcan Akan'a, vefatından seneler evvel Selenge Yayınlarından bağışladığı kitaplarla eğitimime katkı sağlayan rahmetli Dr. Ahsen Batur'a, Osmanlıca belgelerin çeviri sürecinde yardımlarını gördüğüm İbrahim Akdağ ve Dr. Öğretim Üyesi Ümit Katıracı'ya, bu süreçte maddi ve manevi olarak yanımda olan başta kıymetli annem Nuriye Bala olmak üzere ailem, Öykü Sönmez ve Berkan Akkaya'ya sonsuz teşekkür ederim.

İzmir 03.04.2023

Alper Yücel

ÖZGEÇMİŞ

İstanbul’da başladığım eğitim hayatıma Ankara’da devam ederek Satı Öztürk İlköğretim Okulu ve daha sonra Ulus Anadolu Meslek Lisesinden 2013 yılında mezun oldum. 2014 yılında başladığım Ege Üniversitesi Tarih Bölümünden 2019 yılında mezun oldum. Aynı sene Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsünde Türk Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimime başladım.

